

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

X. A
S. O. U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1950:4
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

SKOLÖVERSTYRELSENS UTLÅTANDE

ANGÅENDE
BESKÄRNING AV TIMPLANERNA VID DE
ALLMÄNNA LÄROVERKEN M. FL.
LÄROANSTALTER

STOCKHOLM

1950

Statens offentliga utredningar 1950

Kronologisk förteckning

1. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 18. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Örebro län. Beckman. 44 s. K.
2. Betänkande angående tyskgruvorna och centralorgan för gruvärenden. Victor Petterson. 157 s. H.
3. Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m. m. Kihlström. 137 s. E.
4. Skolöverstyrelsens utlåtande angående beskärning av timplanerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter. Statens Reproduktionsanstalt 105 s. E.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1950:4
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

SKOLÖVERSTYRELSENS UTLÅTANDE

ANGÅENDE
BESKÄRNING AV TIMPLANERNA VID DE
ALLMÄNNA LÄROVERKEN M. FL.
LÄROANSTALTER

STOCKHOLM 1950

STATENS REPRODUKTIONSANSTALT

STATENS OFFENTLIGA TRYCKERIÅR 1860.
REGERINGSBOKHÅNDLINGSBUREÅN.

UTLÅTANDE SKOLÖVERSTYRELSENS

ÅRSGÅNGEN
BESKRIFNING AV TÄLLNINGEN ÅR 1860
ALLMÄNNA LÄROVERSEN M. M.
LÄROANSTÄLTEN

STOCKHOLM 1860

STATENS BOKHÅNDLINGSBUREÅN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning. Direktiv och införskaffade yttranden	5
1. De nuvarande timplanerna	9
Realskolan (s. 9), de praktiska linjerna (s. 11), de kommunala flickskolorna (s. 13), gymnasiet (s. 15), privatläroverken (s. 16), den effektiva lästiden (s. 17).	
2. Lärjungarnas arbetsbörda	18
Arbetsbördan i äldre tider (s. 18), Key (s. 20), Herlitz (s. 22), Hjärne (s. 26), speciell lärjungegrupper (s. 28), överansträngningen vid läroverken (s. 32), verkan av redan medgivna lättnader (s. 35), av minskade timsummor (s. 36), allmänna synpunkter i yttrandena (s. 37). Överstyrelsen: arbetshygieniska synpunkter (s. 39), sociala synpunkter (s. 39), slutsats (s. 41).	
3. Lärarbristen	42
Dess nuvarande och motsedda omfattning (s. 42), yttrandena (s. 45). Överstyrelsen (s. 47).	
4. Några invändningar mot reformen	48
Dess inverkan på hemarbetet: yttrandena (s. 48), interpellation vid 1948 års riksdag (s. 50), lärostoffets beskärning (s. 51), sättet för gallringen (s. 53), läroböckerna (s. 54), lektionernas längd (s. 55). Överstyrelsen (s. 56). — De resande lärjungarna: yttrandena (s. 60), överstyrelsen (s. 61). — Lärarbristen: yttrandena (s. 62), överstyrelsen (s. 63).	
5. De nya undervisningsplanerna och skolreformen	66
Enhetskolan och realskolan (s. 66), de praktiska linjerna ((s. 68), gymnasiet (s. 70), de kommunala flickskolorna (s. 70).	
6. Speciella frågor rörande undervisningsplanerna	72
Inknappningsförslag i yttrandena (s. 72). — Timplanerna för tyska och franska (s. 72). — Överstyrelsens förslag till timplan: jämförelser och diskussion, läsarets längd (s. 75). — Antalet skrivningar (s. 76). — Kursplanen för historia och samhällslära (s. 77). — Timplanerna för de praktiska linjerna (s. 81). — Nya och utvidgade kursmoment (s. 83).	
7. Lärarnas arbetsbelastning	85
Lärarsammanslutningarna (s. 85), förhandlingar med läroverkslärarnas riksförbund (s. 86). Överstyrelsen (s. 87).	
8. Övergångstiden	88
Införandet av undervisningsplanerna (s. 88). Frågor rörande övningsämnen (s. 89). Flickskolestadgan (s. 90). Av överstyrelsen beroende åtgärder (s. 91). Provisorisk beskärning av timplanerna (s. 91). Pågående försök (s. 92).	

9. Inverkan på lärarbehov och kostnader	93
Ekonomiska och personella besparingar (s. 93). Förhandlingar med SYL (s. 95).	
10. Sammanfattning	96
11. Hemställan	98
Bil. Utdrag av överstyrelsens protokoll den 10 maj 1949 jämte särskilda yttranden av undervisningsrådet Quensel och lekmanrepresentanten Holmbäck	100

Till Konungen.

Genom departementsskrivelse den 14 maj 1948 har Kungl. Maj:t uppdragit åt skolöverstyrelsen att skyndsamt utreda frågan om beskärning av timplanerna vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga skolor samt att till Kungl. Maj:t inkomma med denna utredning och därpå grundat förslag.

Till skrivelsen är fogat ett utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden den 14 maj 1948, innehållande det anförande, med vilket chefen för ecklesiastikdepartementet motiverade det överstyrelsen givna uppdraget. Statsrådet framhöll inledningsvis, att den omorganisation av skolväsendet, som för närvarande planeras, torde få karaktären av ett reformarbete på lång sikt, varvid även partiella reformer genomföras, i den mån så finnes lämpligt och möjligt, och anförde därpå följande:

»En av de partiella reformer, som sålunda planeras, avser att minska arbetsbördan för lärjungarna vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga skolformer genom att beskära timplanerna för dessa skolor. Denna fråga har länge varit aktuell. Ur hälsovårdssynpunkt anses det synnerligen angeläget, att lärjungarnas arbetsbörda minskas. Även pedagogiska kretsar torde numera allmänt anse, att en måttlig minskning av timtalen för de teoretiska ämnena är möjlig att genomföra. 1940 års skolutredning har sålunda föreslagit en dylik reduktion och 1946 års skolkommision kommer likaledes att förordna en sådan åtgärd.

Det synes mig föreligga anledning att upptaga frågan om en timplansbeskränning till övervägande utan att avvakta ett kommande principbeslut rörande skolreformen. Det är nämligen sedan några år tillbaka uppenbart, att särskilda åtgärder måste vidtagas för att avhjälpa den brist på lärare, som nu råder och som av allt att döma kommer att kraftigt skärpas under de närmaste åren. Ett av de sätt, varpå lärarbristen vid de högre skolorna kan motverkas, är just en reduktion av timplanerna för dessa läroanstalter. Sistnämnda omständighet i förening med de hygieniska synpunkterna gör det enligt min mening till ett angeläget önskemål, att frågan om nya, reducerade timplaner bringas till en snar lösning.»

Statsrådet framhöll vidare önskvärdheten av att överstyrelsens utredning föreligger i så god tid, att de reducerade timplanerna kunna bli gällande från och med läsåret 1949/50. Överstyrelsen borde slutligen överväga, huruvida icke försök med beskurna timplaner lämpligen borde anställas vid en del skolor redan under läsåret 1948/49.

Överstyrelsen har funnit de ifrågasatta åtgärderna vara av så ingripande natur, att yttranden borde inhämtas från de berörda läroanstalterna. På grund härav har överstyrelsen genom cirkulärskrivelse den 21 juni anmodat rektorer och föreståndare för under skolöverstyrelsens läroverksavdelning lydande skolor att efter hörande av kollegiet och skolläkaren inkomma med yttrande i ärendet. I cirkulärskrivelsen, som här bifogas¹⁾, anmodade överstyrelsen särskilt de rektorer, som under läsåret 1948/49 önskade anställa försök med beskuren timplan eller lektionstid, att skyndsamt göra anmälan därom till skolöverstyrelsen.

I anledning av denna cirkulärskrivelse inkom från rektor vid samreal-skolan i Filipstad en framställning om rätt att under innevarande läsår avkorta lektionernas längd till genomgående 40 minuter och anställa försök med en närmare angiven reducerad timplan.

Vidare har överstyrelsen den 28 juni tillskrivit rektorsämbetena vid högre allmänna läroverken i Boden och Karlstad samt samrealskolorna i Arboga, Arvika, Bollnäs, Nässjö, Söderhamn, Tomelilla, Ulricehamn och Vetlanda med anmodan att skyndsamt inkomma till överstyrelsen med yttrande, huruvida försök med reducerad timplan kunde förläggas till läroverket läsåret 1948/49. Till skrivelsen fogades ett exempel på beskuren timplan, som kunde läggas till grund för försöken. Med hänsyn till den be-

¹⁾ Ej tryckt.

sparing av lärarkraft, som genom försöken skulle göras, förklarade sig överstyrelsen vilja tillstyrka tidigare ifrågasatt upprättande av parallellavdelning till första klassen vid de av läroverken, som åtog sig försöksverksamheten.

Samtliga de tillfrågade läroverken utom högre allmänna läroverket i Karlstad och samrealskolan i Tomelilla förklarade sig beredda att upptaga försöksverksamhet under det stundande läsåret.

På av överstyrelsen gjord framställning medgav Kungl. Maj:t den 20 augusti 1948 att försök med beskuren timplan i huvudsaklig överensstämmelse med av överstyrelsen föreslagna riktlinjer finge läsåret 1948/49 anställas vid de åtta läroverk, som sålunda förklarat sig därtill villiga. Därjämte bemyndigade Kungl. Maj:t överstyrelsen att läsåret 1948/49, i den utsträckning överstyrelsen funne lämpligt, i redan befintliga klassavdelningar anordna försök med beskuren timplan, jämväl vid andra skolor samt att meddela de föreskrifter, som vid försökens genomförande kunde bli erforderliga.

Överstyrelsen fastställde därefter för vart och ett av ifrågavarande läroverk samt för samrealskolan i Filipstad reducerade timplaner att försöksvis tillämpas under läsåret 1948/49. Därjämte medgav överstyrelsen, att lektionerna vid samrealskolan i Filipstad under läsåret finge avkortas på sätt rektor föreslagit. Vederbörande rektorer anmodades att senast den 1 juli 1949 inkomma till överstyrelsen med redogörelse för de vid tillämpningen av timplanerna gjorda erfarenheterna. Sedermera har överstyrelsen jämväl för samrealskolan i Molkom medgivit, att lektionstiden under läsåret må avkortas till 40 minuter.

Slutligen har överstyrelsen genom skrivelse den 12 augusti inbjudit vissa sammanslutningar att avgiva det yttrande i frågan, vartill de kunde finna sig föranledda. Av dessa hava följande begagnat det erbjudna tillfället: Läroverkslärarnas Riksförbund, Flick- och samskolelärarnas Riksförbund, Centralstyrelsen för de praktiska mellanskolornas och högre folkskolornas lärarförening, Lektorernas förening, Allmänna adjunktsföreningen, Övningslärarorganisationernas Centralråd, Sveriges yngre läroverkslärares förening, Läroverkens handelslärares förening, Kristendomslärarnas förening, Modersmålslärarnas förening, Svenska klassikerförbundet, Riksföreningen för lärarna i moderna språk, Historielärarnas förening, Geografilärarnas riksförening, Filosofi- och psykologilärarnas förening, För-

FÖRSTA KAPITLET

DE NUVARANDE TIMPLANERNA

Realskolans allmänna linje.

Nya timplaner för *realskolan* fastställdes den 17 mars 1933 samtidigt med den då utfärdade förnyade läroverksstadgan. Ändringar ha senare vidtagits i fråga om ämnena modersmålet, tyska och engelska. Enligt kungörelse den 2 juni 1933, nr 346, skall den fyraåriga realskolans timplan tillämpas även vid de *kommunala mellanskolorna*. För de *allmänna högre folkskolorna* fastställas timplanerna av skolöverstyrelsen. Flertalet av dessa skolor arbeta efter en timplan, som föga skiljer sig från den fyraåriga realskolans.

Nuvarande lydelse av realskolans timplan fastställdes genom kungörelsen nr 578/1948. I tabellen på nästa sida lämnas en översikt över timsummorna i läro- och övningsämnena enligt 1948 års timplan. Med lärjungarnas genomsnittsålder menas i tabellen deras ålder vid läsårets mitt, den 1 januari. Åldersstatistiken är tämligen gammal — från läsåret 1939/40 — men det saknas anledning antaga, att åldersmedeltalen avsevärt förskjutits under de senaste åren. Samtliga uppgifter i tabellen gälla realskolans allmänna linje.

För lärjungar, som deltaga i *all* den undervisning, som hålles tillgänglig enligt timplanen, har belastningen maximum i näst högsta klassen med 40 veckotimmar på den femåriga och 41 på den fyraåriga linjen. Utöver timplanen kunna lärjungar i klass 1⁴ åläggas en veckotimme välskrivning, om de befinnas vara i behov av särskild undervisning i detta ämne.

Den verkliga timsumman för en viss lärjunge kan underskrida den i timplanen upptagna. Franskan är sålunda frivilligt ämne. Den som icke tillväljer detta ämne, slipper 4 veckotimmar i näst högsta och 3 veckotimmar i högsta klassen. Efter framställning av målsman kan lärjunge jämväl befrias från undervisningen i matematik i de båda högsta klasserna och på så sätt erhålla en lindring med 3 respektive 4 veckotimmar. På grund av alltjämt gällande övergångsbestämmelser äro vidare läroverken icke skyldiga anordna undervisning enligt timplanen i hushållsgöromål och icke heller i manlig slöjd i den fyraåriga realskolan och i de tre högsta klasserna av den femåriga. Där undervisning likväl anordnas, har den vanligen frivillig karaktär. Genom dessa förhållanden kunna timsummorna i

Klass	Lärjungarnas genomsnittsalder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen			Klass	Lärjungarnas genomsnittsalder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen		
		Läroämnen	Övningsämnen	Totalt			Läroämnen	Övningsämnen	Totalt
1 ⁵ : allm. lärov.	11,8	25	11	36					
2 ⁵ : allm. lärov.	12,9	28	11	39	1 ⁴ : allm. lärov. komm. mell.	13,6) 13,6)	28	10	38
3 ⁵ : allm. lärov.	14,0	28	10	38	2 ⁴ : allm. lärov. komm. mell.	14,7) 14,6)	29	10	39
4 ⁵ : allm. lärov.	15,0	31	9	40	3 ⁴ : allm. lärov. komm. mell.	15,7) 15,7)	32	9	41
5 ⁵ : allm. lärov.	16,2	31	6	37	4 ⁴ : allm. lärov. komm. mell.	16,8) 16,7)	31	6	37

särskilda fall nedbringas rätt avsevärt. En flicka i klass 3⁴, som icke deltagar i undervisningen i franska, matematik och hushållsgöromål, har ett veckoschema med 30 lektioner i stället för de 41, som timplanen upptager.

Möjligheterna till befrielser utnyttjas dock endast i begränsad omfattning. Enligt senaste statistik, som avser läsåret 1944/45, hade vid de allmänna läroverken franskan utesluts av 26,9 % av lärjungarna i näst högsta klassen och 45,8 % av lärjungarna i högsta klassen. För de kommunala mellanskolorna voro motsvarande tal 43,5 och 53,2 %. Statistiken avser förhållandena i början av läsåret den 15 september; under läsårets lopp torde ytterligare en del lärjungar nedlägga franskan. Bortval av matematik voro mycket sällsynta. Någon färsk statistik över antalet deltagare i hushållsgöromål och manlig slöjd finnes icke, men det kan nämnas, att innevarande läsår ämnet hushållsgöromål icke förekom på schemat vid 83 av de 184 allmänna läroverk, där flickor undervisas i nästa högsta realskoleklassen, och att frivillig slöjd för gossar saknades vid 112 av de 211 läroverk, där sådan undervisning enligt timplanen kunnat förekomma. Antalet deltagare skiftar i högsta grad. Vid en realskola för gossar med 654 lärjungar finnes sålunda detta år endast 1 avdelning frivilliga slöjdare, medan vid en annan med 612 lärjungar 17 avdelningar kommit till stånd.

Vissa grupper av lärjungar få sin timplan reducerad genom befrielser från gymnastik på grund av läkarintyg eller från sång på grund av målbrott eller bristande musikalisk begåvning. Den förstnämnda gruppen är icke stor. Däremot voro höstterminen 1944 8 577 lärjungar i realskolan eller drygt 20 % av hela antalet frikallade från sångundervisningen av den ena eller andra anledningen.

Ehuru sålunda timplanen för enskilda lärjungar ofta ligger under den formellt gällande, har det förutsetts, att även andra former av nedsättningar kunna behöva tillgripas. I § 11 läroverksstadgan lämnas bestäm-

melser om rätt för rektor att frikalla lärjunge från en del av undervisningen i övningsämnena, om detta befinnes önskvärt med hänsyn till kommunikationerna mellan lärjungens hem och läroverksorten. Efter skriftlig ansökan av vederbörande målsman kan frikallelse medgivas också av annan anledning. Därest det arbete, som åligger lärjunge i skolan, befinnes uppgå till 40 veckotimmar eller mera, åligger det rektor att i varje särskilt fall pröva, huruvida lärjungen bör erhålla lindring i skolarbetet. Rektor kan därvid även utan ansökan befria lärjungen från undervisningen i ett eller under vissa omständigheter två övningsämnen. Liknande bestämmelser finnas i motsvarande paragraf av stadgan för kommunala mellan-skolor.

Frivillig undervisning utanför timplanen och fritidssysselsättningar före-komma endast i ringa utsträckning vid de allmänna läroverken. Till den sparsamt anordnade frivilliga teckningen ha lärjungarna på det differen-tierade gymnasiet företrädesrätt. Höstterminen 1944 deltog endast 691 lärjungar i realskolan eller 1,6 % av samtliga i denna undervisning. Mera frekventerad var undervisningen i instrumentalmusik, men även där del-togo blott 5,1 % av lärjungarna. Efterfrågan av detta slags undervisning är otvivelaktigt större, men anslag har aldrig beviljats i så stor utsträck-ning, att den år 1933 fastställda planen för musikundervisningen kunnat genomföras. Undervisning i kvinnlig slöjd utöver timplanen torde år 1944 knappast ha förekommit. Numera beviljas anslag för detta ändamål till ett antal läroverk, men deltagarantalet är procentiskt sett mycket obetydligt.

De praktiska linjerna.

Finge man döma efter timsummorna, skulle lärjungarna på de *inbyggda praktiska linjerna* och vid de *praktiska mellanskolorna* snarast vara tyngre belastade än lärjungarna på de allmänna realskolelinjerna. I följande tabell ges en överblick över antalet lektioner per vecka vid dessa skolformer. Timplanerna variera något även för skolor av samma typ. I tabellen ha timplanerna för de inbyggda linjerna vid högre allmänna läroverket i Karlskrona, Vasa realskola i Stockholm och högre allmänna läroverket för flickor i Hälsingborg valts som representanter för respektive handelslinjer, tekniska linjer och hushållslinjer och på samma sätt timplanerna för han-delsmellanskolan, tekniska mellanskolan och hushållstekniska mellansko-lan (högre kursen) i Stockholm som representanter för den praktiska mel-lanskolans tre huvudlinjer. Uppgifterna avse det högsta antal lektioner, som enligt timplanen kan förekomma för någon lärjunge; frivillig under-visning inbegripes alltså, även om den blott utnyttjas av ett mindretal lärjungar. Liksom i föregående tabell äro uppgifter införda om lärjungar-nas genomsnittsålder vid läsårets mitt. I den tillgängliga åldersstatistiken

äro de tre slagen av inbyggda linjer icke åtskilda. För de praktiska mellan-skolorna föreligger däremot fullständig statistik.

Otvivelaktigt äro i varje fall de inbyggda handelslinjerna rätt ansträngande för lärjungar, som taga för sig det högsta tillåtna arbetsprogrammet. De praktiska läroämnena bringa på denna linje föga lättnad. Handelstekniken med delämnena handelsräkning, bokföring och handelslära med handelsrätt utgör ett stort ämne, som är minst lika krävande som de teoretiska läroämnena. Stenografien fordrar en myckenhet hemarbete, om examensmålet skall nås. Endast maskinskrivningen är ett verkligt handfärdighetsämne, som i någon mån bryter linjens teoretiska karaktär.

Möjligheterna att med valfrihetens hjälp nedbringa timsummorna äro på denna linje mindre än på den allmänna, emedan slöjd och hushållsgöromål

Inbyggda linjer, årskurs	Lärj:s ålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen				Praktiska mellan-skolor, klass	Lärj:s ålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen			
		Läroämnen		Övn. ämnen	To-talt			Läroämnen		Övn. ämnen	To-talt
		teor.	prakt.					teor.	prakt.		
Handels-linje:						1 ⁴ 2 ⁴	13,7 14,7	27 28	1 6	11 5	39 39
Första års-kursen(klass 4 ⁵ —3 ⁴)	15,6	26,5	8,5	8	43	3 ⁴	15,7	27	9	3,5	39,5
Andra års-kursen(klass 5 ⁵ —4 ⁴)	16,6	22	13,5	6	41,5	4 ⁴	16,7	25	11	4	40
Teknisk linje:						1 ⁴ 2 ⁴	13,8 14,8	27 27	8 8	3 3	38 38
Första års-kursen(klass 4 ⁵ —3 ⁴)	15,6	30	9	3	42	3 ⁴	15,9	27	9	3	39
Andra års-kursen(klass 5 ⁵ —4 ⁴)	16,6	18,5	21,5	3	43	4 ⁴	17,0	18,5	18,5	3	40
Hushålls-linje:						1 ⁴ 2 ⁴	13,8 14,8	28 29	3 4	7 6	38 39
Första års-kursen(klass 4 ⁵ —3 ⁴)	15,6	25,5	10,5	5	41	3 ⁴	15,9	25	8,5	6	39,5
Andra års-kursen(klass 5 ⁵ —4 ⁴)	16,6	24,5	9,5	5	39	4 ⁴	16,9	28	8	6	42

här äro helt jämställda med de obligatoriska övningsämnena. Frivilliga äro endast franska med 4 och musik med 1 veckotimme i vardera årskursen. Ehuru lärjungarna på handelslinjerna i allmänhet kunna vänta sig god nytta just av språkkunskaperna, avstå också påfallande många från franskan. Enligt katalogerna för höstterminen 1948 uppgår antalet icke-fränksläsande i första årskursen till 91 och i andra årskursen till 94 %.

Jämväl på de inbyggda tekniska linjerna äro de maximala timsummorna höga, men balansen mellan teoretisk och praktisk undervisning är bättre. Det enda frivilliga ämnet, tyskan, har lågt timtal. Ämnet brukar vanligen nedläggas av cirka en fjärdedel av lärjungarna.

Hushållslinje förekommer vid ett enda allmänt läroverk. Timsummorna äro något lägre och inslaget av praktiska sysselsättningar tämligen framträdande. Lärjungetillströmningen till linjen är emellertid mycket ringa. Innevarande läsår har första årskursen icke kunnat starta, emedan det föreskrivna lärjungeminimum av 5 lärjungar icke uppnåtts.

En jämförelse mellan timplanerna för de inbyggda linjerna och de praktiska mellanskolorna visar, att de senare reda sig med en något knappare timplan. Intrycket förstärkes, om man studerar fördelningen mellan obligatorisk och fakultativ undervisning, vilken icke framgår av tabellen. Förhållandet är rätt naturligt. Målet — praktisk realexamen — är detsamma, men vid de praktiska mellanskolorna kan man alltifrån början lämpa lärogången därefter, medan man i realskolan att börja med planerar för en allmän realexamen och först på halva vägen tar sikte på det nya målet. Ett fackämne som stenografien med dess krav på långvarig övning kan i en handelsmellanskola bredas ut över alla fyra studieåren, medan det i en inbyggd handelslinje måste sammanpressas till de två sista åren och i den plötsligt inträdande ämnesträngseln får nöja sig med ett väsentligt lägre timtal. Ett icke-fackbetonat ämne som historien erhåller i den praktiska mellanskolan ett reducerat, men jämnt fördelat timtal. I en fyraårig realskola med inbyggd handelslinje genomgås åter historiekursen fram till 1700-talets slut med relativt stor bredd i de båda lägre klasserna. Att helt kompensera detta genom en så mycket knappare timtilldelning i de övre klasserna låter sig icke göra, emedan den nyaste tidens historia och samhällsläran även för handelslinjen äro av väsentlig vikt. Den som väljer en realskola med inbyggd handelslinje kan uppskjuta yrkesvalet ett par år men måste betala denna förmån med ett något mera forcerat arbetstempo, när valet omsider är träffat.

De kommunala flickskolorna.

Om de praktiska skolformerna tendera mot förhöjda timsummor, karaktiseras åter de *kommunala flickskolorna* av en långsammare arbetstakt

och måttligt tilltagna timplaner. Arbetsförhållandena inom skolformen belysas av nedanstående tabell, som är uppställd på samma sätt som de föregående. Timplanerna kunna något variera; uppgifterna i tabellen hänföra sig till den av Kungl. Maj:t genom kungörelsen nr 558/1946 fastställda normaltimplanen.

På det lägre stadiet, upp till och med klass 5⁷—4⁶, äro lärjungarna principiellt skyldiga att deltaga i all undervisning utom i det tredje språket, men rektor kan, då giltiga skäl därtill föreligga, befria från högst två av ämnena teckning, slöjd och hushållsgöromål. Såsom det är att vänta på grund av de låga timsummorna, tillvälja lärjungarna i allmänhet det tredje språket i den klass, där detta inträder. Höstterminen 1946 avstodo endast 10,7 % från denna undervisning.

Differentieringssystemet i de båda högsta klasserna skiljer sig från det i gymnasierna tillämpade så tillvida som tillvalsämnena icke äro grupperade i bestämda ämneskombinationer. Genom att välja tillvalsämnen med låga timtal kan en lärjunge därför rätt avsevärt minska arbetsbelastningen. I tabellen har den tyngsta tillvalskombinationen — två språk och matematik — förutsatts. En lärjunge, som väljer engelska som fast språk och exempelvis geografi, psykologi och biologi som tillvalsämnena, minskar därigenom sitt veckoschema med 4 timmar. Dessutom finnes samma möjlighet som på det lägre stadiet att erhålla befrielse från övningsämnena.

Liksom på gymnasiet har å andra sidan lärjungen att utföra enskilt arbete i något ämne, och hon kan utöver sin ämnesgrupp få medtaga ett tilläggsämne, om kollegiet med hänsyn till hennes studiebegävnin

Klass	Lärj:s genom- snitts- ålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen			Klass	Lärj:s genom- snitts- ålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen			
		Läro- ämnen	Övn. ämnen	To- talt			Läroämnen		Övn. ämnen	To- talt
							teor.	prakt.		
1 ⁷	11,6	23	10,5	33,5						
2 ⁷	12,6	23	10,5	33,5						
1 ⁶	13,5	24	9,5	33,5						
3 ⁷	13,7	25	9,5	34,5						
2 ⁶	14,6									
4 ⁷	14,7	24	11	35						
3 ⁶	15,5									
5 ⁷	15,7}	25	9,5	34,5						
4 ⁶	16,5}									
6 ⁷ teor.	16,7}	25	10	35	6 ⁷ —5 ⁶ prakt.	17,0	15	17,5	5,5	38
5 ⁶ „	17,6}									
7 ⁷ „	17,7}	25	10,5	35	7 ⁷ —6 ⁶ prakt.	18,0	15	16	7,5	38,5
6 ⁶ „	18,5}									

övriga individuella förutsättningar samt omfattningen och beskaffenheten av hennes åligganden i skolan finner sig böra medgiva detta.

I det hela torde möjligheterna att med hjälp av differentieringssystemet reglera arbetet på flickskolans högre stadium vara ganska tillfredsställande ur hygienisk synpunkt. Däremot kan arbetet under någon tid bli påfrestande för lärjungar, som önska övergå till gymnasium från någon av klasserna 5⁷—4⁶ eller 6⁷—5⁶ och för detta ändamål åtnjuta särskild undervisning.

I tabellen finnas även ett par sifferuppgifter om flickskolans praktiska linje. Den teoretiska undervisningen är på denna linje starkt inskränkt till förmån för praktiskt husliga ämnen. Mot linjens arbetshygien torde intet vara att anmärka, men lärjungefrekvensen är klen, vanligen omkring 60 lärjungar per år i hela landet.

Gymnasiet.

Slutligen lämnas här nedan data rörande de statliga och kommunala *gymnasierna*. Tabellen anger lärjungarnas genomsnittsålder vid läsårets mitt och undervisningens omfattning enligt timplanekungörelsen nr 110/1933 (ändring nr 627/1934). Timsummorna för de båda högsta ringarna gälla, under förutsättning att lärjungen har en tillvalskombination med högsta förekommande antal veckotimmar. Genom val av en lättare ämneskombination kan han vanligen pressa ned antalet lektioner per vecka med 3 å 4. I fråga om befrielse från övningsämnena gälla samma bestämmelser som på realskolestadiet. Höstterminen 1944 voro 32,6 % av lärjungarna frikallade från sång.

Ring	Lärjungarnas genomsnittsålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen			Ring	Lärjungarnas genomsnittsålder, år	Maximiantal lektioner enligt timplanen		
		Läro-ämnen	Övn. ämnen	Totalt			Läro-ämnen	Övn. ämnen	Totalt
I ⁴ : latin } real }	16,1	28	7	35					
II ⁴ : latin } real }	17,2	29,5	8	37,5	I ³ : latin } real }	17,4	28,5 29,5	8	36,5 37,5
III ⁴ : latin } real }	18,2	29 27	7	36 34	II ³ : latin } real }	18,4	30 31	7	37 38
IV ⁴ : latin } real }	19,2	29 28,5	6	35 34,5	III ³ : latin } real }	19,5	30 29	6	36 35

Timsummorna i tabellen äro icke påfallande höga; man har redan här intrycket, att arbetsbördan rätt mycket måste påverkas av andra faktorer än timtalet. I någon mån höjas de visserligen genom frivillig teckning och instrumentalmusik, men antalet deltagare i dessa ämnen är enligt senaste tillgängliga statistik icke högre än 10,3 respektive 6,1 %. Större betydelse för arbetsbördan har säkerligen tilläggsämnet, vilket kan medtagas utöver lärjungens ämnesgrupp, om rektor och klasskonferens det medgiva. Möjligheten begagnas av drygt tredjedelen av lärjungarna, ehuru icke alltid med framgång. Enligt statistik för tioårsperioden 1935—45 nedlades inom ett år 29 % av tilläggsämnena på latinlinjen och 24 % av tilläggsämnena på reallinjen. Måhända kan man härur utläsa, att en utvidgning av timplanen med endast ett fåtal veckotimmar skulle öka arbetsbördan utöver vad som är ur hygienisk synpunkt försvarligt.

Privatläroverken.

Det kan i detta sammanhang ha sitt intresse att kasta en blick även på de timplaner, som begagnas av *privatläroverken*, emedan dessa för sin existens äro beroende av allmänhetens förtroende och måste tillse, att lärjungarna icke överansträngas och en normal kunskapsnivå likväl uppnås. Då målsmännens önskemål i praktiken gå mycket i sår, är det blott naturligt, att inom privatskoleväsendet olika läroverkstyper utdifferentialiserats, allteftersom huvudvikten lagts vid arbetshygien eller effektiviteten. En skoltyp, representerad av *Whitlockska skolan i Stockholm* och *Göteborgs högre samskola*, håller arbetstempot nere men kompenserar detta genom förlängning av studietiden på lågstadiet med ett år. Båda skolorna ha såväl gymnasium som en högre flickskolelinje. Studiegången är gemensam för alla lärjungar t. o. m. klass 5. På denna grund bygger sedan det fyraåriga gymnasiet och den tvååriga flickskolelinjen. Den förra skolan har i främsta rummet utnyttjat studietidens förlängning till en sänkning av timsummorna, den senare även för en förbättring av övningsämnenas ställning på lågstadiet.

Två privatläroverk, *Djursholms* och *Saltsjöbadens* samskolor, intaga på sina orter ungefär samma ställning som de högre allmänna läroverken i våra ordinära provinsstäder. De äro båda organiserade med femårig realskola och fyraårigt gymnasium, anknyttande till realskolans näst högsta klass. Timplanerna avvika föga från de vid statsläroverken gällande. *Djursholm* har reducerat läroämnena i klass 2⁵ med 2 veckotimmar (modersmålet och engelska) men ökat matematiken något i klass 4⁵. Övningsämnena ha fått ett tillskott av 2 veckotimmar i klass 1⁵ (slöjd) men i stället något skurits ned i 3⁵ och högre klasser. *Saltsjöbaden* har likaledes indragit 2 veckotimmar läroämnen i klass 2⁵ (modersmålet och historia) men ökat

fysiken i 3⁵ och matematiken i 4⁵, i vartdera fallet med 1 veckotimme. Övningsämnena intaga en svagare ställning än på statsläroverkens timplan. Timplanemässigt har särskilt musiken fått vidkännas förluster vid båda läroverken; därvid bör dock observeras, att 1933 års timplan för musik icke heller vid statsläroverken är fullständigt genomförd.

Som exempel på privatskolor, vilka i ett eller annat avseende komplettera det offentliga skolväsendet i vissa större städer, kunna nämnas *Palmgrenska skolan* och *Stockholms samgymnasium* samt *Uppsala enskilda läroverk* och *privatgymnasium*, alla med treårigt gymnasium och femårig realskola, de två sista jämväl med fyraårig realskola. Gemensamt för dessa skolor är, att reduktioner vidtagits i fråga om gymnastiken och på högstadiet även i fråga om musiken. Slöjden har stärkts i Palmgrenska skolan, som beträffande detta ämne har gamla traditioner att vårda, men helt borttagits vid Stockholms samgymnasium. Vid sistnämnda skola äro skrivningsdagarna fasta; timplanen upptager följaktligen lägre tal, vilket givetvis icke behöver innebära, att det effektiva antalet lektioner är mindre. Det kan vara värt lägga märke till, att de tre skrivningsämnena latin, matematik och fysik trots de fasta skrivdagarna erhållit oförändrat eller ökat antal timmar.

Privatläroverkens bedömning av timplanefrågorna har sålunda knappast resulterat i några påfallande avvikelser från de allmänna läroverkens timplan. Om tidsramen är densamma för lärogången i dess helhet, ha läroämnena också fått ungefär samma timtal som vid statsläroverken. Friare ha skolorna förfogat över övningsämnena, och man måste nog konstatera en viss benägenhet att bringa ned timsummorna något på dessa ämnens bekostnad. Från *internatläroverken* kunna dock exempel hämtas även på en motsatt tendens (Sigtunaskolan, Solbacka). Framför allt har gymnastiken där fått en starkare ställning trots den oundvikliga förlängningen av veckoschemat.

Den effektiva lästiden.

Till sist må erinras om att det verkliga antalet undervisningstimmar under läsåret av olika anledningar understiger det ur timplanerna beräknade. Läsåret omfattar enligt läroverksstadgan § 18 mom. 2, utöver tiden för inträdes- och flyttningsprövningar, 38 veckor. Undervisningen är emellertid inställd en vecka vid påsk och ett par dagar vid pingst samt under 6 allmänna lov dagar och ett par helgdagar. Därjämte inställes undervisningen i regel 8 dagar i samband med terminernas början och slut och 10 till 12 dagar på grund av friluftsverksamheten. Hela antalet effektiva läs- och skrivningsdagar under ett läsår torde kunna uppskattas till omkring 192, motsvarande 32 fulla läsveckor.

LÄRJUNGARNAS ARBETSBÖRDA

Arbetsbördan i äldre tider.

Om någon förmenar, att den moderna tidens hets och jäkt först i vår generation på allvar brutit in över läroverken och nu är i färd med att undantränga de sista resterna av en äldre läroverkstradition med bättre balans mellan arbetstid och fritid, gör han sig sannolikt en mycket felaktig föreställning om gångna tiders läroverk. Frågan om »överansträngningen vid läroverken» har i mer än hundra år varit ett stående tema i skoldiskussionerna. I våra offentliga utredningar skymtar den så tidigt som år 1828, då Agardh i ett särskilt yttrande till den stora undervisningskommitténs betänkande gav sitt berömda »bidrag till de serskilda skol-systemernas karakteristik». Faran med en skoltyp, som likt den dåvarande sökte förena den gamla skolans organisation med den nyas kulturinnehåll, låg bland annat i uppfostringsprogrammets ensidighet och brist på harmoni: »Ungdomstiden förgår uti en annan sphere än naturen utstakat derföre. Den ålder, som ämnades till den gladaste, känner inga lekar, inga nöjen. Ynglingen har ej tid att vara glad.»

I mitten av 1800-talet var diskussionen om överansträngningen särskilt livlig, även inom skolmännens krets. I inbjudningsskriften till årsexamen år 1859 vid katedralskolan i Lund yttrade sålunda läroverkets rektor:

»Sedan Elementarläroverket under de tvenne sista decennierna ej obetydligt i visst hänseende upparbetat sig, har det råkat ut för ett ondt, som är af betänkligaste art: jag menar det öfveransträngande arbete, som fordras af lärjungen, om han skall uppfylla de i lagen fastställda fordringarne. — — Hvad jag med full visshet vet, är att den med ovanligt goda anlag utrustade ynglingen behöfver använda 14 à 15 timmar dagligen, skoltimmarne naturligtvis inberäknade, för att någorlunda kunna redogöra för sina pensa, men det märkes dock ganska ofta, att han skulle behöft ännu mera tid att bättre begrunda och tänka öfver viktigare och svårare delar. — — — Mången yngling har till en början arbetat ärligt och flitigt, men då han dag efter dag märker, att han detta oaktadt ej kan tillfredsställa lärarens fordringar, börjar han tröttna, är som oftast ouppmärksam i skolan, vanligen tillfölje deraf att han kommer trött dit, får leda för studier, vänjer sig vid att på allt upptänkligt sätt slingra sig igenom, begagnar vid läsningen af de gamla språken öfversättningar, så att han ofta icke känner det särskilta ordets betydelse och härledning, med ett ord: undervisningen, så ställd som nu, förderfvar ynglingen både till kropp och själ. Ja, den som ej känner förhållandet, kan ej tro, huru illa det är stäldt, och hvarje samvetsgrann lärare kan ej annat än beklaga det unga släktet och med fasa tänka på följderna.»

Rikets ständer gjorde vid denna tid upprepade uttalanden i ämnet. I januari 1858 anhöllo de sålunda, att den då gällande läroverksstadgan av den 14 augusti 1856 måtte så förändras, att läroämnena inom varje klass icke blevo flera eller lärokurserna större, än att de kunde av lärjungarna utan skada för deras fysiska och intellektuella utveckling medhinnas. Den kommitté, som tillsattes i anledning av riksdagsskrivelsen, föreslog bland annat mycket låga pensa för den tvååriga femte klassen, så att denna klass skulle kunna bli en vilotid i mitten av lärogången. Kommittén ville vidare lindra examenstrycket: studentexamen skulle överflyttas till läroverken, där abiturienterna kunde examineras av sina egna lärare. I den nya läroverksstadgan föreskrevs slutligen skyldighet för rektor och klassföreståndare att noga tillse, »att icke i något ämne hemlexor åläggas lärjunge till ett mått, som kan betaga honom nödig hwila och förströelse eller hindra förberedelse i andra läroämnena.»

Läroverksstadgan av den 29 januari 1859 förmådde emellertid lika litet som sin närmaste föregångare hindra uppkomsten av överansträngning vid läroverken. Redan i november 1863 avläto därför ständerna en ny skrivelse till Kungl. Maj:t. Föreskrifterna i läroverksstadgan hade visat sig overksamma, framhöll riksdagen, och det måste sålunda vara angeläget att införa ytterligare positiva bestämmelser, som innebure garantier mot en överansträngning av lärjungarna. Ständerna anhöllo fördenskull, att Kungl. Maj:t ville vidtaga den förändring av läsordningen och den inskränkning av däri anvisade pensa, som till förekommande av överansträngning syntes av behovet påkallad. I maj 1865 utfärdade Kungl. Maj:t på grund härav kungörelse om vissa ändringar i läroverksstadgan. Läsåret förkortades en vecka, genom att påskledigheten fick inräknas däri. I arbetsordningen skulle vissa hygieniska försiktighetsmått iakttagas. Sålunda skulle efter två timmars arbete på lärorummet minst en timmes upehåll göras; dock kunde tre timmar följa på varandra, om både före deras början och efter deras slut minst två timmars ledighet lämnades lärjungarna. I de två nedersta klasserna skulle undervisningen bestridas av en enda lärare, där icke särskilda omständigheter föranledde undantag, och i de två följande klasserna skulle antalet lärare inskränkas till två eller högst fyra.

Redan följande år anhöllo ständerna ytterligare om sådan ändring i stadgan för avgångsexamina, att abiturienterna bleve berättigade att vid översättningsproven i språk begagna grammatikaliska hjälpredor och vid det matematiska provet formelsamling. Denna framställning ledde dock icke till något resultat.

I maj 1870 gjorde sig riksdagen åter till talesman för den »i alla samhällsklasser rådande oron» i fråga om läroverken. Språkundervisningen i de lägre klasserna ansåges på ett betänkligt sätt inkräkta på barnens tid och anstränga deras föga utbildade krafter. Såväl härigenom som genom

mängden av läroämnena och framför allt genom deras föredragande av särskilda lärare bleve lärjungarna stundom på ett för deras hälsa betänkligt sätt överansträngda. Riksdagen hade visserligen icke ansett sig kunna avgöra, huruvida dessa anmärkningar verkligen hade den betydelse, som man allmänt syntes böjd tillmäta dem, men fann sig böra påkalla en revision genom sakkunniga män av gällande läroverksstadga. Den begärda utredningen påbörjades på hösten samma år. I kommitténs betänkande, där ett kapitel på 35 sidor bär rubriken »Om öfveransträngning och mångläseri», föreslogos åtskilliga mer eller mindre effektiva botemedel. När ny läroverksstadga den 1 november 1878 utfärdades, inskränktes undervisningen i språk i skolans lägre klasser genom att latinet uppsköts till fjärde och gregiskan till nedre sjätte klassen. Därjämte avskaffades den särskilda slutprövningen i naturalhistoria och tyska vid sjätte klassens slut.

Den Keyska utredningen.

Redan efter några få år ansågs dock en ny utredning påkallad. Den uppdrogs i oktober 1882 åt en kommitté under ledning av presidenten Hans Forssell. Bland de sakkunniga märktes även en framstående hygieniker, professorn vid Karolinska institutet Axel Key. Kommitténs grepp på sitt ämne var nytt. Den hade insett nödvändigheten att bygga sina öfverväganden på en fastare grund än de personliga intryck, med vilka diskussionen

Skolklass		Levnadsår enl. organisa- tionsplanen	Obligatorisk arbetstid i timmar		Sovtid i timmar
			Departementet	Kommittén	
Gemensam linje	I	10: e	6,5	6,9	9,0
	II	11: e	7,5	7,8	8,7
	III	12: e	7,8	8,0	8,6
Latin Real	IV	13: e	8,6	9,2	8,2
			8,8	9,1	8,3
Latin Real	V	14: e	9,4	9,8	8,0
			9,3	9,7	
Latin Real	VI: 1	15: e	10,8	11,0	7,7
			10,6	10,6	
Latin Real	VI: 2	16: e	11,0	11,2	7,4
			10,5	10,5	7,6
Latin Real	VII: 1	17: e	10,7	11,4	7,3
			11,0	11,0	
Latin Real	VII: 2	18: e	10,8	11,1	7,2
			11,0	11,3	7,0

tidigare rört sig, och sökte anskaffa ett för statistisk bearbetning brukbart primärmaterial rörande lärjungarnas arbetsbörda och hygieniska förhållanden. Materialets insamling och bearbetning leddes av Key, vars redogörelse för undersökningen omfattar 700 sidor förutom tabellbilagorna. Undersökningen utfördes enligt enkätmetod. Utförliga frågeformulär rörande varje lärjunge utsändes vårterminen 1883 till läroverken. Uppgifterna skulle efter samråd med lärjungen lämnas av vederbörande målsman samt granskas och i vissa avseenden kompletteras av klassföreståndaren och av hus- eller skolläkaren. De skulle bestyrkas med målsmannens, klassföreståndarens och läkarens namnunderskrifter. Till jämförelse nyttjades även en inom ecklesiastikdepartementet utförd statistisk bearbetning av uppgifterna om lärjungarnas arbetsbörda enligt läroverkens årsredogörelser för läsåret 1876—77.

I tabellen å sid. 20 lämnas för de högre allmänna läroverken en översikt av lärjungarnas obligatoriska dagsarbete (i skolan och hemmet) enligt departementets och kommitténs statistik ävensom genomsnittstal för lärjungarnas sovtid enligt enkätmaterialet.¹⁾

Den på årsredogörelserna grundade statistiken lämnade genomgående något lägre tal. Key påpekar emellertid, att ecklesiastikdepartementet — i motsats till kommittén — icke räknat tiden för morgonandakten som arbetstid. Morgonbönerna kunde på 1870-talet utsträckas ända till en halvtimme. Inräknas de, bli differenserna obetydliga. »Öfver hufvud taget är det högst anmärkningsvärdt», säger Key, »att tvänne undersökningar, företagna med flere års mellantid och på ett väsentligt olika sätt, kunnat lemna ett så i detalj lika resultat.»

Det är möjligt, att siffrorna i tabellen i vissa avseenden markera en vändning till det bättre. Kommittén synes ha varit av denna mening, även om det icke klart utsäges. Men de uppnådda resultaten voro i varje fall

¹⁾ 1882 års läroverkskommittés betänkande III: Redogörelse för den hygieniska undersökningen sid. 324 o. 399, Stockholm 1885. En konkret bild av en 10-årig läroverkselevs levnadsförhållanden vid denna tid gives på sid. 630—632 i betänkandet. Dagsschemat var ungefär följande:

Uppstigning, resa, måltid	kl. 6.30—7.40
Skolarbetsdagen (med 1 t frukostrast 4 dgr och 1,5 t 2 dgr i veckan)	kl. 7.40—15.15
Resa och 15 min. vila	kl. 15.15—15.45
Middagsmåltid	kl. 15.45—16.15
Hemarbete	kl. 16.30—18.10
Fritid inkl. måltid	kl. 18.10—20.00
Sömn	kl. 20.00—6.30

»Hvar får han då under hela dagens lopp tid för lekar», frågar Key, »hvar får han de många timmar, han behöfver för kroppsrörelse, hvila m. m.? Hvar är den tid, då familjen får rå om barnet, och under hvilken den kan bl. a. sörja för, att det härdas och stärkes och får den hygieniska uppfostran i hemmet? — — — Barnanaturen kan emellertid ej alldeles undertryckas. Då gossen får så gott som ingen tid för frivillig, självvald sysselsättning på dagen, skall han, om det är honom någon möjlighet, söka erhålla sådan på bekostnad af nattens hvila och sömn. — — — Och till öfveransträngningen på dagen kommer då otillräcklig sömn under natten.»

icke tillräckliga. Den tid, lärjungarna kunde ägna åt sömn, var i alltför många fall alldeles för liten och i regel »nedbragt till ett mått, under hvilket den ej kan falla utan fara för lärjungarnes fysiska välbefinnande och normala utveckling».

Det kan invändas, att sovtiderna då som nu måste ha berott även av förhållandena i hemmet, i vilka skolan icke kan ingripa, men när Key kunde påvisa, att lärjungar med längre arbetstid i stort sett hade kortare sovtider, synes slutsatsen oundviklig: skolans arbetskrav bestämde vid denna tidpunkt i icke ringa mån, vilket kvantum sömn en lärjunge kunde kosta på sig.

I fråga om arbetsbelastningen i och för sig voro kommitténs uttalanden mindre kategoriska. Kommittén framhöll emellertid, att många lärjungar, i synnerhet i de högre klasserna, måste underkasta sig extra arbete för sin försörjning. Detta arbete kunde ej förbjudas genom lagstiftning, och det vore knappast heller önskvärt att så skedde, enär arbete av detta slag ofta vore ägnat att verksamt främja den fria utvecklingen av lärjungarnas anlag och deras förmåga av självverksamhet. »Skolan bör icke för sin räkning ända till det yttersta taga i anspråk den tid, som befunnits för andligt arbete icke böra öfverskridas», sammanfattade kommittén sin ståndpunkt. I överensstämmelse härmed föreslog kommittén, att lärjungarna måtte beredas någon lindring i arbetstiden på lärorummet, att vissa föreskrifter måtte utfärdas om tiden för deras hemarbeten och att större uppmärksamhet än dithills måtte ägnas åt de hygieniska förhållandena vid läroverken.

Kommitténs förslag avsatte inga omedelbara resultat, men vid 1892 års riksdag reglerades skolläkarinstitutionen i viss anslutning till vad kommittén i detta avseende föreslagit.

Herlitz' undersökning.

Utredningsarbetet rörande skolungdomens hygieniska förhållanden hade genom prof. Keys undersökningar bragts till en viss avslutning. Diskussionen i frågan tystnade visserligen icke, men den avtog i intensitet, och det torde icke vara nödvändigt att följa den under de närmaste årtiondena, då centrum av skoldiskussionen föll inom andra intressesfärer. Först i slutet av 1930-talet anordnades en ny undersökning enligt enkätmetod, denna gång av Föreningen för psykologisk-pedagogiska institutet med dåvarande docenten C. W. Herlitz som försöksledare.¹⁾ Liksom vid den äldre undersökningen lämnades primärmaterialet av målsmännen, men någon

¹⁾ C. W. Herlitz, Den svenska skolungdomens arbetsbörda, Ped. skrifter 173—174, Göteborg 1941.

kontroll genom klassföreståndare och läkare föreskrevs ej. Uppgifterna gällde senare delen av vårterminen 1938. Tack vare denna undersökning kan man få en tämligen god uppfattning om utvecklingen på området under de mellanliggande 55 åren.

Levnads- ålder, år	Sovtid i timmar (lärov.)			Sovtid i timmar, folkskolan 1938	För åldern önskvärd sovtid	Sömnunderskott i tim. år 1938	
	Key 1883	Herlitz 1933	Ökning			Läroverk	Folkskola
6,5	—	—	—	10,3	12,0		1,7
7,5	—	—	—	10,2	11,8		1,6
8,5	—	—	—	9,9	11,6		1,7
9,5	9,3	10,0	+ 0,7	9,9	11,5	1,5	1,6
10,5	9,1	9,8	+ 0,7	9,8	11,3	1,5	1,5
11,5	8,9	9,7	+ 0,8	9,7	10,8	1,1	1,1
12,5	8,8	9,4	+ 0,6	9,6	10,3	0,9	0,7
13,5	8,6	9,3	+ 0,7	9,5	9,8	0,5	0,3
14,5	8,4	9,0	+ 0,6	9,3	9,5	0,5	0,2
15,5	8,1	8,8	+ 0,7	8,6	9,3	0,5	0,7
16,5	7,8	8,5	+ 0,7		9,0	0,5	
17,5	7,6	8,4	+ 0,8		9,0	0,6	
18,5	7,4	8,0	+ 0,6		9,0	1,0	
19,5	7,3	7,9	+ 0,6		9,0	1,1	
20,5	7,1	7,8	+ 0,7		9,0	1,2	

Ovanstående tabell utvisar en sammanställning av resultaten i fråga om lärjungarnas sovtid enligt Keys och Herlitz' undersökningar, varvid siffermaterialet i förra fallet hämtats ur Keys tabellbilagor (Tab. 159—170) och i senare fallet ur en uppsats av C. Philipson (Ped. tidskr. 1945, sid. 204). Tabellen upptager i ordning lärjungarnas verkliga ålder, sovtiden för lärjungarna vid de allmänna läroverken enligt Key och enligt Herlitz, dess ökning under tiden mellan de båda undersökningarna, vissa uppgifter om sovtiderna för folkskolebarn enligt Herlitz' undersökning samt den önskvärda sovtiden i olika åldrar (enligt vitahuskonferensens normer). Vissa detaljer av den statistiska bearbetningen framgå tyvärr icke klart av publikationerna; för slutsatserna torde detta dock vara av ringa betydelse, eftersom sovtiden är en tämligen långsamt avtagande funktion av levnadsåldern. Där uppgifter föreligga för olika linjer eller lärjungegrupper på samma åldersnivå, har för översiktlighetens skull endast *en* sifferuppgift meddelats, varvid hänsyn så vitt möjligt tagits till numerären av de samarbetande lärjungegrupperna.

Det är knappast möjligt att misstaga sig på utvecklingstendenserna under de 55 åren. Sovtiderna torde i genomsnitt ha förlängts med 40 à 45 minuter. Samtidigt ha emellertid också de hygieniska kraven avancerat, så att

differenserna mellan de önskvärda och de faktiska sovtiderna icke alltför mycket utjämnats sedan Keys tid. Vid närmare studium av tabellen lägger man märke till att sömnunderskottet är störst i folkskolans lägre klasser, minst i 15-årsåldern och åter stiger på högstadiet. Resultatet överraskar måhända, eftersom skolarbetet ju tar en väsentligt större del av barnens dag i realskolans högre klasser än i småskolan. Herlitz framhåller, att sovtiderna icke kunna fastställas med någon mycket stor precision, men det finns dock knappast tillräckliga skäl att ifrågasätta de funna underskottens realitet. Däremot kan det diskuteras, i vad mån de kunna återföras på skolarbetets omfattning och förläggning eller böra tillskrivas tidsförhållanden av allmänare art.

Svenska skolläkarföreningen anser, »att det svåraste hindret för en tillräcklig nattsömn fortfarande är omfattningen av och den med nödvändighet alltför sena förläggningen av hemarbetet» och tillägger, att en avsevärd förbättring skulle uppnås, om skolan slutade tidigare på dagen än nu, så att eleverna kunde utföra sitt hemarbete under den tid av dagen, då de äro fullt arbetsdugliga. Häremot står visserligen iakttagelsen, att sovtiderna för de yngre åldrarna utfalla nästan exakt lika för läroverks- och folkskoleelever. När föreningen tillskriver hemförhållandena huvudansvaret för sömnunderskotten i de lägre åldrarna och skolförhållandena för underskotten på högstadiet, synes emellertid icke mycket vara att däremot erinra.

I tabellen på sid. 25 lämnas en jämförelse mellan arbetstiderna för de allmänna läroverkens lärjungar enligt de båda enkätundersökningarna. Det kunde i förstone förefalla överflödigt att enkätvägen införskaffa uppgifter om sådana ting som antalet lektioner i skolan, vilket ju bestämmes genom den av Kungl. Maj:t fastställda timplanen. Emellertid förekomma, såsom i det föregående påpekats, avvikelser uppåt och nedåt på grund av frivillig undervisning, tillval och bortval samt allehanda inskränkningar i det timplansenliga ämnesprogrammet, och de förekomma i så stor utsträckning, att individuella uppgifter måste anses principiellt önskvärda. I tabellen har först för jämförelses skull införts arbetstiderna vårterminen 1883 enligt Keys statistik. Därefter återgives en av f. d. undervisningsrådet Harald Wallin i *Pedagogisk tidskrift* för år 1939 publicerad indirekt beräkning av lärjungarnas arbetstid, motsvarande den av Key refererade, inom ecklesiastikdepartementet upprättade statistiken, samt en direkt beräkning på grundval av Herlitz' enkätmaterial. Slutligen anges skillnaden mellan arbetstiden åren 1938 och 1883.

Någon ingående statistisk bearbetning av 1938 års material rörande arbetstiden har aldrig utförts. Herlitz själv meddelar vissa tabeller men samarbetar dem icke. Philipson har haft till låns Herlitz' primärmaterial men begränsar bearbetningen till hemarbetet på realskolestadiet och lämnar

enkätaterialet rörande arbetstiden i skolan obegagnat. Ett försök att komma fram till sammanfattande resultat har gjorts av Wallin i den nyss anförda uppsatsen i Pedagogisk tidskrift. Det är denna bearbetning, som begagnats i tabellen. Liksom i Keys undersökning stämma resultaten av de båda beräkningsmetoderna väl överens, men det bör understrykas, att bearbetningen av enkätaterialet av skäl, som Wallin närmare angivit, måste bli ytterst summarisk och att en noggrant genomförd bearbetning kan tänkas ge mer eller mindre avvikande resultat. I de uppgivna arbetstiderna inkluderas tiden för morgonandakten, tiominutersrasterna och undervisningen i övningsämnen, inklusive gymnastikundervisningen. Avdrag har icke gjorts för idrotts- och lov dagar.

Man frapperas av de stora förbättringarna under de 55 år, som ligga mellan Keys och Herlitz' undersökningar. Även om vissa jämkningar av slutresulteten kunna motses vid en noggrann bearbetning, har man svårt att undgå slutsatsen, att lärjungarnas arbetstid väsentligt nedbragts. Skillnaden kan till och med vara större än som framgår av tabellens siffror. Vid Keys undersökning inräknades nämligen icke den tid, som av lärjungarna nedlades på skolans frivilliga ämnen, teckning och musik på mellanstadiet samt engelska och hebreiska i latinlinjens högsta klasser. Wallin har däremot vid tillämpning av den indirekta metoden inräknat utom de obligatoriska övningsämnena även manlig slöjd och hushållsgöromål samt

Skolklass	Levnadsår enl. organisa- tionsplanen	Arbetstid i timmar 1883	Arbetstid i timmar 1938		Ökning eller minskning i timmar
			Indirekt metod	Enl. Herlitz' tabeller	
1 ⁵	11: e	7,8	6,1	—	(—1,7)
2 ⁵	12: e	8,0	6,4	6,3	—1,7
3 ⁵ } 1 ⁴ }	13: e	9,2	6,6	6,4	—2,8
4 ⁵ } 2 ⁴ }	14: e	9,8	7,2 } 6,7 }	7,1	—2,7
5 ⁵ } 3 ⁴ }	15: e	10,8	7,0 } 7,4 }	7,4	—3,4
4 ⁴ } 1 ⁴ }	16: e	10,9	7,1 } 6,9 }	7,3	—3,6
II ⁴ } I ³ }	17: e	11,2	7,5 } 7,6 }	7,6	—3,6
III ⁴ } II ³ }	18: e	11,2	7,4 } 7,8 }	7,6	—3,6
IV ⁴ } III ³ }	19: e	—	7,8	7,5	—

frivillig franska, och Herlitz synes i sina tabeller ha medtagit allt deklarerat skolarbete, frivilligt såväl som obligatoriskt.

Orsakerna till den glädjande förbättringen kunna väl icke med säkerhet fastställas. Adertonhundratalets många försök att råda bot för överanstängningen vid läroverken genom administrativa ingripanden synas i stor utsträckning ha varit förfelade. Troligen ha de spontana reformerna på det inre arbetets område varit av större betydelse. Framför allt torde arbete ha besparats lärjungarna genom att utantilläsningen småningom fått ge vika för en undervisning, som mera vädjar till förståndet och strävar efter att ge klarhet om orsakssammanhangen. Mycket av det, som i 1880-talets lärosalar gällde som svårbegripligt, har successivt blivit allt lättillgängligare tack vare de många detaljförbättringarna i skolornas dagliga praxis.

Hjärnes beräkningar.

Att under en tidrymd av 55 år påvisbara framsteg gjorts, är dock givetvis icke någon garanti för att förhållandena nu äro tillfredsställande. Vilken arbetsbelastning som skall anses tillåtlig i skolorna, kan över huvud taget icke få bestämmas av äldre skolpraxis eller traditionella uppfattningar om vad som kan krävas av skolungdomen utan måste omsorgsfullt avvägas med hänsyn till vår egen tids sociala förhållanden. I en bilaga till 1940 års skolutrednings betänkande (SOU 1943:7 sid. 36) gör dåvarande docenten Urban Hjärne ett försök att ange en hygieniskt tillåtlig maximiarbets tid per vecka. Avgörande för beräkningen är den post, som reserveras för resor och måltider, hemliv, utevistelse och fritid, alltså vad man kan kalla lärjungens privattid. Enligt Hjärne bör denna vid 7, 8 och 9 års ålder vara respektive 10, 9,5 och 9 timmar och därefter 8 timmar per dag, en uppskattning som stöddes av Svenska skolläkarföreningen i dess här bifogade yttrande¹⁾. Hjärne beräknar under detta antagande den överbelastning per vecka, som barnen ha att uthärda (sid. 52). I ett av Hjärne undersökt, rätt begränsat material befinnes den uppgå till icke mindre än 12 timmar i veckan i folkskolans klass 1 och 10¹45^m i folkskolans klass 3 men däremot endast 0¹24^m i realskolans klass 2⁴ och 0¹25^m för gossar i ring LI⁴. För många praktiska skolmän torde sådana resultat vara förbryllande. Finge man tro dessa siffror, vore en radikal nedskärning av skolarbetet långt mera angelägen i folkskolans lägre klasser än i de almäna läroverken.

Det kan dock under alla omständigheter vara av intresse att åtminstone för realskolans del genomföra en jämförelse mellan den verkliga och den tillåtna arbetsbelastningen enligt de av Hjärne givna riktlinjerna. Vid en

¹⁾ Ej tryckt.

sådan undersökning av rådande förhållanden måste givetvis de faktiska åldersförhållandena i klassen — alltså ej de tidtabellsenliga — läggas till grund för bedömningen av lärjungarnas arbetsbörda och bärkraft.

I de båda följande tabellerna meddelas först medeltal för lärjungarnas verkliga arbetsbelastning. Arbetstiden i skolan har hämtats ur Wallins ovan citerade arbete i Pedagogisk tidskrift. Tiden för hemarbeten (läxor och hemskrivningar) har hämtats ur skolutredningens betänkanden, del II (SOU 1944: 21, tab. 30). Liksom förut har därvid för varje klass endast *ett* medelvärde nyttjats, vilket beräknats under beaktande av totalantalet gossar respektive flickor i klassen vid var och en av de skolformer, för vilka siffror äro upptagna i skolutredningens tabell. Därefter meddelas lärjungarnas ålder, framräknad till läsårets mitt. Den däremot svarande tillåtna arbetstiden följer av Hjärnes uppskattningar. Då han blott givit siffror för hela år, har interpolation utförts med hjälp av en efter hans uppgifter ritad utjämnad kurva. Slutligen anges den ur föregående data härledda överbelastningen. Alla uppgifter om lärjungarnas arbete äro uttryckta i 60-minuterstimmar per vecka; överbelastningen är även omräknad i minuter per arbetsdag.

Femårig realskola.

Klass	Verklig arbetstid			Ålder	Tillåten arbetstid, tim.	Överbelastning	
	i skolan, tim.	i hemmet, tim.	s:a tim.			timmar per vecka	min. per dag
1 ⁵	31,5	5,2	36,7	11,8	32,5	4,2	42
2 ⁵	33,2	5,6	38,8	12,9	35,5	3,3	33
3 ⁵	33,2	6,5	39,7	14,0	38,5	1,2	12
4 ⁵	34,8	8,2	43,0	15,0	40,0	3,0	30
5 ⁵	32,3	9,7	42,0	16,2	41,5	0,5	5
Medium						2,4	24

Fyraårig realskola.

Klass	Verklig arbetstid			Ålder	Tillåten arbetstid, tim.	Överbelastning	
	i skolan, tim.	i hemmet, tim.	s:a tim.			timmar per vecka	min. per dag
1 ⁴	33,2	6,2	39,4	13,6	37,5	1,9	19
2 ⁴	34,0	7,5	41,5	14,7	39,5	2,0	20
3 ⁴	35,7	9,1	44,8	15,7	41,0	3,8	38
4 ⁴	32,3	11,4	43,7	16,8	42,0	1,7	17
Medium						2,4	24

Beräkningarna ställa icke den nuvarande skolorganisationen i alltför ogynnsam dager. Det är kanske överraskande att finna, att på den fem-åriga linjen övrbelastningen utfaller högst i första klassen tvärtemot den ofta hörda meningen, att arbetsbördan vore sämst avvägd i pubertetsåren. I medeltal få emellertid lärjungarna i realskolan en daglig privattid av 7 timmar 36 minuter i stället för de 8 timmar, som av skolutredningens hygieniske sakkunnige ha ansetts motsvara nutida hygieniska krav. Detta är onekligen en ganska måttlig diskrepans.

Naturligtvis kunna dock beräkningarna angripas. Den som vill, kan göra gällande, att den faktiska arbetsbelastningen här uppskattats för högt, då vid beräkningen av arbetstiden i skolan hänsyn icke tagits till befrielser i övningsämnen och icke heller till att undervisning i manlig slöjd och hushållsgöromål ej är anordnad vid vissa läroverk eller till att en del lärjungar icke deltaga i frivillig franska. Å andra sidan kan arbetstiden i hemmet ha uppskattats för lågt, om lärjungarna försummat att deklarerat förberedelser till skolskrivningar, repetitionsförhör, privatlektioner m. m. eller glömt inräkna tiden för genomögnandet av läxor på spårvagnen o. d. (Philipson).

Särskilt arbetstyngda lärjungegrupper.

Delvis kompensera dessa felkällor varandra. Det är dock knappast nödvändigt att diskutera, i vilken utsträckning detta sker. Medeltalen kunna vara i sin ordning och ändock uppenbara missförhållanden förefinnas för vissa lärjungegrupper. Huru skolorganisationen står sig inför målsman-kritiken torde över huvud taget mindre bero på *medeltalen* än på *spridningen* omkring dem. Det finnes fullt påtagliga differenser redan mellan gossars och flickors arbetstider. Enligt den bearbetning av Herlitz' material, som publicerats av Philipson, överstiger flickornas hemarbete gossarnas med i genomsnitt för realskolan något över 20 minuter per dag. Ogynnsamma arbetsförhållanden eller studieförutsättningar inverka dock betydligt mer. Av Herlitz' material från samläroverken, tab. 18 i det citerade arbetet, finner man exempelvis, att läxläsningstiderna för 817 lärjungar i realskolans tredje klass fördelade sig på följande sätt:

Överläsningstid i timmar	< 0,5	0,5—1,0	1,0—1,5	1,5—2,0	2,0—2,5	2,5—3,0	3,0—3,5	3,5—4,0	> 4
Antal barn	3	27	140	195	207	120	73	30	22

Hjärne framhäver en lärjungegrupp med särpräglade arbetsförhållanden, de resande lärjungarna. »På cykel, spårvagn, med tåg och buss ha nu ett stort antal elever att ta sig in till och ut från skolan morgon och eftermiddag. Avstånden kunna uppgå till 10—20—30, ända upp till 40 kilometer

enkel resa, restiden kan uppgå till $1\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ —1 timme, i vissa fall upp till $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{1}{2}$ timme för enkel resa, däri ej inberäknad den tid eleverna ha att vänta på skolans början efter tågets respektive bussens ankomsttid till staden eller att vänta på avgångstiden efter skolans avslutning. Den tid, som detta resande tar, är förlorad för hemlivet och kamratlivet och för läxarbetet, och det inkräktar på deras tid för friluftsliv och på deras sov-tid.» Av argumenteringen på sid. 35 i Hjärnes arbete vill det synas, som om han tagit viss hänsyn till denna lärjungegrupp, när han velat reservera 8 timmar som privattid. Omständigheterna skifta dock i så hög grad från fall till fall, att det även måste ha sitt intresse att se, huru de olika undantagsgrupperna bedömas vid läroverken.

Att arbetsbördan i klasserna icke så sällan blir för tung, framhålles i skolläkaryttranden. Sålunda skriver *skolläkaren vid högre allmänna läroverket i Södertälje*:

»Som skolläkare har man varje läsår träffat på ett eller flera fall av sjukdom bland lärjungarna, som helt enkelt måste rubriceras som överansträngning. Det har därvid naturligt nog mest rört sig om på ett eller annat sätt klena barn och särskilt om sådana, som bott utanför skolorten och som därför varit tvungna att dagligen företaga resor mellan hemmet och skolorten. Man måste dock tillskriva gällande tim- och kursplan en stor del av skulden, då den sammanlagda arbetstiden av lektionerna i skolan och läxläsningen i hemmet blivit alltför betungande. Den långa skoldagen, som slutar först sent på dagen och det alltför betungande hemarbetet äro både i fysiskt och psykiskt avseende uttalade hygieniska skedefaktorer. Genom lagen om arbetarskydd har samhället reglerat arbetstiden bl. a. även för minderåriga arbetare, men när det gällt den studerande ungdomen, har denna haft föga skydd utan pressats alltmera av stegrade fordringar.»

Skolläkaren vid tekniska mellanskolan i Stockholm anför åter:

»Psykisk överansträngning torde ha varit den sällsyntaste av alla åkommor bland Tekniska mellanskolans genomgående goda elevmaterial. Jag är i skrivande stund ej säker på att ha sett ett enda fall därav under min tid som skolläkare, bortsett från av kroppslig sjuklighet, svåra förhållanden i hemmet eller av dylikt betingade och skäligen undantagsmässiga fall. För en frisk person är det i allmänhet nyttigt att vara trött, när man lägger sig.»

Inställningen till frågan om skolungdomens överansträngning är i dessa båda yttranden väsentligt olika, oaktat fall av överansträngning undantagsvis synes ha förekommit vid båda skolorna. Detta behöver i och för sig icke överraska. Förhållandena vid två skolor av skilda typer och på skilda orter kunna mycket väl vara så skilda, att helhetsbedömningen av frågekomplexet icke behöver utfalla på samma sätt, ens om procenten observerade sjuksdomsfall vore exakt densamma.

Även bland pedagogerna kunna både erfarenheterna och temperamen-ten variera. Rektor vid *högre allmänna läroverket på Östermalm* skriver:

»Den som i egenskap av målsman har varit i tillfälle att på nära håll följa ungdomens hemarbete har egentligen icke nog starka ord för att brännmärka den alltför hårda press, som — — — — lägges på de unga. Kraven växla givetvis från lärare till lärare. Det finnes humana handledare och det finnes orimligt fordrande. Men gemensamt för båda är trycket från kurserna och från examensväsendet. Ej minst är ämneslärarsystemet ägnat att öka pressen på eleverna: den enskilde läraren lever i allmänhet blott för sitt ämne och har mycket liten aning om vad hans kolleger i andra ämnen kräva av lärjungarna.»

Rektor vid *Samrealskolan i Malmköping* åter redogör för den vid skolan använda arbetsordningen med förkortad frukostrast och med ett övningsämne förlagt till dagens sista lektion samt ger slutligen uttryck åt en viss tillfredsställelse med arrangemangen:

»Även de resande lärjungarna äro i de flesta fall hemma senast kl. 15.30. Med tillämpning av koncentration i fråga om läxläsning och en förnuftig ordning i hemmet torde den lärjungarna ålagda arbetsprestationen vara enbart till nytta. Det torde åligger en förbättrad skolhälsovård att övervaka och behandla de extrema fallen.»

Det är även här fråga om skolor i helt olika miljöer. Förhållandena äro så pass olika, att kompetenta bedömares åsikter mycket väl kunna gå i sär.

Om man önskar bedöma situationen i stort vid våra skolor, gör man troligen bäst i att icke fästa alltför stort avseende vid de fåtaliga tillspetsade yttrandena utan hålla sig till yttranden av allmänt utredande eller konstaterande karaktär.

De resande lärjungarnas problem dryftas i ett rätt stort antal yttranden. Vad som säges överensstämmer i det väsentliga med den bild av förhållandena, som Hjärne ger i sin skolhygieniska utredning, och behöver icke upprepas. Som komplettering må blott erinras om de tekniska svårigheterna att ordna skolarbetet tillfredsställande i ett läroverk med många resande lärjungar. »Varje rektor vet, vilket oerhört arbete det även i en liten skola är att kunna inpassa alla lektioner mellan de för lärjungarna lämpligaste ankomst- och avgångstiderna för tåg och bussar och att samtidigt få ett pedagogiskt tämligen felfritt schema, som överensstämmer med bestämmelserna i mellanskoolestadgan», skriver rektor i *Norrbärke*. Rektor i *Simrisham* dröjer särskilt vid bristen på ändamålsenliga lokaler för frukostmål, studier och vila. Kommunikationerna äro ofta obekväma för lärjungarna, det blir långa uppehåll både före och efter skoldagen, och på grund av lokalbristen måste dessa väntetider förnötas utan möjlighet till vare sig rekreation eller studiearbete. Rektor i *Sollefteå* skulle gärna vilja avskaffa matsäcksätandet på frukostrasten. »Statens studiestipendier äro ju avsedda att motverka detta missförhållande och gör det i viss mån, men en del lärjungar, särskilt sådana från hem med små jordbruk, frestas nog ibland att ersätta det lagade målet mat med ett matsäcksmål för att spara

en slant. Detta missförhållande kommer ju bort i och med att vid läroverket kan anordnas skolungdomsbespisning.» Rektor vid *högre allmänna läroverket för flickor i Örebro* föreslår, att en särskild serie parallellavdelningar med beskuren timplan upprättas för de resande lärjungarna. En avkortning av skoldagen skulle för dem innebära »så stor hygienisk vinst, att den antagligen skulle uppväga förlusten av arbetstid i skolan». Slutligen erinrar rektor vid *tekniska mellanskolan i Stockholm* om att kommunikationsförhållandena kunna vålla avbräck även för stadsungdomen. »Barnen i en stad av Stockholms storlek ha ofta att företaga långa och ansträngande skolresor på överfyllda spårvagnar och bussar och nå under senhösten och vintern sina hem först efter mörkrets inbrott. Den fjärde lektionen efter frukostrasten är enligt erfarenhet ej särskilt givande ur pedagogisk synpunkt, varför det enbart ur denna synpunkt vore önskvärt, att läsningen för dagen i regel kunde avslutas omkring kl. 14.45.»

Att även andra sidor av nutidslivet kunna nedsätta lärjungarnas arbetsförmåga, framskymtar i några yttranden. »Ungdomens stegrade nöjesliv har en stor skuld», betonar rektor vid *högre allmänna läroverket i Hudiksvall*. »Missbruket av tobak nedsätter också mången skolelevs intellektuella och fysiska prestationsförmåga.» Rektor vid *Göteborgs nya elementarläroverk* — en kommunal flickskola — uttalar sig i allmänna ordalag men vill i varje fall lägga en del av skulden på »det jäktande nutidslivet, som tyvärr ofta berövar de unga en lugn och harmonisk hemmiljö, arbetsro, lämplig förströelse under fritiden och tillräcklig sömn.» *Svenska skolläkarföreningen* pekar på flera omständigheter, som försena läxläsningen i hemmet: »att skolan slutar sent, lång skolväg hem, sen middagstid i hemmet, störningar på grund av trångboddhet, radio m. m.» För 50 år sedan skulle man i detta sammanhang icke ha underlåtit att nämna ännu en orsak till överansträngning, nämligen ungdomens förvärvsarbete, men det ser ut, som om denna extra belastning, vilken en gång ansågs som ett av de avgörande argumenten för en kortare skoldag, i statsstipendiernas tidevarv hade helt avförts ur diskussionen.

När skolarbetet för vissa lärjungar tangerar prestationsförmågans gränser, kan detta även bero på att lärjungarna av egen eller föräldrarnas ambition drivas att göra sitt yttersta för att nå fram till en examen, som egentligen ligger för högt för dem, eller till en betygssumma, som långt överstiger vad som kräves för examens godkännande. »De begåvade barnen klara sig gott med kurserna», säger rektor i *Askersund*, »men de mindre begåvade ha nog och över nog att göra. Och denna grupp av lärjungar är ju inte så sällsynt. De bli kanske ännu flera i den mån som allt större procenttal av folkskolornas lärjungar söka sig till realskolorna.» Underbetygsfrekvensen är i vissa ämnen betydande, och de lärjungar, som icke

resignera inför sina underbetyg, måste underkasta sig den förlängning av årets arbetstid, som ligger i ferieläsningen under sommaren. Rektor i *Sollefteå* påpekar, att kvalitetskraven principiellt satts för högt: »Det, som gör arbetet i våra skolor tungt, är», säger han, »att undervisningsplanerna äro utarbetade under förutsättning, att lärjungarna i en normal klass äro studiebegåvade. Det är ett stort misstag, som blivit ännu större, sedan skolans bas vidgats.»

Tydligt äro icke alla delar av arbetstiden lika ansträngande. I den siffermässiga arbetstiden ingå morgonandakt och tiominutersraster, tid för gymnastik och andra övningsämnen och — lyckligtvis — en och annan timme i teoretiska läroämnena, som inte utnyttjas så väl. Andra lektioner kunna vara desto mer påfrestande. Inslag av huvudräkning och satsanalys markera ofta topparna av belastningskurvan på lågstadiet. Särskilt i de högre klasserna ökas ansträngningarna betydligt för lärjungarna i de ämnena, där de hotas av underbetyg. Under läsårets sista veckor torde ansträngningen, kvalitativt och kvantitativt, nå sin kulmen. Härvid spela även konkurrensförhållanden in. Detta framhäves bl. a. av rektor i *Sollefteå*, som yttrar:

»I gymnasiet två sista ringar finnes — — — stor risk för överansträngning, beroende på att konkurrensen efter studentexamen tvingar en mycket stor procent att läsa sig till höga betyg. Det som brister i begåvning, måste ersättas med ambition och flit.» I dessa förhållanden ser han ett argument mot den planerade reformen. De ambitiösa lärjungarna — en plikttrogen och socialt värdefull människotyp — skulle genom en begränsning av den egentliga undervisningen tvingas till ett mödosammare och mera tidsödande arbete i hemmet.

En liknande uppfattning företrädes av skolläkaren vid *högre allmänna läroverket i Linköping*:

»Jag är fullt medveten om att en mycket stor del av — men icke hela! — överarbetet i hemmen sammanhänger med den frivilliga jakten efter högre betyg, som numera genom olyckliga urvalsomständigheter blivit ett nödvändigt ont för skolungdomen. Denna fråga måste dock lösas i andra sammanhang. Att den emellertid kastar sin skugga över hela skolarbetet är ett alltför välkänt faktum för såväl lärare som läkare. Så länge dessa förhållanden bestå, förefaller det mig meningslöst att försöka minska skolungdomens arbetsbörda genom att beskära de nu gällande timplanerna.»

Yttranden om överansträngningens förekomst.

Om man sålunda mycket väl kan urskilja de olika lärjungegrupper, som företrädesvis riskera överansträngning, är det desto svårare att på grundval av yttrandena säga något bestämt om överansträngningens kvantitativa

förekomst. Gränsdragningen mellan ansträngning och överansträngning är svår. »Överansträngning är ett vagt begrepp», skriver skolläkaren i *Alvesta*, »dess symtom äro icke klart beskrivna, och om diagnosen är någorlunda säker, så vet man dock ej i det enskilda fallet, om orsaken är för mycket skolarbete eller något annat, t. ex. sjukdom eller kraftnedsättning efter en sådan.» Får man gå efter det nu insamlade materialet, skulle överansträngning i varje fall icke vara någon mycket vanlig företeelse. Ordet förekommer nästan uteslutande i sammanhang, där överansträngningen förklaras vara sällsynt eller helt obefintlig. Några exempel på olika nyanseringar må anföras ur skolläkarnas yttranden.

»Vid detta läroverk har visserligen ej i större utsträckning förekommit uttalade fall av överansträngning. Det synes mig icke desto mindre uppenbart, att den långa skoldagen med åtföljande hemarbete ger den uppväxande ungdomen alltför liten tid till friluftsliv och annan avkoppling.» (Högre allmänna läroverket i *Bromma*.)

»Erfarenheterna från samrealskolan här har ej visat, att eleverna är överansträngda. Där överansträngning skulle kunna ifrågasättas, gäller det elever, som har en längre resväg till och från skolan med tåg eller buss. Skoldagen är dock onekligen lång.» (*Strömsnäsbruk*.)

»Beträffande arbetsschemat vid härvarande samrealskola har undertecknad ej kunnat finna några symptom på överansträngning eller annan ohälsa, förorsakad av alltför betungande skolarbete.» (*Mariestad*.)

Vid *kommunala flickskolor* och *enskilda högre flickskolor* ha skolläkarna vanligen icke avgivit egna skriftliga utlåtande utan endast muntligen hört av rektorerna.

»Enligt skolläkarens mening har det fåtal fall av överansträngning, som konstaterats bland skolans elever, förorsakats av andra faktorer än timantalen, såsom vederbörande elevs konstitution, olämplig hemmiljö och lång skolväg», säger exempelvis rektor vid kommunala flickskolan i *Vänersborg*.

Ofta hänvisa flickskolerektorerna till det erkända faktum, att arbetstakten vid flickskolorna är mindre forcerad än vid läroverken.

I yttrandena från *praktiska mellanskolor* och *yrkesbestämda högre folkskolor* understrykes särskilt, att det blandade arbetsprogrammet vid skolor av denna typ skapar bättre förutsättningar för studiehygien, än som kan erbjudas vid skolor med rent teoretiskt studiemål. Skolläkaren vid *Kristianstads praktiska mellanskola och högre folkskola* är tydligen av denna mening:

»Trots att gällande studietid synes väl lång, har bland skolornas lärjungar ej kunnat påvisas sjukliga förändringar, som orsakats av överansträngning. Detta torde åtminstone delvis bero på att nuvarande läsordning visar en lämplig omväxling mellan teoretiska och praktiska studier.»

Rektor vid *yrkesbestämda högre folkskolan i Lund* konstaterar efter samråd med skolans läkare, att hälsotillståndet bland lärjungarna är gott och fortsätter:

»Ur hygienisk synpunkt tycks det ej vara av behovet påkallat att minska timantalet, då — — — någon överansträngning på grund av skolarbetet ej kunnat konstateras. Med den noggranna övervakning från skolläkare, skolsköterska och lärare, som eleverna äro föremål för, synes ringa risk föreligga, att eventuella fall av överansträngning ej skulle uppmärksammas. Läxfria måndagar, ofta förekommande friluftsdagar och lovdagar av olika slag, måttliga hemuppgifter, förut mer eller mindre preparerade i skolan, samverka till att undanröjda farhågor på denna punkt.»

Svenska skolläkarföreningen betonar, att enligt skolläkarnas samlade erfarenhet arbetsbördan många gånger är för stor, men tillägger:

»Vi ha kommit till denna uppfattning mindre genom studiet av vissa inträffade fall av 'överansträngning' än genom granskning av elevernas arbetsdag ur hygienisk synpunkt. Fall av verklig 'överansträngning' äro sällsynta och mångtydiga. — — — Vi anse oss icke på grund av förekomsten av vissa överansträngningsfall ha möjlighet att utdöma en arbets- och skolordning. Ej heller anse vi det berättigat att på grund av *frånvaron* av rapporterade fall av överansträngning sluta oss till att den arbetsordning eleverna ha skulle vara hygieniskt tillfredsställande.»

Frågan om överansträngningen: det aktuella läget.

För att man skall kunna bilda sig ett omdöme om arbetsbelastningens tryck och om det eventuella behovet av åtgärder, bör man beakta en rad särskilda omständigheter, som också brukas framföras i diskussioner om skolungdomens nuvarande arbetsbörda.

Man brukar framhålla, att de av skolläkare eller andra konstaterade fallen av »överansträngning» äro relativt få och att man alltså mot den bakgrunden inte har anledning till en pessimistisk syn på situationen från medicinska utgångspunkter. Resonemanget är, som strax skall visas, icke bärkraftigt. För att bevisa detta skall först något sägas om innebörden i ordet »överansträngning», denna »mångtydiga beteckning» för att tala med Key.

Intellectuell överansträngning kan ge symtom av såväl psykisk som somatisk art. Bland symtomen hos ungdomen i skolåldern må här som exempel nämnas trötthet, olust till arbete, förlängd läxläsningstid, nervositet, stegrat sömnbehov eller svårighet att sova, huvudvärk, aptitlöshet och avmagring. Det kan vara och är säkerligen ofta synnerligen svårt att avgöra, om symtom som de nyss nämnda i de enskilda fallen bero på överansträngning eller om orsaken är att söka på annat håll. Härtill kommer, att ungdom i skolåldern under lång tid kan balansera en från psykologisk och hygienisk synpunkt alltför stor arbetsbörda utan att några symtom på överansträngning behöva framkomma.

Man har all anledning påstå, att vid bedömningen av skolungdomens arbetsbörda visserligen kännedomen om frekvensen »överansträngda»

elever under vissa förhållanden skulle kunna ge anledning till slutsatser av värde, men också att man med denna *utgångspunkt* inte kan antagas vinna mera allmängiltiga upplysningar rörande arbetsbelastningens tryck.

Också den omständigheten måste beaktas, att eleverna utom de långa jul- och sommarloven vid ett flertal tillfällen under terminerna ha kortvariga ledigheter. Det förhållandet motverkar uppkomsten av överansträngning. Full kompensation för en överbelastning med arbete under de vanliga skoldagarna kan naturligtvis inte på den vägen åstadkommas. Tillfälliga lovdagar med vila t. ex. under friluftsvistelse, som sådana ledigheter erbjuda, kunna icke helt ersätta en daglig, tillräckligt lång fritid. Om den skulle vara för kort eller olämpligt placerad på dagen, så kan det inte kompenseras på annat sätt än genom åtgärder riktade emot vardagens olämpliga disposition. Det gäller, om man anlägger hygieniska synpunkter på frågan, men också om man anlägger psykologiska eller sociala sådana.

Om man i ordet överansträngning inbegriper sådana företeelser som en nedsatt trivsel med skolarbetet, får den gamla frågan om »överansträngningen vid läroverken» delvis ny innebörd. Den kan då ge incitament till vetenskapliga och praktiska undersökningar rörande principerna för stoffurvalet och den rätta tidpunkten för olika ämnens inträde på schemat. Sådana utredningar bli dock nödvändigtvis tidsödande och falla under alla omständigheter utanför detta utlåtandes ram.

Verkan av redan medgivna lättnader.

Det kunde måhända tyckas, att arbetsbördan borde kunna hållas inom skäliga gränser, om man samtidigt utnyttjade de möjligheter till lindringar, som vederbörande stadgor numera inrymma. Orsakerna till att dessa icke alltid tillvaratagas, torde ligga rätt klara efter den överblick av förhållandena på området, som yttrandena möjliggjort. En lärjunge på det differentierade gymnasiet är visserligen oförhindrad att välja någon av de mindre arbetskrävande ämneskombinationer, som på gymnasistspråk pläga kallas epagrupper, men han gör det vanligen icke, om det skulle vålla honom tidsförlust, när examen en gång skall användas för den planerade levnadsbanan. Huruvida lärjungen skall begära tilläggsämne eller ej, är helt och hållet en privatsak mellan honom och föräldrarna — skolan trugar icke på honom något tilläggsämne — men tilläggsämnet lockar, emedan det höjer studentbetygets poängsumma och därmed dess värde i vissa situationer. Att arbetsbördan också ökas genom tilläggsämnet, borde vara lätt att inse, men den ungdomliga optimismen räknar vanligen icke med hälso-risker, förrän de äro överhängande. En lärjunge i realskolan kan avstå från franska men finner då porten till gymnasiet stängd. Han kan välja

bort matematik, men därigenom förringas examens användbarhet mycket väsentligt; rättigheten begagnas i regel icke, förrän lärjungen själv förstått, att han icke ens med uppbyggande av alla sina krafter kan nå upp till betyg i ämnet.

Några kollegier föreslå nu, att även tyskan skall göras valfri i realskolan. Man måste dock fråga sig, om ett sådant medgivande i praktiken skulle få bättre mottagande, så länge lärjungarna nödgas räkna med att det finnes konkurrens och att de måste kunna stå sig i konkurrensen. De enda lättnader, som utan alltför stora betänkligheter torde accepteras av målsmännen och som faktiskt även i viss utsträckning användas i arbetsreglerande syfte, äro befrielserna från övningsämnen enligt läroverksstadgans § 11 och motsvarande stadgerum för andra skolformer. Bestämmelserna om dylika befrielser kunde effektiviseras genom direktiv till rektorerna. Det bjuder dock emot att gå långt på denna väg. Först böra andra utvägar prövas. Endast om de befinnas oframkomliga, kan det bliva nödvändigt att på allvar överväga även åtgärder, som i någon mån skulle kunna försvaga övningsämnenas ställning.

Verkan av en minskning av det obligatoriska skolarbetet.

I första rummet reser sig naturligtvis här frågan, i vad mån en måttlig beskärning av det obligatoriska skolarbetet skulle öka den faktiska fritiden och minska frekvensen av sådana trötthetstillstånd, som stå överansträngningen nära.

Säkerligen skulle vissa av de typiska fallen icke påverkas. Särskilt i gymnasiets högre klasser finnas lärjungar, som drivas av farhågor för konkurrensen efter skoltidens slut. De skulle fortsätta betygsjakten som förut; det skulle blott bli mera tid för denna ansträngande sport. Konkurrensens tendens att snedvrider skolarbetet för vissa lärjungegrupper må beklagas, men det är svårt att se, huru den skulle kunna undanröjas genom reglementariska föreskrifter. Och sannolikt skulle reformen vara lika ineffektiv i en del fall, där tröttheten främst förorsakas av intensivt bedrivna fritidssysselsättningar eller av nöjeslivet.

Något annorlunda ställer det sig med lärjungar, som till följd av svag konstitution ha svårt att bära en normal arbetsbörda eller till följd av otillräckliga förståndsgåvor måste underkasta sig större ansträngningar än normalt. Lägre krav från skolans sida skulle otvivelaktigt för vissa lärjungar av denna typ möjliggöra ett sundare tempo i arbetet.

En invändning inställer sig likväl omedelbart. Om en högre skola skall fylla sin uppgift, måste den ställa vissa minimikrav på lärjungarna. Dessa krav leda oundvikligen till en successiv gallring av lärjungematerialet. En sänkning av skolans krav medför därför automatiskt en breddning av dess

underlag. De som nu avstå från att söka inträde, varnade av andras motgångar, eller på ett tidigt stadium bringas till insikt om sin oförmåga att följa skolarbetet, skulle kanske våga försöket, om fordringarna sänktes, och hänga med några klasser, tills arbetsbördan trots lättnaderna bleve dem för tung; i gynnsammaste fall skulle de nå sitt studiemål men till priset av alltför stora ansträngningar.

Naturligtvis kan det från olika utgångspunkter diskuteras, efter vilket klientel de högre skolorna böra inrätta sig. Målsmännens Riksförbund förordar en allmän nedskärning av kurserna vid våra skolor. »Fordringarna måste lindras så, att de unga icke få sig förelagda uppgifter, som en stor del av dem icke kunna lösa», skriver riksförbundet. Dylika förslag böra givetvis prövas med all den omsorg sakens vikt kräver. Men man får ej glömma, att varje standard kan underskridas. De som icke nå upp till den nivå, som förutsatts, riskera alltid, att arbetet blir dem tungt eller till och med övermäktigt. Ströfall av överansträngning kunna som bekant iakttagas även vid de kommunala flickskolorna, där man dock tar på sig ett eller annat år extra, för att ge eleverna god tid med kurserna.

Till och med när det gäller de resande lärjungarna, skulle möjligen vinsterna av den förkortade skoldagen komma att något beslöjas genom tillkomsten av nya lärjungegrupper i ogynnsammare situation än man hittills behövt räkna med. Överstyrelsen har stundom i sin rådgivande verksamhet konfronterats med projekt om dagliga skolresor, som överstyrelsen av hygieniska skäl måst avstyra. Det är ej uteslutet, att dylika betungande resor här och där skulle komma till stånd, om det möjliggjordes genom en minskning av skoldagen. Skolan skulle få mottaga lärjungar, som i gengäld för lättnaden i skolarbetet ålagt sig desto längre resor.

Riskerna för de särskilt utsatta lärjungegrupperna kunna således icke helt avlägsnas genom en reform sådan som den föreslagna. Klagomål mot skolan och skolarbetet skulle alltjämt framställas; det är till och med ovisst, om de skulle märkbart avtaga i frekvens. Det som skulle vinnas är dock åtminstone för skolresenärernas del icke så betydligt, att man kan bortse därifrån; för den *nuvarande* rekryteringskretsen bleve ju vinsten odisputabel. Men det förefaller uppenbart, att förekomsten av vissa grupper med extrem livsföring icke kan åberopas som *huvudmotiv* för en förkortning av skoldagen. Reformen måste, om den skall genomföras, ha en bärande motivering med full giltighet även för den stora massan av läroverksungdomen.

Allmänna synpunkter i yttrandena.

Flertalet av yttrandena utgå också från genomsnittsförhållanden. I ett och annat uttalande anställas jämförelser mellan skolungdomens och den vuxnes arbetsdag. Sålunda skriver *skolläkaren vid högre allmänna läroverket i Majorna*:

»Jämförd med den för vuxna som normal ansedda 8-timmarsdagen, står arbetstiden ej i rimlig proportion till den vuxnes. Som läkare kan jag ej nog framhålla betydelsen av en väl tilltagen fritid. Även om den vuxne ofta begagnar sin fritid till arbete, är detta ofta av annan art än det vanliga rutinarbetet på dagarna och kan i så fall räknas som en avkoppling, i det att hjärnan då får sysselsätta sig med andra ting och de vanliga tankebanorna avkopplas och få vila. Den vuxna kan ock oftast välja sitt fritidsarbete efter behag och intresse, vilket kan räknas som rekreation eller till och med nöje, vare sig det gäller manuellt eller intellektuellt arbete.»

Kollegiet i *Råneå* är inne på en jämförelse med den ungdom, som inte går läsvägen:

»Visserligen ha enligt skolläkarens inhämtade yttrande inga fall av direkt överanstängning bland eleverna vid *Råneå* kommunala mellanskola på grund av för stor arbetsbörda kunnat iakttagas, men det synes dock kunna ifrågasättas, om icke skolarbetet är av mer tröttande natur än flertalet övriga arbetsuppgifter för ungdom i motsvarande ålder. Icke minst torde hemuppgifterna, som skola fullgöras efter skoldagens slut, medföra, att nödvändig avkoppling under fritiden försvåras.»

Skolläkaren vid *tekniska mellanskolan i Stockholm* betonar särskilt betydelsen för personlighetsdanningen av en icke alltför snävt tilltagen fritid under den period av livet, då intressena grundläggas och viljeinriktningen bestämmes:

»Allt vad vi i mognare ålder tänka och göra, kan betraktas som tillämpningsövningar av den förtsa mannaålderns tankar och uppslag och, indirekt, av de ungdomens intressen och tendenser, som lett oss fram till dessa tankar och dessa uppslag. Det synes mig därför av största vikt, att ej ungdomens fritid så inskränkes, att kommande förmågor och föregångsmän ej få tillfälle att under sin mest formativa period syssla med annat än dagens rutin; detta så mycket mera som alla verkliga framsteg alltid innebära ett avsteg från och ofta ett verkligt brott mot dittills tillämpad organisatorisk, teknisk, kunskaps- och tankemässig rutin.»

Vanligare är dock, att tillstyrkan gives utan någon ingående motivering. I ett och annat fall sker det i entusiastiska ordalag. Sålunda skriver rektor i *Filipstad*:

»Det är den nödvändigaste och värdefullaste av de aktuella skolreformerna, och jag skulle vilja starkt understryka den förhoppningen, att denna beskärning må genomföras med omedelbar verkan i hela realskolan, möjligen med undantag av avgångsklassen. Denna reform skulle i hög grad främja skolungdomens hälsa, arbetsglädje och trevnad, och detta är viktigare värden än ett eller annat kursmoment i ett eller annat skolämne.»

Svenska skolläkarföreningen hänvisar till den praktiska erfarenhet, som skolläkarna representera:

»För realskolor, läroverk och en del flickskoleklasser gäller enligt vår erfarenhet, att den nuvarande arbetsbördan är för stor. Detta visar sig ofta medföra hygieniska vådor för eleverna, tvingar dem att leva under jäktets piska och hindrar deras lugna och sunda kroppsliga och själsliga mognad och utveckling. En

kraftig minskning är och har sedan länge varit nödvändig. Vi anse nu tidpunkten vara inne att tillämpa den reduktion av arbetstiden, som med starka hygieniska skäl framlagts i 1940 års skolutrednings bilaga 1943: 7.»

I andra yttranden spåras en viss tveksamhet bakom det principiella medgivandet. Sålunda anför *Allmänna adjunktsföreningens styrelse*:

»Styrelsen inser till fullo önskvärdheten av att minska arbetstiden för lärjungarna vid läroverken och anser även skäl föreligga för att undersöka, om detta mål kan vinnas genom en beskärning av timplanerna.»

Det anförda är blott avsett att ge exempel på olika varianter av en principiellt välvillig grundinställning. Ofta erkännes önskvärdheten av en förkortad skoldag, men olika tekniska svårigheter skjutas i förgrunden, och yttrandet utmynnar trots allt i ett avstyrkande. Om man godtager som positiva endast de yttranden, som förefalla beredda att acceptera en reduktion av timplanerna något så när i den omfattning, som 1940 års skolutredning föreslagit, kan törhända tredjedelen av rektorsyttrandena från allmänna läroverk, kommunala mellanskolor och högre folkskolor betecknas som gynnsamma. Den tillstyrkande gruppen synes vara något mindre vid kommunala mellanskolor och högre folkskolor än vid de högre allmänna läroverken. Hos skolläkarna är majoriteten omkastad, men det finnes även här en grupp, som avstyrker med hänsyn till svårigheterna att genomföra reformen enligt departementschefens intentioner. *Målsmännens Riksförbund* tillstyrker oförbehållsamt men anser, att minskningen av den totala arbetsbördan främst bör gälla hemarbetet. De framställda invändningarna komma att refereras i ett följande avsnitt av detta utlåtande.

Överstyrelsen.

Arbetshygieniska synpunkter. Läxläsningstiden är naturligtvis icke enbart en funktion av läxans svårighetsgrad och elevens studiebegåvning. En omständighet, som spelar stor roll i sammanhanget, är trötthetsmomentet. Om läxläsningen måste förläggas sent på dagen, blir den tid, som åtgår därtill, i genomsnitt längre, än om hemarbetet kunnat läggas in tidigare på dagen. Tidsförhållanden av allmän art inverka dessutom ofta på läxläsningstiden i förlängande riktning. Särskilt må framhållas trångboddheten och den därav beroende svårigheten för många lärjungar att få tillfälle till ostörd läxläsning.

Denna förlängning av läxläsningstiden medför väl i första hand en förkortning av fritiden. För många lärjungar torde dock frestelsen vara stor att kompensera förlusten av fritid genom en minskning av tiden för sömn. Läxläsningen påbörjas så sent, att en inknappning av sovtiden slutligen blir oundviklig.

Genom en tidigare avslutning av det dagliga arbetet i skolan skulle ett hinder undanröjas för en ändamålsenlig förläggning av läxläsningstiden. I vad mån möjligheten därtill kommer att utnyttjas, beror visserligen i hög grad av individuella förhållanden, men även för lärjungar, som till äventyrs behålla de sena vanorna, betyder en förlängning av fritiden under dygnets ljusa timmar en bättre livsföring. En icke alltför knappt tilltagen fritid är ett legitimt behov för växande ungdom och en viktig förutsättning för de ungas fostran till kroppsligt och själsligt sunda människor.

Sociala synpunkter. I den långa diskussionen om skolungdomens arbetsbörda ha argument dykt upp och åter försvunnit; andra upprepas allttjämt och med rätta, ehuru underlaget icke har samma bärkraft som förr. De personliga ståndpunkterna influeras givetvis, medvetet eller omedvetet, även av sociala förhållanden, som ändras med tiden och äro andra nu än under diskussionens första tid. Särskilt synes värderingen av fritiden, som komplement till arbetet och i jämförelse med detta, mycket ha ändrats under det gångna århundradet. En förskjutning av åsikterna på denna punkt måste nödvändigtvis sätta spår i organisationen av det intellektuella ungdomsarbetet.

I det gamla bondesamhället fanns knappast någon från arbetsiden skarpt avgränsad fritid. Arbetsdagens begränsning har möjliggjorts först genom teknikens segrar. För stora delar av vårt folk kan arbetet numera koncentreras till ett begränsat och klart fixerat antal timmar. Den arbetspaus, fritiden erbjuder, ter sig för en yngre generation lika självfallen, lika nödvändig och nyttig som sömnen under natten.

Vi räkna på goda grunder åttatimmarsarbetsdagen som ett av de största sociala framstegen i vår generation. Den har för breda lager av vårt folk möjliggjort en bättre balans i livsföringen. Utan dess hjälp hade bland annat folkbildningsarbetets kraftiga uppsving i vår tid knappast varit tänkbart. Mången ser hoppfullt fram mot en tid, då uppfinningar och organisationsarbete skola möjliggöra en ytterligare inskränkning av rutinarbetet.

Även från sådana utgångspunkter är det ett naturligt krav på en rationell skolorganisation, att den skall bereda lärjungarna en fritid, som är riklig nog att återskänka det som skolarbetet berövar dem. Vad som härutinnan utträttats är visst icke obetydligt, hur sällsynt det än är, att framstegen uppmärksammas och erkännas. Men det utesluter givetvis icke, att nya, längre gående mål ständigt uppställas och dryftas. Det är blott rätt och tillbörligt att så sker, och det bör minst av allt få hindras av de många överorden i den offentliga debatten. Framstegen äro för visso icke så lättvunna, som uppfostningsromantikerna tro: de kunna lika litet som de stora samhällsförbättringarna förverkligas blott genom ett penndrag. Men det

är ett faktum, att uppfinningar göras på det pedagogiska lika väl som på det tekniska området och att ett ständigt rationaliseringsarbete pågår genom läroboksförfattarnas insatser och under den dagliga bearbetningen av kurserna ute vid skolorna. Överstyrelsen har redan framhållit, att det främst torde vara detta inre arbete, som skapat förutsättningarna för de successiva lättnaderna i skolungdomens arbete under det gångna århundradet. Förhoppningarna om nya framsteg måste grundas på att samma produktiva krafter i fortsättningen skola vara verksamma.

Slutsats. De anförda medicinska, psykologiska och sociala skälen stödja varandra och stå delvis så nära varandra, att de icke kunna hållas strängt i sär. Tillsammanlagda berättiga de påståendet, att arbetstiden är för lång. När överstyrelsen principiellt är beredd att stödja de strävanden, som kommit till uttryck i statsrådets direktiv, bestämmes ämbetsverkets ståndpunkt dock icke uteslutande av dessa skäl. Bakom överstyrelsens inställning står som en nödvändig förutsättning jämväl en hög uppskattning av det inre framstegsarbetet på skolans område och dess möjligheter. Den måttliga reduktion av timplanen, som statsrådet begär, kan ses som en utdelning från ett växande kapital, vilket skapats och vidmakthålles genom produktivt pedagogiskt arbete.

TREDJE KAPITLET

LÄRARBRISTEN

Utredningar åren 1947 och 1948.

I underdånigt utlåtande den 15 april 1948 uppskattade överstyrelsen behovet av nya lärare för de högre skolorna till 2.950 för sexårsperioden 1948—1953. Av dessa vore omkring 900 behövliga som ersättare för avgående lärare, de övriga för skolväsendets utvidgning. Beräkningen förutsatte oförändrade allmänorganisatoriska förhållanden.

Det högre skolväsendets expansion beror till någon del på årskullarnas växande storlek. Mot slutet av perioden kommer denna omständighet att få starkt ökad betydelse. Hittills har det dock betytt mera, att de högre skolorna visa en ständigt stigande dragningskraft på ungdomen, så att den procent av en årskull, som går till högre skolstudier, varje år ligger högre än den närmast föregående. Överstyrelsen sökte i berörda utlåtande taga hänsyn till båda dessa omständigheter.

Lärjungeantalet i första klassen av högre skolor med anknytning till folkskolans fjärde klass uppgick höstterminen 1947 till 12,33 % av årskullen, varvid årskullens storlek satts lika med antalet levande födda 11 år tidigare. Det så beräknade procenttalet har under senare år stigit med omkring 0,48 % årligen. Överstyrelsen antog, att stegringen skulle fortsätta i oförändrat tempo under hela sexårsperioden, men framhöll, att tillväxtkurvans form icke uteslöt en något snabbare stegring. Antalet nya klassavdelningar beräknades därefter under antagandet, att det genomsnittliga lärjungeantalet per klassavdelning skulle långsamt stiga under perioden. För vissa skolformer, exempelvis den femåriga realskolan vid de allmänna läroverken, är detta säkerligen riktigt, enär nybörjaravdelningarna där redan nu vanligen äro bräddfulla. Andra skolformer, t. ex. de kommunala flickskolorna, ha däremot relativt gott utrymme i första klassen.

Sedan uppgifter nu inkommit för höstterminen 1948, visar det sig, att lärjungeantalet i nybörjarklasserna överträffat kalkylerna. Den nya första klassen utgör 13,11 % av årskullen, vilket innebär en ökning med icke mindre än 0,78 % av årskullen. Den oförutsedda ökningen kommer emellertid helt och hållet på flickskolorna, där nykomlingarna kunnat inplaceras utan att antalet avdelningar behövt nämnvärt ökas. Antalet klassavdelningar, som är grundläggande för beräkningen av lärarbehovet, har

därför utfallit i god anslutning till prognoserna. Mot beräknade 359 avdelningar av första klassen i högre skolor med anknytning till folkskolans fjärde klass står innevarande läsår ett faktiskt antal av 356.

I nedanstående tabell utvidgas jämförelserna till högre skolor med anknytning till folkskolans klass 6 och skolor av gymnasial karaktär. Med »årskullen» menas i dessa senare fall levande födda 13 resp. 17 år tidigare. Av tabellen framgår att antalet lärjungar, som övergå till högre skolstudier, stigit från 28,8 % av årskullen år 1947 till 30,9 % år 1948 och att antalet nybörjare i skolor av gymnasietyp stigit från 9,9 % år 1947 till 10,8 % år 1948.¹⁾

Skolform	Nybörjare i proc. av årskullen				Antal nybörjaravdelningar			
	1947	1948	Diff.	Normal diff	1947	1948	Differens	
							verkl.	kalk.
Skolor med anknytning till folkskolans klass 4.....	12,33	13,11	+ 0,78	+ 0,48	334	356	+ 22	+ 25
Skolor med anknytning till folkskolans klass 6.....	16,46	17,79	+ 1,33	+ 0,95	461	485	+ 24	+ 36
Skolor av gymnasial karaktär	9,91	10,80	+ 0,89	+ 0,65	377	397	+ 20	+ 17
Summa					1172	1238	+ 66	+ 78

Ökningen av antalet nybörjaravdelningar har utfallit lägre än beräknat. Skillnaden är dock icke alltför stor, och det kan ännu icke med bestämdhet avgöras, huruvida beräkningarna komma att utfalla för högt eller för lågt, sedan även andra klasser än nybörjarklasserna räknats. Tills vidare saknar överstyrelsen anledning att ändra de gjorda uppskattningarna av lärarbehovet för sexårsperioden.

Även om lärarbehovet kunde exakt fixeras, vore det emellertid svårt att med någon precision förutsäga lärarbristens omfattning och verkningar. Tillströmningen till lärarbanan är resultatet av en dragkamp om de unga magistrarna, vari många yrken och levnadsbanor deltaga, och om lärarbrist uppstår, bero dess verkningar i högsta grad av de personliga förutsättningarna hos de lärare utan föreskriven kompetens, som rycka in och utfylla kadrerna. De extrema stadierna av lärarbrist, då undervisning måste inställas och klasser sammanslås, hava hittills icke yppat sig vid våra

¹⁾ I vissa sammanhang kan man få se dessa tal multiplicerade med en talfaktor, som rätteligen bör vara 1,06 å 1,07, med den motiveringen, att procenttalen böra hänföras till antalet kvarlevande av årsklassen. Omräkningen är i sin ordning, ifall man exempelvis vill begagna talen som mått på tillströmningstendenserna till högre skolstudier, men man bör då även korrigera för kvarsittarna i första klassen, varigenom talen åter sänkas. Vid beräkningen av lärarbehovet är den förra korrektionen onödig, emedan den går ut under räkningarnas gång, och den senare otillåten, emedan kvarsittarna ha samma behov av undervisning som övriga lärjungar.

högre skolor. På sin höjd kan man på något håll, där nyinrättande av kommunalt gymnasium eller högre folkskola varit å bane, ha funnit det lämpligast att uppskjuta beslutet något år i förhoppning om att lärarfrågan på orten senare skall kunna ordnas mera tillfredsställande.

Meningarna kunna utfalla olika om vad som i nuvarande läge bör rubriceras som lärarbrist. Om en lärartjänst uppehålls av en filosofie studerande med goda personliga kvalifikationer, är det antagligt, att hans anställning vid läroverket föranletts av lärarbristen, men den omständigheten att han icke fullbordat sin examen, behöver icke nedsätta värdet av hans undervisning på områden, där han redan förskaffat sig normala fackkunskaper. Och om en äldre lärare en rad av år med framgång bestritt undervisning i ett ämne, där han saknar både akademiskt betyg och provår, kan det till och med i det konkreta fallet befinnas fördelaktigt för läroverket att låta honom fortsätta med denna undervisning, även om lärarbristen icke längre direkt framtvingar arrangemanget. För att få en uppfattning om förekomsten av fall, där lärarbristen kan tänkas ogynnsamt påverka undervisningen, har överstyrelsen höstterminerna 1947 och 1948 från rektorerna inhämtat uppgifter om det antal veckotimmar i olika läroämnena, som på grund av lärarbristen anförtrots lärare utan normalt vitsordad fackutbildning i vederbörande ämne. Endast sådan undervisning skulle upptagas, som överlåtits åt läraren på grund av lärarbristen, sålunda icke undervisning, som tilldelats honom, exempelvis emedan han under en längre följd av år ådagalagt sin personliga lämplighet för den ifrågakvarande undervisningsuppgiften.

Tabellen på nästa sida återger resultaten av dessa undersökningar. De av rektorerna uppgivna veckotimmarna ha i tabellen omräknats till heltidstjänster. Då lärare utan full fackkompetens för det mesta undervisa på lågstadiet, har en heltidstjänst antagits motsvara 27 veckotimmar. Uppgifterna avse alla högre skolor under läroverksavdelningens inseende även som folk- och småskoleseminarierna.

Lärarbristen har nått en betydande omfattning inom den naturvetenskapliga ämnesgruppen (geografi, matematik, biologi, fysik och kemi); men även inom ämnesgruppen modersmålet och engelska synes en bristsituation vara under utbildning. Undervisningen i latin, grekiska och filosofi har däremot enligt rektorsuppgifterna alls icke påverkats av lärarbristen. I fråga om tyska och franska äro de rapporterade talen så små — särskilt i förhållande till undervisningens omfattning — att man icke kan tala om någon lärarbrist.

Inom vissa läroämnena kan ett absolut taget betydande underskott ha relativt begränsade verkningar i praktiken, emedan acceptabla provisorier tämligen ofta kunna ordnas. Sålunda tjänstgjorde sistlidna hösttermin 90 folkskollärare (utan akademisk examen) med full tjänstgöring och 52 med

Läroämne	Lärarbrist, uttryckt i heltidstjänster		
	Ht 1947	Ht 1948	Ökning
Kristendomskunskap	5,5	6,6	+ 1,1
Modersmålet	14,9	24,2	+ 9,3
Engelska	5,1	10,5	+ 5,4
Tyska	1,4	2,9	+ 1,5
Franska	1,0	2,2	+ 1,2
Historia med samhällslära	9,7	10,8	+ 1,1
Geografi	18,3	22,9	+ 4,6
Pedagogik.....	—	1,3	+ 1,3
Matematik	84,1	100,9	+ 16,8
Biologi med hälsolära	15,5	24,2	+ 8,7
Fysik.....	25,4	35,2	+ 9,8
Kemi	15,8	22,5	+ 6,7
Summa	196,7	264,2	+ 67,5

partiell sådan vid olika högre skolor. En god del av den till 100 man uppskattade lärarbristen i matematik torde utfyllas av dessa folkskollärare, en mindre del av ingenjörer med varierande utbildning eller gymnastiklärare med studentexamen på reallinjen.

Yttrandena.

Yttrandena från rektorer och kollegier befatta sig relativt litet med lärarbristen. I flera fall poängteras, att de båda huvudskälen för timplanereduktionen tillhöra skilda motivkretsar och att specifika hjälpmedel måste sökas mot de båda företeelser, för vilka departementschefen vill råda bot. »Principiellt sett äro lärjungarnas arbetsbörda och lärarbristen två skilda problem, där både utgångspunkterna och vägarna för en rationell lösning äro helt skilda och böra hållas i sär», skriver sålunda kollegiet i *Ronneby*; och kollegiet i *Trelleborg* finner de båda argumenten för en timplanereduktion så disparata, att de »endast på ett mycket konstlat sätt genom sin förenade kraft kunna ge ökad tyngd åt kravet på den här ifrågasatta reformdetaljens snara genomförande».

Lärarbristen beror till icke ringa del på de beslutande skolmyndigheters frikostighet med utvidgningar av skolväsendet, menar kollegiet i *Eksjö*:

»Vid de läroverk, där man redan innevarande läsår prövar den av ecklesiastikministern förordade beskärningen av timplanen, torde åtgärden hava vidtagits huvudsakligen av den anledningen, att man på så sätt inom ramen för det tidigare medgivna antalet lärartimmar lyckats få till stånd nya parallellavdelningar. Sam-

tidigt har medgivande lämnats till inrättandet av ett ej obetydligt antal nya kommunala gymnasier. Det är uppenbart, att en dylik politik ingalunda bidrager till avhjälpandet av lärarbristen, utan verkar åt rakt motsatt håll.»

Avgörande är dock i främsta rummet konkurrensen med andra banor, hävdar rektor vid *högre allmänna läroverket i Hudiksvall*:

»Vad lärarbristen beträffar är den störst, då det gäller lärare i matematik och naturvetenskap. Denna kategori har också många och goda utkomstmöjligheter utöver lärarbanan. Så länge utbildningstiden för en läroverksadjunkt är större än t. ex. ingenjörer, tandläkare och lantmätare och så länge de senare kunna påräkna betydligt bättre löneförmåner än en adjunkt, kommer nog läroverken att stå i efterhand i konkurrensen om lärarkraften. Då tillgången på den senare är en konjunkturfråga, anser jag, att lärarbristen icke bör sättas i samband med timplanernas utformande.»

Det enda effektiva botemedlet mot lärarbristen är av ekonomisk natur, understrykes i åtskilliga yttranden. Programmet vidgas av kollegiet i *Solna*: vad som behöves för att ge lärarbanan önskad dragningskraft är »ökade befordringsmöjligheter och en sådan uppskattning av lärarnas ansvarsfyllda och ofta nervpåfrestande arbete, som tar sig uttryck i en, i förhållande till den långa och dyrbara utbildningen, rimlig lönesättning, samt överhuvudtaget allt, som kan öka trivseln inom yrket».

Endast ett tiotal yttranden nyttja lärarbristen som ett led i resonemanget, men många, kanske de flesta, torde ha stillatigande godtagit departementschefens argumentering om lärarbristen som ett — tillräckligt eller otillräckligt — stöd för den ifrågasatta reformen. »Kollegiet kan icke finna, att en beskärning av timplanen är önskvärd men däremot möjligen nödvändig med hänsyn till lärarbristen», är ett rätt typiskt uttalande från den grupp, som försöker bedöma dessa ting realistiskt.

Rektor vid *högre folkskolan i Norsjö* redogör för huru man vid en avlägsen landsortsskola hjälper sig fram under rådande lärarbrist:

»I de naturvetenskapliga ämnena samt i historia tycks det för närvarande vara närmast omöjligt att få kompetenta lärare till de mindre skolorna i övre Norrland. Sannolikt måste man för rätt många år räkna med att för dessa tjänster utnyttja folkskollärare. Denna lösning behöver dock inte alltid innebära en sänkning av undervisningens nivå. Folkskollärarnas grundliga pedagogiska utbildning och deras vana att undervisa även ganska små barn har givit dem en förmåga att göra undervisningen enkel och åskådlig, vilken yngre akademiker ofta sakna. Deras känsla av bristande kompetens gör ofta, att de lägga ner större nit och energi på undervisningen och därigenom nå lika goda resultat som formellt kompetenta lärare, även om de sakna den fullständiga behärskning av ämnet som en akademiker har. — — —

Vid en liten skola finnes — — — — möjligheten att genom tillfälligt timbyte låta den lärare, som bäst behärskar ett visst kursmoment, ta hand om detta. Så har här t. ex. läraren i matematik tagit avsnittet om kartprojektioner i geografi,

då detta närmast är tillämpning på geometri. Likaledes har behandlingen av en del i geografi- och biologiundervisningen ingående kemiska fenomen behandlats av kemiläraren.

Den bristande formella kompetensen hos läraren i samhällslära ha vi på motsvarande sätt sökt kompensera genom att låta personer med praktisk erfarenhet redogöra för vissa kursavsnitt. Så har t. ex. en landsfiskal och en tingsnotarie redogjort för rättsväsendet, en resesekreterare för alkohollagstiftningen, en kommunalkamrer för den kommunala förvaltningen o. s. v. Vi ha ansett, att den tidsförlust, som dessa redogörelser medför, uppväges av den inblick i den praktiska tillämpningen av samhällslära, som eleverna på detta sätt erhåller.»

Svårare att kompensera är den bristande kännedomen om instrument, undervisningsmateriel och försöksteknik hos lärare med otillräcklig naturvetenskaplig utbildning. Kurser i laboratorieteknik och instrumentvård böra därför enligt rektors mening anordnas även i fortsättningen.

Överstyrelsen.

Det är naturligtvis riktigt, att, såsom i yttrandena påpekas, lärjungarnas arbetshygien och lärarrekryteringen icke kunna stå i djupare sammanhang med varandra och att botemedlen för iakttagna brister på så skilda områden i regel måste bli helt väsensskilda. Att en åtgärd, som påkallas av hälsovårdssynpunkten, samtidigt är ägnat motverka en anomali i lärartillgången, är närmast en tillfällighet. I början av detta årtionde, medan det ännu fanns ett läraröverskott, skulle en reduktion av timplanen ha förvärrat läget på den intellektuella arbetsmarknaden. Svårigheterna att placera de lärare, som genom reduktion av timplanen bleve överflödiga, voro i själva verket då mycket allvarliga hinder för en reform sådan den nu ifrågasatta. Det är en lycklig tidsomständighet, att dylika tillbakahållande moment nu saknas. Såsom departementschefen framhållit, stödjade de båda motiven numera varandra inför det praktiska avgörandet, åtminstone intill en viss gräns, som ligger olika för olika ämnesgrupper.

Överstyrelsen föreställer sig likväl, att utarbetandet av tim- och kursplanerna — den fasta stommen i skolans arbete — alltid måste planläggas på relativt lång sikt utan alltför mycket hänsynstagande till övergående förhållanden och att de därför väsentligen måste bestämmas av kulturella, pedagogiska och hygieniska synpunkter i förening. Avvikelser på grund av personal- eller lokalsvårigheter böra principiellt betraktas som provisorier. Vid utarbetandet av den nya timplanen måste följaktligen de mera varaktiga grundsynpunkterna dominera över lärarbristsynpunkten. Där emot kan det tänkas, att ytterligare reduktioner tillfälligt kunna bliva erforderliga på grund av lärarbristen. Beslut därom torde i så fall böra meddelas genom särskilda kungliga brev med giltighet för ett budgetår eller annan kortare tidrymd.

NÅGRA INVÄNDNINGAR MOT REFORMEN

Reformens inverkan på hemarbetet och försöksverksamheten.**Yttrandena.**

Ingen invändning är allvarligare än den, att en minskning av timplanen måste öka hemarbetet och därigenom förfela sitt huvudsyfte. Flertalet av de avstyrkande grunda sin ståndpunkt i frågan på betänkligheter av detta slag. Det kan räcka med några citat bland de många tiotal, som stå till buds.

Skolläkaren vid högre allmänna läroverket i Hudiksvall:

»Någon vinst i hälsoavseende tror undertecknad ej att detta förslag innebär. Den avkortade arbetstiden i skolan kommer — — — säkerligen att överkompenseras av den ökade tiden för hemarbete. Undertecknad anser därför, att någon avkortning av arbetstiden i skolan ej bör företagas under ifrågavarande förutsättningar.»

Kollegiet vid samrealskolan i Undersåker:

»En modern lärare begagnar en avsevärd del av lektionstiden till en för den uppmärksamme lärjungen ytterligt värdefull preparation av kommande läxa, i många fall med den påföljd, att läxan är 'till hälften lärd', innan eleven kommer hem vid skoldagens slut. Timplansbeskrivningen kommer att öka läxläsningsbördan.»

Rektor vid Hvitfeldtska läroverket i Göteborg:

»Såsom skäl för reduktion av timplanerna har angivits dels att man ville neutralisera den inom vissa ämnesgrupper alltmera framträdande lärarbristen, dels att man ville minska lärjungarnas arbetsbörda. I själva verket strida dessa båda önskemål mot varandra. En minskning av undervisningen i skolan måste vid oförminskade kursfordringar och oförändrad målsättning för skolarbetet öka lärjungarnas hemarbete, och detta till den grad att deras totala arbetsbörda högst väsentligt ökas. Men lärjungarna skola vänjas vid att arbeta självständigt, invändes det! Ja, visst skola de det, i den mån de äro kapabla att göra det. Det allt övervägande flertalet — — — är emellertid endast i begränsad mån i stånd att bedriva självständiga studier. De behöva handledning, om ej studietiden skall utsträckas i abnormt hög grad. Varje år möter man stora skaror av fyllnadsprövande, som trots självstudier och korrespondenskurser ej förmå att höja det ursprungliga vitsordet i studentexamen, ja, ej sällan inträffar det, att vitsordet vid fyllnadsprövning sänks i jämförelse med studentbetyget.»

Några läroverk, som avstyrka en reduktion av timplanen, hoppas dock kunna i någon mån minska lärjungarnas hemarbete genom en omläggning av arbetssättet under lektionerna, så att arbetets tyngdpunkt förlägges dit. Kollegiet i *Ronneby* anser det visserligen något utopiskt, när skolkommisionen vill göra arbetet i skolan så intresseväckande, att hemläxorna helt skulle kunna överlämnas åt det frivilliga initiativet. Men mycket skulle enligt kollegiets mening kunna göras redan nu, om lärarna finge tillgång till en auktoritativ vägledning med konkreta anvisningar för de olika ämnena. Anteckningar och ritningar, som underlätta inlärandet, borde komma i flitigare bruk under lektionerna. Laborationsredogörelserna i realskolan kunde i förenklad form utföras under timmarna. Översättningsläxornas kvantitet borde minskas och mera tid än hittills ägnas åt kursivläsning, reproduktioner och talövningar samt grammatiska övningar i klassrummet. »Dessa uttalanden gälla dock endast med tanke på för studier normalt begåvade elever», tillägger emellertid kollegiet försiktigtvis.

Jämväl *rektor vid högre allmänna läroverket i Majorna* sluter sig till dem som hoppas, att inlärandet mer än hittills skall kunna förläggas till skolan:

»I de flesta ämnena på realskolestadiet är en ytterligare reduktion av antalet hemläxor möjlig, om så sker. I vissa ämnen, t. ex. modersmålet, torde på detta stadium läxor helt kunna utgå. På gymnasiet kan reduktion av hemarbetet enligt mitt förmenande ernås, endast om — — — s. k. minimikurser med relativt snävt program fastställas (centralt) och inlärningsarbetet delvis eller helt — så i fråga om litteraturstudiet — förläggas till arbetstimmarna i skolan. Det måste därvid klart utsägas, att kravet på s. k. fullständighet i kurserna är uppgivet. — — — Det föreslagna tillvägagångssättet, infört under nu i övrigt gällande förutsättningar, kan kanske föranleda en viss utarmning av undervisningen och sätta vissa betydelsefulla pedagogiska vinster under de senaste årtiondena i fara, åtminstone i vissa ämnen, men det kan nog försvaras som en pedagogisk nödbudget.»

För en allmänt-pedagogisk försöksverksamhet bleve inknappningen säkerligen till förfång. Ett antal lärare vid *högre allmänna läroverket i Strängnäs*, där försök med grupparbeten pågå, ha låtit till protokollet anteckna, att en förkortning av arbetstiden i skolan enligt deras mening skulle leda till att försöksverksamheten delvis måste nedläggas och den individuella undervisningen inskränkas. *Sigtunastiftelsens humanistiska läroverk*, som också har erfarenhet av dessa arbetsmetoder, delar betänkligheterna. En arbetsskolemetod är i regel något mer tidskrävande än i äldre tid gängse undervisningssätt. Den välbehövliga lättnaden i lärjungarnas arbetsbörda vinnes säkrare genom omläggning av arbetssätt och kursplaner än genom förkortning av skoldagen.

Målsmännens Riksförbund betonar, att minskningen av arbetsbördan främst bör gälla hemarbetet. En utredning om beskärning av timplanerna bör även omfatta hemarbetets organisation och anordnandet av fritids-

sysselsättningar. Lägges reformen på detta sätt, skulle »en utomordentligt betydelsefull partiell reform av skolans arbete — — — kunna genomföras i avvaktan på den av skolkommissionen föreslagna omorganisationen».

Interpellation vid 1948 års riksdag.

Några dagar efter ecklesiastikministerns initiativ i denna fråga framställde ordföranden i Målsmännens Riksförbund, professor S. Wahlund, en interpellation i första kammaren angående minskning av lärostoffet i skolorna. Interpellationen besvarades den 1 juni av statsrådet Weijne, som därvid bland annat anförde följande:

»För egen del är jag angelägen att framhålla, att det primära är att åstadkomma en minskning av skolungdomens arbetsbörda, en minskning, varom tämligen stor enighet synes råda. Det är alltså inte i första hand fråga om åtgärder mot lärarbristen. Men denna är givetvis ett skäl för att man *snarast* bör vidtaga den reduktion av timplanerna, som måhända eljest skulle komma först om några år. Det kan nämligen inte vara rimligt att dröja med en reform, som i sig själv är önskvärd, och som dessutom skulle kunna i någon mån eliminera den svårbemästrade lärarbristen vid de högre läroanstalterna.

Då avsikten som sagt är att lätta skolungdomens arbetsbörda, följer härav, att minskningen av timtalet i skolan inte får åtföljas av en ökning av hemarbetet. Enligt min mening är ett ökat hemarbete icke heller en nödvändig konsekvens av de ifrågasatta åtgärderna. Tvärtom böra de i viss utsträckning också komma att innebära en lättnad i hemarbetet.

Enligt min mening bör en reducering av timplanerna kunna ske på det sättet, att kurserna beskäras genom en starkare koncentration kring det väsentliga. Detta gäller i princip om alla skolans läroämnen men alldeles särskilt om de s. k. orienteringsämnena, exempelvis historia och geografi, där undervisningen nu ofta belastas av ett kunskapsstoff, som i viss utsträckning gäller mindre väsentliga detaljer. Över huvud taget måste vi med den starka ökning av lärostoffet, som utvecklingen för med sig, komma bort ifrån den uppfattningen, att skolan skall ta med så mycket som möjligt. I stället bör undervisningen i alla skolformer ge eleverna en fast stomme av kunskaper samt möjligheter att på grundval av denna stomme inhämta det ytterligare vetande, som i det enskilda fallet är av värde. Skolan skall alltså, enligt min mening, inte ge en massanhopning av lätt förflyktigade minneskunskaper utan i stället både i fråga om kunskapsmeddelande och fostran hålla i sikte, att eleven skall få sådan utbildning, att han i fortsättningen kan reda sig på egen hand, vare sig han studerar vidare eller ägnar sig åt förvärvsarbete.»

Reduktionen av lärostoffet.

Yttrandena.

Det hör till ämneskonferensernas och de enskilda lärarnas allra viktigaste åligganden att verkställa den utskiftning av lärostoff, som påkallas av ändrade tidsförhållanden. De söka otvivelaktigt också lösa uppgiften på bästa sätt i känslan av sitt ansvar för ungdomen och för framtiden, och det är därför kanske icke så underligt, om de stundom ställa sig frågande inför den kritik, som likväl framkommer. Kollegiet vid *hal i Kalmar* kan icke vidkännas förefintligheten av något dött utrymme, där en hop oväsentligt gods ligger staplat, vilket saklöst kunde röjas undan, och *Flick- och samskolelärarnas Riksförbund* betecknar som djupt felaktig den bland allmänheten icke ovanliga uppfattningen, att en avsevärd nedprutning av lektionsantalet skulle kunna vinnas genom utrensning av i kursen fristående, ur bildnings- och kompetenssynpunkt likgiltiga fakta. En del yttranden framhäva särskilt riskerna för gymnasieundervisningen av en kursbeskränning för färdighetsämnena i realskolan. Så är exempelvis fallet med kollegiet vid *hal i Norrköping*. Enligt dess uppfattning »vilar gymnasieundervisningen på två pelare, vilkas bärkraft under inga omständigheter får försvagas, nämligen de kunskaper realskolan meddelar å ena sidan i språkämnena, å andra sidan i matematik. Allvarliga och ödesdigra rubbningar i gymnasiets verksamhet bleve följden, om realskolans undervisning och fordringar i dessa ämnen beskures.»

En gallring av lärostoffet i orienteringsämnena är icke utförbar, anser rektor vid *hal i Karlskrona*. »De historiska disciplinerna, historia med samhällslära, litteraturhistoria, kyrkohistoria, kräva automatiskt en dylik beskränning, eftersom ämnesstoffet av naturliga skäl ökar med varje år, allteftersom historia skapas.» Men det är att vänta, att meningarna om huru långt den kan drivas i praktiken komma att gå mycket i sär.

Ju mer vikt man lägger vid skolkunskapernas omedelbara användbarhet i det praktiska livet och ju mindre vikt man tillägger läroverkens bildningstraditioner, desto mer umbärligt stoff tror man sig finna i skolkurserna. En övertygad representant för den kritik, som tager dylika utgångspunkter, är rektor vid *hal i Södertälje*, vilken bland annat anför följande:

»Vill man verkligen på allvar minska skolungdomens arbetsbörda, måste kurserna ovillkorligen kraftigt minskas utan ringaste hänsyn till att ett visst moment ingått i kurserna sedan gammalt. — — — Varför skola lärjungarna läsa i kyrkohistorien om forna tiders lärostrider med allehanda för dem svårfattliga teologiska spetsfundigheter? Kunde ej i stället åtminstone realisterna slippa kristendoms-kunskap; ämnesträngseln är ju för dem särskilt stor, och de ha förut läst ämnet i 9—10 år, vilket väl bör ge dem nödiga kunskaper i landets religion. Kan ej litteraturanalysen avsevärt minskas och en del författare strykas ur läroböckerna, då

deras verk knappast läsas annat än vid universiteten och för nutidens bildade allmänhet äro fullkomligt onjuthbara? Finns någon rimlig anledning att endast av gammal slentrian tvinga alla latingymnasister att i första ringen läsa matematik? De sakna i regel allt intresse och alla anlag för ämnet, de skola bli teologer, jurister, språkmän o. d., och jag kan ej tänka mig en situation, där de kunna ha den ringaste användning för ekvationssystem och räkning med kvadratrötter.»

De som givit timplansreformen sitt stöd måste givetvis i regel, utsagt eller underförstått, även acceptera dess förutsättning, kursminskningen. Rektor vid *karolinska läroverket i Örebro* vill sålunda

»livligt understryka, att en beskärning av timplanen måste åtföljas av en revidering av gällande studiemål och kursplaner. Det har redan alltför länge blundats för det faktum, att läsårets arbetsdagar nedskurits utan motsvarande ändring i kursplanerna. Jag erinrar om de läxfria måndagarna, som skulle genomföras utan att läxorna övriga dagar ökades, om de 12 friluftsdagarna och nu slutligen om lov för jordbruksarbete. Ätminstone i detta län tenderar detta senaste slag av lov att bli årligen återkommande.»

Ännu nödvändigare ter sig beskärningen av lärostoffet, om man även syftar till en reform av skolans inre arbete.

»En sovring av kunskapsdetaljerna — ofta förd på tal, lika ofta enhälligt tillstyrkt och därmed i regel avfärdad — är i själva verket en av de angelägnare reformer, som kunna ske inom ramen för nuvarande ordning», skriver rektor i *Rättvik*. »Särskilt om sådana arbetsformer mera än hittills skola väljas vid undervisningen, som förutsätta mera självverksamhet hos lärjungarna och som därigenom bli avsevärt mera tidskrävande, torde en ganska genomgripande sovring icke kunna underlåtas.»

Vissa skolformer ha dock knappast fullt fritt val i detaljarbetet. Flera yttranden från *de allmänna högre folkskolorna* avstyrka varje reduktion av timplanen under hänvisning till att de faktiska kunskapsmålen föreläggas dem utifrån och därmed även kraven på kursgenomgången. Rektor i *Högsby* företräder denna åsikt:

»Högsby högre folkskola måste — — — hänvisa sina elever i avgångsklassen till en främmande skola för avläggande av realexamen som privatister. Denna examen inför okända lärare och under i övrigt besvärliga yttre betingelser ställer stora krav på eleverna och fordrar en grundlig förberedelse. Skall den enskilde läraren utföra sovringen av stoffet i sitt ämne, kan urvalet bli mycket skiftande, och privatisterna riskera då att utsättas för obehagliga överraskningar i examen.»

Jämväl de *kommunala flickskolorna* anse sig mer eller mindre beroende av vad som beslutas för de allmänna läroverken. »Ingen beskärning av flickskolans tim- och kursplaner kan ske utan motsvarande förändring inom realskolan», yttrar rektor vid *Norrmalms kommunala flickskola*. »I det praktiska livet sker en ständig jämförelse mellan realexamen och normalskolekompetensen, och en eventuell övergång från flickskola till gymnasium får ej försvaras.»

Sättet för gallringen.

I största allmänhet kan man väl med rektor i *Sala* säga, att en beskärning av timplanerna av sig själv framtvingar beskärning av kursplanerna, sovring av kursinnehållet och efter hand ändringar i gängse läroböcker. Men ett organiserat arbete måste dock snabbare leda till resultat. Vanligen synes man också anse, att arbetet bör grundas på centralt givna direktiv. »Det torde knappast vara rådligt att överlämna beslutanderätten — — — åt ämneskonferenserna», skriver kollegiet i *Eksjö*. »Utformningen av de nya kurserna skulle säkerligen åstadkomma splittring, och resultatet skulle bli alltför varierande och kaotiskt. Innan nya läroböcker äro tillgängliga, böra därför så detaljerade föreskrifter som möjligt — — — lämnas av Skolöverstyrelsen.»

Särskilt överstyrelsens befattning med examina talar för en sådan lösning. Överstyrelsen kan tänkas ange, att vissa bestämda kursmoment icke skola förekomma i examensskrivningarna, varigenom dessa kursmoment automatiskt utgå ur undervisningen vid en hel rad skolor, dock ej vid alla, påpekar rektor i *Ängby*. Och kollegiet vid *hal i Bromma* finner det möjligt att minska arbetsbördan utan att rubba gällande kursplaner, om blott »avgångsskrivningarna i real- och studentexamen förenklades — detta gäller såväl moderna språk som latin och matematik — i enlighet med i lärarpresen framställda önskemål och om uppgifterna i den muntliga prövningen i studentexamen i modersmålet och historia med samhällslära väsentligen behandlade senare tider, i modersmålet 1800- och 1900-talen, i historia med samhällslära tiden efter 1809».

Effektivt genomförd kan dock gallringen bli, endast om läroböckerna omarbetas. Kollegiet vid *hal för flickor på Norrmalm* föreslår, att i avvaktan på nya läroböcker centralt åstadkomna, förstärkta ämneskonferenser eller särskilt utsedda ämnessakkunniga få i uppdrag att i samarbete med skolöverstyrelsen och i anslutning till de av 1940 års skolutredning upprättade kursplanerna och detaljanvisningarna verkställa en sovring i nu gängse läroböcker och föreslå eventuella tillägg. Kollegiet framhåller, att detta icke behöver ställa de enskilda ämneskonferenserna utan inflytande på sina ämnens innehåll och kursplan. »Men de stora gemensamma riktlinjerna för en sovring anser kollegiet och rektor böra överlåtas till särskilt sammansatta ämneskonferenser eller för ändamålet utsedda sakkunniga.» Rektor vid *hal i Karlskrona* finner det enklast att låta facklärarorganisationerna framlägga förslag till disposition av nya eller omarbetade läroböcker.

Icke så få av dem som yttrat sig i denna detalj föredraga dock att lägga avgörandet hos ämneskonferenserna. I denna riktning uttalar sig exempelvis rektor i *Torsby*.

»Vid en reducering av timplanerna förefaller det åtminstone till en början lämpligast, att ämneskonferenserna bemyndigas att i stora drag besluta om kursfördelningen, såsom i fråga om att överföra vissa kursmoment från en årsklass till en annan, och att den enskilde läraren får jämförelsevis fria händer i vad det gäller detaljerna. Den frihet för läraren, som skolkommissionen förordnat, skulle på så sätt förberedas. Visar det sig nödvändigt med fastare bestämmelser, kunna dessa komma längre fram, sedan större erfarenhet vunnits.»

Framgången beror emellertid under alla omständigheter ytterst på läraren. En insiktsfull lärare kan redan nu, oberoende av läroböckernas beskaffenhet, genomföra en sovring av lärostoffet genom att hjälpa lärjungarna att skilja mellan väsentligt och oväsentligt, framhåller rektor vid *hal på Östermalm*. »Föreskrifter om kursmoment o. d. hjälpa föga.»

En mycket pessimistisk åskådning i frågan företrädes av rektor vid *S:t Görans samrealskola i Stockholm*. Under lång tid ha ständigt samma önskemål framförts, konstaterar han, och de äro alltid lika ouppfyllda:

»Grunden till detta tröstlösa förhållande, vilket jag nu mot slutet av min lärarbana erinrar mig ha iakttagit så länge denna varat, vill jag söka i den ensidigt så att säga tekniska inställning, som flertalet lärare synas ha till sitt kall. Kunskapsutrustningen och undervisningsskickligheten hos lärarna ha, genomsnittligt sett, påtagligt ökats, och så förleddes läraren av sin ambition att driva på klasserna till åstadkommande av bästa möjliga resultat. — — — Vad som erfordras — och synes alltför mycket felas — är en social inställning till lärarkallet. — — — Så länge läraren huvudsakligen betraktar sig som blott undervisare och glömmer, att han i lika hög grad bör vara ungdomsvårdare, komma, det är min tro, alla försök att vinna skäligen lättnad åt skolungdomen, alla välmenta åtgärder i övrigt och alla skolreformer att vara förfelade.»

Mot bakgrunden av den utveckling till det bättre, som trots allt har försiggått, kan man måhända finna denna syn på läget för mörk, men vad som yttrats understryker i huru hög grad framstegen på området äro beroende av lärarnas personliga inställning till sin uppgift.

Läroböckernas beskaffenhet.

Av gammalt har det vid läroverken funnits förkämpar för två helt olika typer av läroböcker: den korta, koncentrerade boken, som göres levande av läraren, och den fylliga, lättlästa, som kompletterar undervisningen. Båda meningarna ha sina målsmän bland dem som nu yttrat sig. Men vilkendera lärobokstypen man begagnar, kan gallringen av lärostoffet vara besvärlig i praktiken. I de nuvarande läroböckerna, exempelvis i historia, kunna i den fortlöpande texten icke vissa partier bortskalkas, utan att sammanhang och helhetssyn gå förlorade, anser rektor vid *hal i Ystad*. Där finnes tills vidare ingen annan väg att gå än att överlämna åt den enskilde läraren att minska kursens omfång genom berättande genomgång av vissa partier.

Det skulle gå lättare, om läroböckerna i större utsträckning kunde få form av kombinerade läro- och läseböcker, menar kollegiet i *Trands*: »I dessa skulle då läroboksdelen innehålla det väsentligaste, d. v. s. det som kunde fordras till inläring, och läseboken ge den konkretisering och fylighet, som erfordras för det fulla förståendet.» Härifrån är vägen icke lång till skolkommissionens uppdelning av lärostoffet i grundkurs och överkurs. Det är tydligen denna tanke, som ligger bakom ett förslag av rektor i *Flen* att nedbringa lärjungarnas hemarbete genom att fastställa ett minimipensum, som av alla måste inläras. »Detta pensum skulle i läroböckerna tryckas med särskild stil. Därigenom skulle kunskapsstoffet — — — erhålla en fast stomme, vars omfång vore så begränsat, att det utan risk kunde föreläggas lärjungarna till hemarbete. Vad därutöver är, skulle tillkomma den enskilde läraren att utforma på ett så åskådligt och intresseväckande sätt som möjligt, men det skulle icke få föreläggas eleverna som hemläxor.»

Förkortning av lektionernas längd.

För att säkerställa en verklig minskning av skolungdomens arbetsbörda vid genomförandet av reformen erfordras en ganska avsevärd utgallring av lärostoff. Särskilt där man ställer sig betänksam till mera betydande kursreduktioner, pekar man därför gärna på andra utvägar att förkorta arbetsdagen, såsom minskning av lektionernas längd, inknappning av morgonandakten och förkortning av frukostrasten. I *Tidning för Sveriges läroverk*, nr 17/1948, ha skälen för en förkortning av lektionstiden utvecklats av adjunkten vid Burgårdens samrealskola i Göteborg Per Holm. Förslaget har upptagits av 38 allmänna läroverk, 6 kommunala mellanskolor och ett par skolor av annan typ. Bland de tillstyrkande befinner sig rektor i *Djursholm*, som tidigare prövat den kortare lektionstiden men måst övergå till den gängse arbetsordningen på grund av gällande statsbidragsbestämmelser för privatläroverken.

Olika motiveringar anföras. Den på detta sätt förkortade skoldagen skulle icke innebära någon fara för »sänkning av kunskapsnivå», hoppas kollegiet i *Huskvarna*. »De sista fem minuterna torde elevernas uppmärksamhet vara så avtrubbad, att de ej kunna följa med lektionen med någon större behållning», förmodar *skolläkaren i Karlsborg*. Förlusten skulle drabba alla ämnen lika, påpekar kollegiet i *Ängby*.

De resande lärjungarnas intressen åberopas av rektor i *Falkenberg*:

»Om samtliga lektioner bleve 40 minuters lektioner, vanns 20 min. per dag. Kunde dessutom frukostrasten minskas med 20—25 minuter (detta är dock endast möjligt om frukostservering är anordnad vid skolan), vore vinsten uppe i 40—45

min., en vanlig skoltimme, som antingen kunde användas till hemarbetets fullgörande i skolan under lärarens ledning eller också helt enkelt ingå i elevens fritid efter skoldagens slut. För landsbygdslärjungarna skulle detta sista alternativ vara en stor vinning, då de härigenom komma hem en timme tidigare, än vad nu är fallet.»

I vad mån en minskning av lektionstidens längd skulle lätta lärjungarnas totala arbetsbörda, är dock omstritt. Fyrtiominuterslektionerna äro ofta för korta för att man i lugn takt skall kunna gå igenom något, som bör tas i ett sammanhang, invänder exempelvis rektor i *Trandås*. »De måste därför antingen forceras och bli särskilt ansträngande eller lämna ett oavslutat och därigenom på flera sätt mindre värdefullt resultat.» De äro dessutom väl korta för de skriftliga övningar och prov, som böra utföras i klassrummen, tillägger kollegiet i *Sandviken*. Några kollegier förorda till och med en ändring i motsatt riktning, en konsekvent övergång till 45-minuters lektioner.

Överstyrelsen.

Huruvida en förkortning av skoldagen vid oförändrat studiemål skulle minska eller öka lärjungarnas arbete, beror även efter överstyrelsens uppfattning helt och hållet på huru lektionstiden utnyttjas.

Tydligast framgår detta, om man tager sikte på förslaget om förkortad lektionstid med bibehållet lektionsantal. Om lärarens insats huvudsakligen bestode i att ge läxor och förhöra läxor, kunde förslaget utan betänkligheter genomföras. Detta sätt att sköta undervisningen är emellertid lyckligtvis på avskrivning. I färdighetsämnena och särskilt i de moderna språken förläggas numera allmänt så mycket som möjligt av träningen till lektionerna; exempelvis förmågan att förstå det talade språket och att själv uttrycka sig på ett främmande språk fordrar en övning, som i allmänhet ej kan förläggas till hemmen. Inom de exakta naturvetenskaperna anslås vanligen större delen av lektionen till att belysa och förklara natursammanhangen. Även inom orienteringsämnena inknappa många lärare på förhören för att få tid till skildringar och översikter, som äro ägnade att stimulera lärjungarnas fantasi. Särskilt på gymnasiet, där framgången i hög grad beror av lärjungens förmåga att genomtränga sammanhangen i det lästa, skulle en förkortning av lektionstiden få ogynnsamma verkningar. Det som förloras genom att förklaringar bortfalla eller sammanträngas, kan kosta lärjungen mångdubbel möda, om han på egen hand måste arbeta sig fram till klarhet.

I sin utredning om skolarbetets hygieniska förutsättningar föreslår Hjärne, att lektionerna vid de allmänna läroverken tvärtom över lag skola utökas till 45 minuter eller samma tid, som nu är anslagen för en lektion i folkskolan och i den kommunala flickskolan. Han förutsätter dock därvid, att icke mer än tre lektioner läggas i följd (SOU 1943: 7, sid. 61).

Skolutredningen förordar för sin del Hjärnes förslag. Skolkommissionen vill åter göra arbetsdagens ändamålsenliga organisation på olika stadier — och bland annat fördelningen mellan arbete och raster — till föremål för ytterligare utredningar (SOU 1948: 27, sid. 139). I utlåtande den 31 januari 1949 över skolkommissionens betänkande har överstyrelsen biträtt detta förslag och särskilt understrukit behovet av fortsatta undersökningar rörande den mest ändamålsenliga organisationen av arbetsdagen.

I detta läge finner överstyrelsen icke skäl att nu föreslå någon ändring av lektionernas eller rasternas längd vare sig i den ena eller andra riktningen. Vad särskilt frukostrasten beträffar, synes det f. n. föga önskvärt med en inknappning under det i läroverksstadgans § 19 mom. 3 givna minimum av 1 tim. 15 min. I vissa fall kan en kortare frukostrast givetvis vara påkallad av olika lokala förhållanden, men överstyrelsens kontroll över de större avvikelserna från arbetsdagens normala organisation bör bibehållas. Beslutanderätten i fråga om mindre inknappningar på upp till en kvarts timme torde däremot kunna överföras till de lokala styrelsernas kompetensområde, såsom överstyrelsen redan föreslagit i skrivelse den 30 september 1947 angående ett snabbare och enklare förvaltningsförfarande. Inskränkningar av morgonandaktens längd bestämmas enligt läroverksstadgan § 24 och motsvarande stadgerum för högre kommunala skolor redan nu av vederbörande lokala myndigheter.

Förslaget att i stället nedbringa antalet lektioner per vecka är icke lika enkelt, men det är i varje fall genomförbart, och man kunde tycka, att minskningen borde kunna göras effektiv, om den kombinerades med föreskrift om att läxläsningen icke finge ökas. För läraren borde det då vara uppenbart, att kunskapsfordringarna i varje fall kvantitativt finge sänkas; han borde med gott samvete kunna medverka till reformens lyckosamma genomförande.

Invändningar kunna emellertid göras även mot detta tillvägagångssätt. Vid läxgivningen är det i allmänhet icke möjligt att med större precision bedöma den erforderliga överläsningstiden. Om ett ämne i samband med beskärning av timplanen finge sitt totala timtal sänkt låt oss säga från 18 till 16 veckotimmar, skulle detta kanske kompenseras genom en ökning av det genomsnittliga hemarbetet från 30 till 35 minuter. Icke ens en lärare, som vant sig åt att giva på klassens läxläsningsspraxis, torde med någon säkerhet kunna avgöra, om en given läxa kommer att taga 35 eller 30 minuter i anspråk. Sådant kan på sin höjd fastställas i efterhand genom individuell tidtagning och statistik. Resultaten av utförda undersökningar kunna icke heller utan vidare generaliseras: om samma läxa vid samma tid på året gives i två parallellavdelningar av samma klass, kan läxan för den ena avdelningen befinnas lätt och för den andra svår, alltefter klassens ståndpunkt i ämnet. Mången lärare torde villigt medgiva, att han finner

det svårt nog att förutsäga, om en läxa kommer att taga 45 eller 30 minuter för klassens genomsnitt.

Vid bedömningen av utsikterna för en timplaneminskning nödgas man därför utgå från att lärjungarnas hemarbete icke med framgång kan normeras genom stadgeföreskrifter och att det alltid inom en lärarkår finnes en större eller mindre grupp, som i känslan av vetandets värde i det längsta söker fasthålla vid det kunskapsmål, som brukat kunna uppnås. Reformen måste planläggas på sådant sätt, att denna i och för sig lofvärda strävan icke äventyrar det avsedda målet.

Den första förutsättningen är givetvis, att kursomfattningen minskas, där detta är erforderligt. Genomförandet blir ingalunda lättare, om man går fram med len hand och strävar efter att göra ändringarna i kursens plan och innehåll så små som möjligt. Det gamla kunskapsmålet utövar då stor attraktionskraft; de gamla läroböckerna kunna ännu användas; en utmönstring av detaljer är visserligen möjlig, men det kan i vissa fall taga nästan lika mycket av lärjungarnas tid, om läraren skall underrätta dem om de många små detaljusteringarna i läroboken, som om han i gammal ordning låter dem inlära det ogallrade stoffet. Kan däremot ett större block av ämnesinnehållet lyftas ut ur kursen, lättar det omedelbart och effektivt lärjungarnas arbete. Ur de synpunkter, som nu äro före, finnes det icke mycken anledning att systematiskt försöka inskränka ändringarna i kursens uppläggning till ett minimum. Det är tvärtom ovisst, huruvida målet i praktiken kan uppnås enbart genom utrensning av detaljer ur en kurs, som alltid samtidigt på grund av tidsutvecklingen måste kompletteras med nytt stoff.

I varje fall äro kombinerade metoder att föredraga. Åtskilligt kan vinnas redan genom de allmänna bestämmelser om timtal och kurser, som innehållas i den av Kungl. Maj:t fastställda undervisningsplanen. Om vid fastställandet av ny timplan franskan uppskötes ett år, såsom skolutredningen och skolkommissionen föreslagit, komme detta för en stor del av lärjungarna i den näst högsta realskoleklassen att betyda en lindring motsvarande fyra veckotimmar med därtill hörande hemarbete — givetvis under förutsättning att icke andra ämnen samtidigt tillåtas att expandera på schemat. Om vid fastställandet av kursplanen för matematik för realskolan det nuvarande kursmomentet »enkla numeriska ekvationer av andra graden» uteslötos, komme möjligen även detta att betyda en viss lättnad — visserligen av långt mindre storleksordning, eftersom kursmomentet enligt de metodiska anvisningarna normalt endast tager två à tre lektioner i anspråk. I andra ämnen är däremot kursplanen ofta så allmänt hållen, att stoffurvalet icke påverkas av dess formuleringar. När exempelvis historiekursen för klass 4⁵ bestämts till »Allmän och svensk historia från 1815 till nuvarande tid», så kan däri lika väl rymmas en ytterst knapphändig som

en onödigt bred framställning av tidsperioden. I sådana fall måste tydligen sovringen av stoffet genomföras av andra instanser än Kungl. Maj:t.

Till en del vilar ansvaret på skolöverstyrelsen. Dess rutinarbete med examina erbjuder vissa möjligheter att dirigera arbetet inom färdighetsämnena under de år, som gå närmast före examina. Det är tydligen av största vikt, att de skriftliga examensproven hållas fria från petitesseer, som kunde tynga undervisningen med periferiskt detaljarbete, och det är icke mindre viktigt, att lärarna kunna känna sig övertygade om att denna linje kommer att hållas även i framtiden. I tilläggsanvisningarna för moderna språk och i vissa cirkulär angående studentskrivningarna i matematik och fysik har överstyrelsen givit anvisningar om kurspartier, som icke behöva redovisas i examensskrivningarna. Därjämte måste skrivningarnas svårighetsgrad hållas på en jämn och icke alltför hög nivå. Detta förutsätter bland annat, att tillräckliga anslag ställas till överstyrelsens förfogande för sakkunnighjälp vid utarbetandet och granskningen av examensuppgifterna; endast genom biträde av aktiva skolmän kan examensprovets svårighetsgrad pålitligt avvägas efter vad som kan uppnås under ett lugnt och ostört normalt skolarbete.

På överstyrelsen ankommer det vidare att genom de metodiska anvisningarna uppdraga riktlinjer för arbetet inom de särskilda läroämnena. Dessa anvisningar spela en ej obetydlig roll vid lärarutbildningen och vid planläggningen av nya läroböcker, men de kunna ej givas bindande karaktär. I några ämnen, t. ex. fysik, diskuteras kursinnehållet relativt ingående i de nu gällande anvisningarna, och det angives även en grundkurs, som bör genomgåas med särskild omsorg. Skolutredningen har gått vidare på denna väg och för varje ämne kompletterat kursplanerna med orienterande anmärkningar och i vissa fall detaljerade kursförteckningar. Om sådana framdeles införas i de metodiska anvisningarna, måste det ske under nödiga försiktighetsmått, så att den enskilde lärarens rörelsefrihet icke inskränkes. Det oaktat böra de kunna bliva till god vägledning för läroboksförfattarna och i någon mån förebygga, att läroböckerna belastas med umbärligt stoff, som lätt smyger sig in, ifall författaren alltför mycket beflitar sig om att vara allom till lags. Anvisningarna böra även kunna främja utvecklingen av rikare hjälpmedel för undervisningen och påskynda deras spridning, varigenom undervisningens beroende av läroböckerna minskas. Överstyrelsen förutsätter, att Kungl. Maj:t uppdrager åt ämbetsverket att företaga den omarbetning av de metodiska anvisningarna, som på grund av ändringarna i undervisningsplanen må befinnas påkallad. Därjämte torde det vara önskvärt, att konferenser i viss utsträckning anordnas mellan representanter för överstyrelsen och läroboksnämnden samt på området erfarna skolmän angående erfarenheter av existerande läroböcker och planläggning av nya. Ett arbete av detta slag har inletts genom över-

styrelsens beslut den 30 augusti 1948 att åt särskilda sakkunniga uppdraga att verkställa utredning rörande de krav, som numera böra ställas på läroböcker i medborgarkunskap, utarbeta allmänna planer för sådana läroböcker och överväga, huru läroböckerna böra åstadkommas.

Trots alla anvisningar utifrån kommer dock alltid en mycket stor del av ansvaret för kursens innehåll att påvila läroboksförfattarna. Ämneskonferenserna äga visserligen befogenhet att närmare bestämma lärokurserna för varje klass och skola i anslutning härtill granska lärostoffet i de vid undervisningen använda läroböckerna, men det ligger i sakens natur, att utmönstringen av strödda detaljer inom kursens alla delar huvudsakligen måste verkställas av läroboksförfattarna.

Ämneskonferenserna utöva dock indirekt ett icke ringa inflytande även på läroböckernas omfång, enär de ha att pröva behovet av nya läroböcker, i vissa fall som beslutande, i andra som förslagsställare hos skolöverstyrelsen. Vid valet av lärobok måste självfallet en hel rad omständigheter beaktas, men utgången torde i icke ringa mån bestämmas av vad ämneskonferensen funnit sig kunna medhinna vid ett enligt vedertagna grunder bedrivit skolarbete. För läroboksförfattaren kan det därför vara lika riskabelt att medtaga för litet stoff som att medtaga för mycket. Han måste alltid taga viss hänsyn till den allmänna meningen inom ämneskonferenserna.

Den allmänna uppfattningen inom lärarkåren, sådan den avspeglar sig i arbetet i klassrummen och i ämneskonferensernas beslut, är otvivelaktigt den centrala maktfaktorn i skolans inre arbete. Något kan väl uträttas också genom organisatoriska åtgärder, föreskrifter och anvisningar. Men de viktigaste avgörandena träffas av läraren, öga mot öga med klassen. Erfarenheten visar, att lärjungarnas hemarbete kan avsevärt variera under olika lärares ledning, även om kursen och läroböckerna äro desamma. Liksom i gångna tider betyder den enskilde lärarens omdöme och urskillning vid planläggningen av arbetet och framför allt hans fordringar på lärjungarna under kunskapskontrollen i klassen mer för arbetets omfattning än de föreskrifter, som utifrån kunna meddelas.

Genomförandet av departementschefens intentioner är förvisso icke lätt, men om alla möjligheter att påverka utvecklingen väl tillvaratagas, behöver reformen enligt överstyrelsens åsikt icke förfela sitt syfte.

De resande lärjungarna.

Yttrandena.

Icke heller den fördel, som timplanebeskrivningen skulle bringa de resande lärjungarna, har blivit obestridd. Kommunikationsförhållandena kunna vara sådana, att förkortningen av skoldagen ej kan utnyttjas på det av-

sedda sättet. Om reselägenheterna icke kunna anpassas efter den nya skoldagen, blir förkortningen snarast till skada, framhåller kollegiet i *Ljusdal*. De utsocknes lärjungarna vore då bättre betjänta av att goda inackorderingsmöjligheter erbjödes dem. Rektor i *Emmaboda* erinrar om svårigheterna att koncentrera lektionerna vid de mindre skolorna, »som i likhet med samrealskolan i Emmaboda ha för små och för få lokaler och dela lärare med andra skolor».

I dylika fall kan det vara bättre, att sjutimmarläsningen åtminstone vissa dagar bibehålles. Kollegiet i *Hallsberg* finner det önskvärt, att minskningen av timtalet får utnyttjas för att avkorta lästiden på lördagarna till 3 eller högst 4 timmar. »För eleverna, särskilt de inackorderade eller dagligen resande, är den så erhållna ledigheten värdefullare än någon timmes avkortning övriga läsdagar. Av eleverna vid samrealskolan i Hallsberg tillhöra de flesta kategorien dagligen resande, och även om den dagliga lästiden avkortas en timme, måste dessa elever invänta den tåglägenhet, som de nu använda sig av.» Skolläkaren vid samma skola vill till och med slopa allt skolarbete på lördagarna, så att eleverna »få två hela lediga dagar i veckan att vila ut på». För att möjliggöra en femdagarsvecka vid skolorna skulle man förlänga terminerna med någon vecka och indraga en del av idrotts- och lovdagarna. Även skolläkarna vid *högre allmänna läroverket i Enskede, Burgårdens samrealskola i Göteborg* och *samrealskolan i Laholm* uttala sig för en kortare arbetsdag på lördagarna.

Skolläkaren i *Skellefteå* anser åter, att minskningen av lärjungarnas arbetsbörda är särskilt önskvärd under den mörkare delen av läsåret, då trötthetssymtomen äro mest framträdande. Rektor vid samma läroverk föreslår i anslutning här till, att rektorerna, om timplanen beskäres, måtte erhålla rätt att efter lokalstyrelsens och skolläkarens hörande överflytta en del lektioner från den mörkare till den ljusare delen av läsåret.

Överstyrelsen.

Överstyrelsen har i olika sammanhang haft anledning uppmärksamma de svårigheter, som kunna uppstå för vissa grupper av lärjungar genom att särskilda reselägenheter icke alltid kunna tillhandahållas skolgudomen. Järnvägs- och busslinjerna måste tillgodose hela bygdens behov; ofta måste varje lägenhet betjäna en lång rad svärförenliga intressen. Än blir därför tiden mellan inresan och utresan för knapp, så att lärjungarna måste befrias från en del av undervisningen, än blir den för lång, så att svårnyttjade väntetider uppkomma. På vissa orter skulle en förkortning av skoldagen betyda en förbättrad anslutning till ortens kommunikationer, på andra en försämring.

Varken järnvägs- eller bussturer äro dock absolut orubbliga; man bör kunna räkna med att förhandlingar upptagas mellan skolorna och trafikföretagen och att de icke sällan leda till ett acceptabelt resultat. Där de bli resultatlösa, kan givetvis såsom i yttrandena framhållas, en sextimmars skoldag bli — om icke till skada för de resande lärjungarna — så dock i varje fall mindre värdefull, än om förkortningen kunnat utnyttjas på det avsedda sättet. I sådana fall skulle ett medgivande att i viss utsträckning behålla sjutimmarsdagen och i stället förkorta lördagsläsningen kunna bidra till att ge skolans arbetsordning en önskvärd elasticitet. De lokala styrelsernas nuvarande rätt att besluta om arbetsordningen inom de gränser, som följa av de stadgade timsummorna, bör därför bibehållas.

Svårare att bedöma är behovet av den specialanordning för landets nordliga delar, som föreslagits av rektor i Skellefteå. Bestämmelsen i § 15 mom. 4 läroverksstadgan, enligt vilken de stadgade timsummorna för vecka icke få över- eller underskridas, är dock icke ovillkorlig, varför överstyrelsen torde kunna medgiva, att den föreslagna anordningen i mån av behov försöksvis praktiseras.

I vad mån motverkar beskärningen lärarbristen?

Efter de många invändningar och gensagor, som redan refererats, är det kanske icke så överraskande att finna, att även timplanereduktionens förmåga att spara lärare åtminstone i någon mån sättes i fråga. Lärarbristen kan i varje fall aldrig bli huvudargumentet för timplanens beskärning, hävdar rektor i *Norrbärke*. Åtgärdens effektivitet begränsas alltför mycket av de olika hänsyn, som måste tagas:

»Det kan visserligen sägas, att om timplanerna i 1940 års skolutrednings förslag innebära 10 % minskning av antalet veckotimmar i läroämnena i den fyraåriga realskolan, så skulle efter detta förslags genomförande 9 ämneslärare kunna utföra det arbete, som nu kräver 10 ämneslärare; men vore det verkligen rätt och billigt att kräva en sådan arbetsökning av dessa nio lärare? Ty en arbetsökning bleve det utan tvivel; varje ämne komme helt säkert att av läraren fordra lika mycket sammanlagt skol- och hemarbete som nu, åtminstone bleve arbetsreduktionen för läraren ej på långt när 10 % per ämne och klass.»

Vid de minsta skolorna bleve det knappast någon besparing i lärarkraft, framhålla flera representanter för dessa skolor. Tjänsterna äro i allmänhet endast fem, inräknat rektorstjänsten, och olika ämneskombinationer måste vara företrädade i kollegiet. Det är trångt redan nu för biologiläraren, som måste taga fyllnadstjänstgöring i humanistiska ämnena.

Reduceras timsummorna trots alla betänkligheter, måste dessa skolor skaffa timlärare i stället för heltidsanställda lärare, framhåller rektor i *Torsby*:

»Härigenom vändes för de mindre skolorna ett ont i ett värre ont: är det det nu svårt att besätta många heltidstjänster, blir detta än svårare, om dessa förändras till deltidstjänster (timlärartjänster) med minskade inkomster för innehavaren. En tänkbar utväg ur denna svårighet är att utöka en timlärartjänst i läroämnena med tillräckligt antal veckotimmar i övningsämnena, så att en full tjänst uppstår; en dylik anordning är för övningsämnena vidkommande allt annat än lycklig, annat än i rena undantagsfall, och kan sannolikt inte genomföras överallt, där det skulle vara önskvärt.»

Några av yttrandena uppmärksamma, att även den ifrågasatta förkortningen av lektionstiden från i vissa fall 45 till 40 minuter skulle kunna utnyttjas för en minskning av lärarbehovet. »Sannolikt kan man räkna med att lärarna då vore villiga att temporärt öka sin tjänstgöring med 1 veckotimme», förmodar rektor i *Jokkmokk* optimistiskt.

I andra yttranden betonas emellertid, att minskningen av lärarbehovet ej får köpas till priset av en ökad arbetsbörda för lärarna.

»Lärarbristen måste avhjälpas», säger rektor i *Sollefteå* på tal om detta förslag, »men det får inte ske genom att belasta lärarna med ytterligare arbete utan ersättning, ty då kommer med all säkerhet nyrekryteringen av läroverkslärare att snabbt avtaga. Man måste förstå, att läroverksläraren har ett behov av fortsatt fördjupande i sina studieämnen och i pedagogisk och psykologisk litteratur och att dessa fortsatta studier äro att betrakta såsom en ofrånkomlig del av lärarens arbete. Det är här icke fråga om en hobby utan om ett arbete.»

Överstyrelsen.

De invändningar, som rests av rektorerna vid de minsta skolorna, kunna icke bagatelliseras. Det är för dessa skolor av väsentlig vikt att kunna förfoga över fem heltidsanställda lärare i läroämnena. Svårigheterna att på en liten och ofta avlägsen ort anskaffa en lärare för exempelvis tvåtredjedels tjänstgöring kunna i lärarbristens tider vara mycket svåröverkomliga. På många håll skulle lärjungarna sannolikt förlora mer på de nödlösningar, som måste improviseras, än de skulle vinna genom beskärningen av timplanen. Överstyrelsen förutsätter därför, att dessa små realskolor icke genom det minskade antalet lektioner betagas möjligheten att anställa fem lärare med full tjänstgöring, inberäknat rektorstjänsten.

Inverkan på lärarbehovet av ett sådant medgivande torde lyckligtvis icke bliva stor. Av de 2.129 avdelningarna i realskolan innevarande läsår tillhöra endast 71 så små skolor, att all undervisning i teoretiska läroämnena kan bestridas av de nämnda lärarna med full tjänstgöring. Antalet avdelningar vid skolor, som därutöver tilldelats högst 10 timlärartimmar, uppgår till 67. Detta innebär, att för närvarande endast 6,5 % av hela antalet avdelningar i realskolan tillhöra skolor, där ämneslärarnas genomsnittstjänstgöring kan tänkas sjunka under den normala vid en timplanereduk-

tion av den storleksordning, som departementschefen antytt. Den lilla marginal, som skulle uppstå, bör i första hand utnyttjas för försök och förstärkningsanordningar.

Såväl 1940 års skolutredning som 1946 års skolkommision ha framfört tanken på en »klassens timme», avsedd för gemensamma klassangelägenheter, för föredrag, konserter etc., vid vilka lärjungarna själva eventuellt medverka, och för behandling, gärna i diskussionsform, av aktuella frågor, som falla utanför de vanliga lektionernas ram. Enligt skolutredningen skulle för ändamålet varannan vecka disponeras en timme utom timplanen, enligt skolkommisionen varje vecka en timme inom timplanen på alla stadier av medborgarskolan (SOU 1946: 31, sid. 93, och 1948: 27, sid. 131). Klasstimmen skulle ledas av klassföreståndaren, annan lärare eller rektor.

Till följd av lärarbristen synes intetdera förslaget omedelbart kunna genomföras i hela dess vidd, men idén är värd att prövas, och det kan knappast vara något att erinra mot att detta sker just under de enkla vardagsförhållanden, som erbjudas vid de små realskolorna och som kunna förväntas bli de mest typiska, när uppslaget längre fram skall föras ut i praktiken vid de många centralskolorna ute i bygderna. Överstyrelsen föreslår sålunda, att försök med »klassens timme» få anordnas, när detta kan ske utan ökning av skolans lärartilldelning.

Ännu en användning för eventuella överskottstimmar ligger nära till hands. Klassavdelningarna i de enkellinjiga skolorna äro icke alltid små. Emellanåt måste även vid sådana skolor godkända inträdessökande avvisas, exempelvis emedan lokaler för parallellavdelningar saknas, och det kan då mycket väl inträffa, att lärjungeantalet i en eller annan klass överstiger stadgans maximum. Att lärjungeantalet närmar sig maximum, är i varje fall rätt vanligt. Många skolor skulle därför ha god nytta av förstärkningsanordningar av den typ, som redan förekommer vid undervisningen i moderna språk. I den mån uppdelning av större klasser kan ske inom ramen för de fem på heltid anställda lärarnas undervisningsskyldighet, bör detta efter överstyrelsens beprövande kunna tillåtas jämväl vid annan undervisning än nybörjarundervisningen i moderna språk.

Om lärjungeantalet är ovanligt lågt, exempelvis understigande 25, kan det måhända diskuteras, huruvida en delning av klassen är ekonomiskt försvarlig. Det är emellertid mycket ovanligt, att samtliga klasser i en realskola ligga under denna gräns. Innevarande läsår är detta fallet endast vid samrealskolorna i Askersund och Ström. Om antalet lektioner vid dessa båda skolor beräknas enligt 1940 års skolutrednings A-plan med tillägg av tid för klasstimme och vissa laborationer, men utan dubbling av matematikundervisningen i högsta klassen, befinnes det, att lärarnas undervisningsskyldighet endast med någon veckotimme komme att understiga den för stadiet genomsnittliga och i varje fall icke behöver tangerastadgans

minimitjänstgöring. De ekonomiska konsekvenserna av att låta denna marginal tagas i bruk exempelvis för försök med gruppundervisning torde vara överkomliga.

I vad mån läroverkslärarnas undervisningsskyldighet i gemen behöver nedsättas på grund av det större antal klasser de efter timplansbeskärningen måste åtaga sig, beror icke blott av timsummorna utan även av skrivlagens antal och kommer att diskuteras i ett följande avsnitt.

DE NYA UNDERVISNINGSPLANERNA OCH SKOLREFORMEN

Enhetsskolan och realskolan.

Av det föregående framgår, att en beskärning av timplanen förutsätter en omstudering av tim- och kursplanerna. Frågan får därigenom samband med de allmänna skolreformer, som för närvarande planeras.

Enligt skolkommissionen skall den blivande enhetsskolan genomföras i etapper, varvid takten för omorganisationen bland annat blir beroende av tillgången på kompetenta lärare för realskolestadiet. Vissa för uppgiften intresserade skoldistrikt skulle redan i början av 1950-talet kunna företaga den av skolreformen påkallade omläggningen av sitt skolväsen, men den generella övergången till obligatorisk nioårig skola skulle slutföras först under decenniet närmast efter år 1957. Realskolor av den nuvarande typen måste därför under en rätt lång övergångstid bibehållas vid sidan av de nioåriga enhetsskolorna. De nuvarande skolformernas struktur bör under denna tid närmas till den nioåriga enhetsskolan. (SOU 1948:27, sid. 493—494.)

Kommissionen ämnar låta utarbeta ett antal studieplaner för enhetsskolan. »Härvid kommer givetvis det omfattande arbete med undervisningsplanen, som utförts av 1940 års skolutredning, att bli en av utgångspunkterna», skriver kommissionen (sid. 146—147). Dessutom fordras ett ytterligare anlitande av pedagogiska sakkunniga och utnyttjande av den pedagogiska forskningens resultat. De studieplaner, som på detta sätt arbetas ut, böra emellertid icke gälla oförändrade under lång tid framåt. Genom den pedagogiska forskningen i Sverige och utlandet och genom praktisk försöksverksamhet framkomma ständigt nya erfarenheter. Dessa måste utan längre dröjsmål undan för undan tillföras skolarbetet. Det centrala organ för försöksverksamheten, som kommissionen tänker sig förlagt till skolöverstyrelsen, bör se som en av sina viktigaste uppgifter att leda arbetet på en successiv förnyelse av studieplanerna (sid. 100).

De studieplaner, som eventuellt komma att utarbetas inom skolkommissionen, torde väl närmast avse kommissionens enhetsskola i de varianter, som försöksvis realiseras under övergångstiden (sid. 501), och i första hand huvudformen med odifferentierade klasser under de åtta första åren. Förutställningarna för undervisningen äro där helt andra än i den nuvarande

realskolan. Enhetsskolans studieplaner skulle på sin höjd efter djupgående omarbetningar kunna bli till någon nytta för skolor av nuvarande real-skoletyp. Däremot kan det vara värt överväga, i vad mån 1940 års skol-utrednings undervisningsplaner för realskolan, vilka tänkts, som en av utgångspunkterna för skolkommissionens kursplanedelegation, kunna läggas till grund för undervisningen i realskolan under övergångstiden. Med en sådan gemensam utgångspunkt för arbetet bör man ha rätt att vänta, att en viss parallellism skall kunna uppnås mellan kurserna. Längre kan man troligen icke komma till följd av de olikartade arbetsbetingelserna inom de båda skolformerna.

Vad timplanens omfattning beträffar stå skolutredningen och skolkommissionen på samma mark. Skillnaden mellan skolutredningens A-plan och de av skolkommissionen på sid. 139 i principbetänkandet föreslagna vecko-summorna inskränker sig till en timme i klass 2⁵, där skolutredningen föreslagit 35 veckotimmar och skolkommissionen 34.

Även i fråga om kursinnehållet instämmer skolkommissionen ofta i förslag, som skolutredningen framställt.

När kommissionen inom ämnet *kristendomskunskap* vill skjuta miljöskildringar och episk-historiska moment nedåt i klasserna, synkronisera kurserna i historia och kyrkohistoria, ge ökat utrymme i kursen åt andra kristna samfund än statskyrkan och förlägga studiet av den kristna tros- och livsuppfattningen och den bibliska litteraturen till realskolans högstadium, står dess uppfattning sålunda i bästa samklang med skolutredningens. Och när kommissionen är angelägen om att stärka *samhällskunskapens* ställning, även ifall detta skulle medföra en krympning av utrymmet för den politiska historien, måste man konstatera, att jämväl skolutredningen varit rätt långt inne på samma linje: den har i sitt förslag fördubblat samhällslärens timtal i realskolans högsta klass och upptagit grunddragen av samhällsekonomin i kursen. Kommissionens strävan att stärka den *ekonomiska geografin* motsvaras av en förbättrad ställning för samma kursparti i skolutredningens pensum för realskolans högsta klass, dess rekommendation av *dramatisk framställning* såsom inslag i talövingarna under modersmålstimman korresponderar mot en av skolutredningen föreslagen ändring av kursplanen.

Eniga äro de båda utredningarna också i sin strävan att öka vår kontakt med *grannländerna*. »Den nioåriga skolan bör kunna hinna med att ge många elever en så pass god förtrogenhet med de nordiska grannspråken, att de med behållning och i bästa fall njutning kan läsa dansk och norsk litteratur på originalspråket och att de begriper talad danska och norska och utan alltför stor svårighet kan följa ett föredrag på dessa språk», formulerar skolkommissionen sitt program. »Vid realskolans slut böra alla ha genomgått ett 30-tal sidor på vardera språket, delvis i form av hemläs-

ning, och kunna hjälpligt förstå norsk och dansk text», är skolutredningens blygsammare uttryck för samma tanke.

Skolutredningens förslag att klyva *matematikkursen* i realskolans högsta klass i två alternativkurser, en kurs med tyngdpunkt på algebra och geometri och en mer aritmetiskt inriktad kurs, accepteras av kommissionen, visserligen i litet betänksamma ordalag. »Det är möjligt, att detta förslag kan vara praktiskt», medger kommissionen. »Det är även tänkbart, att en uppdelning på alternativkurser i medborgarskolan bör ske före nionde året.» Inom *biologien* vilja båda utredningarna reducera växt- och djursystematiken för att bereda hälsoläran, inklusive nykterhets- och sexualundervisningen, en mera gynnad ställning. Slutligen äro båda ense om att inlägga obligatorisk undervisning i hemkunskap i realskolan för både pojkar och flickor samt att inom musik och teckning reservera tid för orientering om *de estetiska kulturskatterna*, tid att se på konst och lyssna till musik. Många av de metodiska uppslag, som skolkommissionen själv framställer till diskussion, torde böra beaktas vid fastställandet av nya metodiska anvisningar till undervisningsplanen.

På en och annan punkt inställa sig dock praktiska svårigheter även beträffande förslag, om vilka principiell enighet råder. Med nuvarande lärarbrist torde sålunda dubbleringen av matematikundervisningen på realskolans slutstadium icke kunna genomföras — det skulle betyda en ökning av matematikundervisningen, som för höstterminen 1949 ungefär skulle motsvara undervisningsskyldigheten för 64 matematiklärare med full tjänstgöring. Betänkligheter måste också från liknande utgångspunkter framställas mot ett omedelbart genomförande av »klassens timme» annat än som försöksanordning. Förverkligad i den utsträckning skolutredningen tänkt sig, skulle den öka lärarbehovet med ett 80-tal lärare.

Slutligen anser sig överstyrelsen icke böra nu framlägga de båda utredningarnas förslag om utvidgning av den frivilliga undervisningen i övningsämnen och anordnande av varjehanda fritidssysselsättningar. Dessa frågor torde böra prövas av riksdagen i samband med de årliga anslagsäskandena för de allmänna läroverken. Endast i fråga om välskrivning, där den nuvarande obligatoriska undervisningen till största delen skulle ersättas med en begränsad extraundervisning åt lärjungar, som därav hava behov, är en omarbetning av gällande bestämmelser redan från början erforderlig.

De praktiska linjerna.

En beskärning av timplanen i realskolan kan icke begränsas till dess teoretiska huvudlinjer. Behovet är icke mindre på de inbyggda praktiska linjerna med deras höga timsummor.

De inbyggda linjerna tillkommo såsom en försöksanordning efter beslut av 1933 års riksdag. Redan i propositionen nr 271/1937 kunde emellertid

departementschefen uttala, att dessa linjer med hänsyn till vunna gynnsamma erfarenheter borde infogas som en fast beståndsdel av läroverksorganisationen, och riksdagen medgav samma år, att det finge ankomma på Kungl. Maj:ts avgörande, huruvida inbyggd praktisk realskolelinje finge, i huvudsaklig överensstämmelse med förut tillämpade grunder, anordnas vid allmänt läroverk eller kommunal mellanskola. Genom kungörelsen nr 581/1945 infördes bestämmelser om de praktiska linjerna i läroverksstadgan. För närvarande finnas vid de allmänna läroverken 39 handelslinjer, 2 tekniska linjer och 1 hushållslinje. I synnerhet på mindre orter med svagt utvecklat yrkesskolesystem svara de inbyggda linjerna mot påtagliga behov.

Enligt förslag av 1940 års skolutredning skulle den tekniska linjen klyvas i en maskinteknisk och en kemisk-teknisk linje. Därjämte skulle en ny linje med jordbruksundervisning upprättas. I allmänhet skulle de inbyggda praktiska linjerna liksom nu omfatta endast de två högsta klasserna. Den maskintekniska linjen skulle dock omfatta tre. Skolkommissionen finner de fem föreslagna typerna av praktiska linjer väl motsvara föreliggande behov och söker övergångsvis inorganisera dem i enhetsskolsystemet i former, som närmast ansluta sig till de nuvarande praktiska mellanskolorna. De inbyggda linjerna kunna däremot icke inrymmas i enhetsskolan med dess sent inträdande differentiering; kommissionen föreslår att de avvecklas.

De nya organisationsformer, som i sinom tid skola avlösa de nuvarande praktiska mellanskolorna och praktiska linjerna, måste tydligen på ett eller annat sätt samorganiseras med den blivande enhetsskoleorganisationen och torde därför icke bli vanliga ännu på åtskilliga år. Under tiden böra de nuvarande skoltyperna i princip bibehållas.

Överstyrelsen har den 8 november 1940 avgivit förslag till stadga för de praktiska mellanskolorna och förklarade sig därvid ämna senare utarbeta normalundervisningsplaner. Förslaget har emellertid icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd, och överstyrelsen utgår därför från att undervisningsplanerna för de praktiska mellanskolorna tills vidare som hittills skola fastställas av överstyrelsen. Ämbetsverket kommer givetvis därvid att taga hänsyn till de synpunkter, som anförts i statsrådsprotokollet den 14 maj 1948.

De inbyggda praktiska linjerna torde under övergångstiden fortfarande böra betraktas som en »fast beståndsdel» av den nuvarande läroverksorganisationen och deras anknytning bibehållas oförändrad, så länge den nuvarande realskolan består. Skolutredningens förslag att sänka anknytningspunkten för den maskintekniska linjen ett år bör således — trots de praktiska skäl, som onekligen tala för förslaget — tills vidare icke föranleda någon åtgärd. Däremot behöva undervisningsplanerna icke längre prövas av Kungl. Maj:t för varje skola för sig. Linjetypen kan i stort sett

anses utexperimenterad; under det senaste årtiondet ha så gott som alltid identiska timplaner och vanligen även sammanfallande kursplaner föreslagits för linjer av samma slag. Sedan de praktiska linjerna redan sidoordnats med de teoretiska i läroverksstadgan, böra de hädanefter även i undervisningsplanen få intaga en motsvarande ställning. Överstyrelsen har därför i sina förslag till ny timplanekungörelse och reviderad undervisningsplan upptagit även de praktiska linjernas tre nuvarande former. Upprättandet av de två nya typerna torde däremot kunna anstå, tills det motsedda principbeslutet om skolväsendets organisation föreligger.

Gymnasiet.

Beträffande gymnasiet torde en genomgripande reform vara förestående. Skolkommissionen anser, att beslut därom bör fattas redan innevarande år och reformen sedan genomföras, »så snart detaljarbetet kunnat avslutas». Överstyrelsen har i utlåtande den 31 januari 1949 intagit samma ståndpunkt. Inrättandet av den tredje gymnasielinje, om vilken numera god enighet råder, nödvändiggör icke blott en komplettering av undervisningsplanen utan även omfattande omarbetningar av tim- och kursplanerna för de båda nuvarande linjerna.

En beskärning av timplanen utan ändring i övrigt av nuvarande organisation skulle väl icke behöva medföra en lika genomgripande revision av kursplanerna, men om målet med reduktionen skall nås och icke blott en omflyttning av arbete äga rum från skolan till hemmet, måste dock ett tidsödande detaljarbete nedläggas på kursplanernas anpassning efter de ändrade förhållandena, och omarbetningar av läroböckerna i stor utsträckning företagas. Överstyrelsen vill därför sätta i fråga, huruvida icke beskärningen av gymnasiets timplan bör samordnas med den motsedda större gymnasiereformen. I varje fall anser sig överstyrelsen icke böra för gymnasiets skull försena framläggandet av sina förslag beträffande de skolformer, där beskärningen lättare kan genomföras. De tim- och kursplaner, som i det följande framläggas, avse alltså realskolestadiet vid de allmänna läroverken samt de högre kommunala skolor, där studiegången helt följer eller på ett avgörande sätt influeras av realskolans undervisningsplan.

De kommunala flickskolorna.

Till dessa skolor höra jämväl de kommunala flickskolorna. Skoltypen är i stort sett hänvisad till att begagna läroböcker, som utarbetats för de allmänna läroverken. I och för sig är detta icke önskvärt. Realskolans läroböcker äro — såsom bl. a. skolutredningen framhåller — i allmänhet för kortfattade och i vissa avseenden också för enkelt avfattade, medan

gymnasiets bli för utförliga och med hänsyn till framställning och språk alltför krävande. För närvarande synes det dock icke möjligt att frigöra flickskolan från dess beroende av realskolan. Så länge skolformens framtida ställning är oviss, kan man knappast påräkna de enskilda initiativ, som fordras för att skapa en helt ny uppsättning av för skolformen specifika läroböcker. I varje fall vore det en dålig lösning, om vid en omläggning av realskolans kursplaner flickskolan lämnades efter och bleve hänvisad till att nyttja läroböcker, som skrivits för realskolan men där representera ett redan passerat stadium.

Skolutredningen föreslår en genomgripande reform av flickskolans högre stadium. I stället för den nuvarande differentieringen skulle införas en linjedelning med två föga skilda teoretiska linjer och en praktisk. Hälso-läran och ekonomiläran skulle förlora ställningen som särskilda läroämnen och trädgårdsskötseln helt utgå från undervisningsplanen. *Skolkommissionen* tager icke ställning till detta förslag. För kommissionen beror flickskolans framtida utformning helt av dess inplacering i enhetsskole-systemet. *Skolöverstyrelsen* slutligen föreslår i sitt utlåtande över principbetänkandet, att försök skola anställas med fastare linjer på det högre stadiet, vilket antingen kan göras tvåårigt liksom nu eller också avkortas till ett år.

I avvaktan på utgången av dessa försök torde flickskolans organisation böra i stort sett bibehållas och endast undervisningsplanen förnyas. På det lägre stadiet skulle läroängangen då alltjämt anslutas till realskolans. Skillnaden komme huvudsakligen att ligga i de lägre timsummorna och i det långsammare arbetstempo, som följer av att kurserna kunna utsträckas över längre tid.

På högstadiet skulle kurserna liksom nu på vissa punkter gå utöver realskolans. Med den ståndpunkt överstyrelsen intagit till differentieringen på högstadiet måste hälsoläran bibehållas såsom obligatoriskt ämne i klass 6, skilt från tillvalsämnet biologi. Däremot har överstyrelsen icke funnit något att erinra mot att det nuvarande ämnet ekonomilära med dess dubbla uppgift att ge lärjungarna inblick i frågor rörande hemmets ekonomi och i samhällslivets ekonomiska förhållanden uppdelas på de båda obligatoriska ämnena »hemkunskap och hushållsgöromål» och »historia med samhällslära». Redan nu meddelas ofta undervisningen i ekonomilärans båda delar av olika lärare. Särskilt torde det vara naturligt, att studiet av samhällsekonomin betraktas som ett led i det allmänna samhällsstudiet. Icke heller har överstyrelsen något att invända mot att ämnet trädgårdsskötsel strykes från den praktiska linjens timplan. Veterligen har icke undervisning i detta ämne hittills förekommit vid någon kommunal flickskola, ehuru ämnet i över 20 år varit upptaget i undervisningsplanen som tillvalsämne på den praktiska linjen.

SJÄTTE KAPITLET

SPECIELLA FRÅGOR RÖRANDE UNDERVISNINGSPLANERNA

Inknappningsförslag i yttrandena.

I bilagor till detta utlåtande lämnar överstyrelsen sammandrag av de yttranden, som beröra de särskilda ämnena i realskolan och kommunala flickskolan [bil. 1¹]. Ehuru formliga förslag icke framläggas av överstyrelsen i fråga om de praktiska mellanskolorna, bifogas även ett sammandrag av yttrandena från dessa skolor [bil. 2¹].

Lärarnas ämnessammanslutningar motsätta sig nästan genomgående varje beskärning av det ämne de representera. Positiva bidrag till diskussionen lämnas däremot ofta av rektorer och kollegier, som ställa sig välvilliga till reformens syfte. Ej sällan framläggas även konkreta förslag rörande sättet för genomförandet. Sålunda förorda 37 rektorer och 30 kollegier någon av de timplaner för realskolan, som föreslagits av 1940 års skolutredning, och acceptera därmed bland annat den av utredningen föreslagna avsevärda minskningen av franskans timtal. Andra utpeka de punkter, där en beskärning av de nuvarande timplanerna lättast låter sig göra utan fullständig omarbetning av de nuvarande kursplanerna. I främsta rummet nämnes därvid den sjunde modersmålstimmen i klasserna 2⁵ och 1⁴ samt därefter den fjärde historietimmen i samma klasser och den femte matematiktimmen i klass 1⁴ (men ej i 2⁵). I följande klass, 3⁵ och 2⁴, synas kollegierna mest benägna att offra den andra kristendomstimmen och i den därpå följande, 4⁵ och 3⁴, antingen franskans fjärde timme eller biologiens andra. Endast ett fåtal yttranden tillstyrka minskning av timtalet i klass 1⁵ eller i realskolans avslutningsklass.

Kritiken mot skolutredningens förslag riktas huvudsakligen mot anordningen av ämnena tyska och franska i avslutningsklassen och mot kursplanen för historieämnet.

Tyska och franska.

Den mest framträdande skillnaden mellan skolutredningens båda timplaner ligger i franskans ställning. Utredningens majoritet, 8 ledamöter,

¹) Ej tryckt.

förordar B-planen, enligt vilken franskan skulle helt utgå från realskolans timplan. Övriga 7 ledamöter förorda A-planen, som bibehåller en frivillig kurs i franska i realskolans högsta klass; de lärjungar, som deltaga i franska, måste dock avstå från två timmar tyska och en timme teckning.

Med få undantag ställa sig kollegier och rektorer avvisande till förslaget att helt slopa franskan. Icke heller skolkommissionen har anslutit sig till denna linje; enligt dess program skulle enhetsskolan i sin nionde klass tillhandahålla undervisning i franska, obligatorisk för lärjungar i 9 g och fakultativ för lärjungar i 9 a.

Överstyrelsen delar i denna fråga skolkommissionens mening. Franskan är nästan outhärlig för längre siktande studier. Det är mycket svårt att giva ämnet en så stark ställning på det treåriga gymnasiet, att grunden från realskolan kan undvaras. Så länge det nuvarande differentierings-systemet består, måste stora lärjungegrupper nedlägga ämnet vid inträdet i näst högsta ringen. Om franskan helt strökes från realskolans schema, komme kontakten med detta viktiga kulturspråk att inskränka sig till ett år, vilket är uppenbart otillräckligt för de flesta banor, som anknyta till studentexamen. Huruvida det är möjligt att i samband med ny linjedelning på gymnasiet avsevärt förstärka ämnets ställning, är mycket ovisst. Konkurrenten om utrymmet på schemat blir troligen icke mindre på det nya gymnasiet än på det nuvarande. Sannolikt komma förkunskaper i franska även i framtiden att finnas oftergivliga för alla gymnasiestudier med realexamen som grund.

Men även för de lärjungar, som avsluta studierna med realexamen, är franskan en värdefull tillgång. Den vidgar examens användbarhet; särskilt lägga kommunikationsverken vikt vid kunskaper i detta språk. Den ger vidare ett gott tillskott till allmänbildningen. Till och med om behållningen inskränker sig till ett bättre förstående av våra franska lånord och någon förmåga att begripa och uttala vanliga franska ord, kan den vara värd de tre veckotimmarnas arbete under ett läsår. För dem som vid mognare ålder vilja förkovra sina språkkunskaper, är det av stort värde, om skolundervisningen hjälpt dem över initialsvarigheterna. Franskan bör enligt överstyrelsens mening obetingat bibehållas såsom frivilligt ämne i realskolan.

Icke heller skolutredningens A-plan går emellertid fri från kritik. De som helst skulle vilja låta franskan sitta kvar i helt orubbat bo, föredraga visserligen i allmänhet A-planen framför B-planen, men stundom yppas starka betänkligheter på grund av den förlust tyskan komme att lida och de svårigheter, som skulle uppstå vid betygsättningen i detta ämne.

De två tilläggstimmar i tyska skulle anslås huvudsakligen till läsning av litteratur utanför ramen av de texter, som genomgås i den gemensamma undervisningen. Undervisning i båda språken torde böra tillhandahållas

enligt timplanen, oavsett antalet lärjungar som anmäla sig, men av tillgänglig statistik att döma skulle klasserna sannolikt dela sig tämligen jämnt på de båda grupperna. Kunskapsnivån kan väntas bli så pass olika, att skillnaden på ett eller annat sätt måste komma till uttryck vid betygsättningen.

På liknande sätt torde de olika timtalen komma att försvåra betygsättningen i teckning. I detta ämne kompliceras emellertid frågan ytterligare genom de olika timtalen för gossar och flickor i näst högsta klassen och den frivilliga teckningen. I ämnen, där frivillig undervisning erbjudes vid sidan av den obligatoriska, kunna undervisningsavdelningarna redan nu stundom påminna om de odifferentierade klasser, som arbeta med en grundkurs och skiftande överkurser. Principerna för betygsättningen i sådana inhomogena klasser torde komma att genomdiskuteras i samband med den till enhetsskolan anknyttande försöksverksamheten. Vid den tidpunkt, då de av överstyrelsen föreslagna timplanerna för teckning skola börja tillämpas i realskolans övre klasser, kunna anvisningar för betygsgivningen väntas föreligga i utarbetat skick.

Under alla omständigheter torde det dock, åtminstone tills vidare, icke vara tillrådligt att för ett visst betyg i tyska ställa samma krav på lärjungar, som läsa tyska fyra och sex timmar. Detta skulle omedelbart väcka anspråk från de franskläsende lärjungarnas sida att få öka ut sitt schema med de två timmar tyska som skilja.

Det av skolutredningen föreslagna arrangemanget påverkar vidare de skriftliga provens anordning vid undervisningen och i examen.

I den nuvarande realexamen ingår skriftligt prov i tyska, som från och med vårterminen 1950 skall utgöras antingen av ett kombinerat prov, omfattande såväl tema som version, eller av en reproduktion av tysk text. Allmänt anses, att prov av denna typ och med tillnärmelsevis nuvarande svårighetsgrad icke böra anordnas med lägre underlag än 15 veckotimmar; många fordra en högre timsumma. Det av skolutredningen föreslagna timtalet är på den fyraåriga linjen just 15 veckotimmar för lärjungar, som icke läsa franska, för de övriga endast 13. Skolutredningen drar konsekvensen härav, när den föreslår, att det skriftliga provet i tyska i realexamen skall borttagas.

Skolkommissionen ifrågasätter åter, huruvida icke vissa skriftliga prov av ny typ böra försökas. Bland annat har kommissionen övervägt ett prov, som närmast gäller förmågan att läsa och förstå text på det främmande språket (s. 160). Lärjungarna få ett textavsnitt att läsa, valt med hänsyn till klassens ståndpunkt men inte alltför kort. De besvara sedan ett antal frågor om innehållet, såväl översiktliga frågor som detaljfrågor. Frågorna äro avfattade på det främmande språket, och svaren skola också avges

på detta. På ett högre stadium krävas fylligare svar eller ett kort referat på det främmande språket.

Överstyrelsen finner det vanskligt att redan nu och i detta sammanhang taga ståndpunkt till konstruktionen av de skriftliga proven i den realexamen, som första gången skulle avläggas vårterminen 1954. Frågan kunde hållas öppen, om man tillåte en höjning av veckosummorna, så att timtalet för tyska för alla lärjungar bleve 15. Tyskan skulle då tilldelas 5 veckotimmar i var och en av de tre högsta klasserna, vilket i näst högsta klassen innebär en höjning med 1 veckotimme för alla lärjungar och i högsta klassen en höjning med 1 veckotimme för franskläsande lärjungar och en lika stor sänkning för de övriga. Därigenom undginges jämväl de svårigheter, som äro förknippade med oenhetliga examensfordringar i tyska.

Den från olika håll framförda kritiken har övertygat överstyrelsen om nödvändigheten av en jämkning av skolutredningens förslag på denna punkt. Överstyrelsen föreslår således, att åt tyska anslås 5 veckotimmar i envar av de tre högsta klasserna, lika för lärjungar med och utan franska.

Timsummorna enligt skolöverstyrelsens förslag.

Den från olika håll framförda kritiken har övertygat överstyrelsen om nödvändigheten av en jämkning av skolutredningens förslag på denna punkt. Överstyrelsen föreslår således, att åt tyskan anslås 5 veckotimmar i envar av de tre högsta klasserna, lika för lärjungar med och utan franska.

Överstyrelsen har därmed även tagit slutlig ståndpunkt till timplanens

Klass	Maximiantal veckotimmar enligt			
	nuv. timplan	SU A-planen	SK	SÖ
1 ⁵	36	34	34	34
2 ⁵	39	35	34	35
3 ⁵	38	36	36	36
4 ⁵ med franska	40	—	—	—
4 ⁵ utan franska	36	36	36	37
5 ⁵ med franska	37	36	36	37
5 ⁵ utan franska	34	36	36	35
1 ⁴	38	36	36	36
2 ⁴	39	36	36	36
3 ⁴ med franska	41	—	—	—
3 ⁴ utan franska	37	36	36	37
4 ⁴ med franska	37	36	36	37
4 ⁴ utan franska	34	36	36	35

omfattning. En jämförelse mellan timsummorna för olika klasser enligt nuvarande timplan och enligt de nu aktuella huvudförslagen gives i en tablå på föregående sida.

De timsummor, som angivits såsom skolkommissionens, avse närmast motsvarande klasser i enhetsskolan (s. 139 i principbetänkandet).

De av överstyrelsen föreslagna timtalen äro icke omedelbart jämförbara med skolutredningens och skolkommissionens. Dessa utredningar föreslå nämligen samtidigt en förlängning av läsåret med en effektiv läsvecka, skolutredningen därjämte en förlängning av lektionerna till genomgående 45 minuter. Vid diskussioner rörande kurserna i de särskilda läroämnena framhåller också skolutredningen gång efter annan, att ett bibehållet timtal tack vare läsårets och lektionstidens förlängning i själva verket är en relativ förbättring och att inknappningar i timtalen mer eller mindre kompenseras genom de föreslagna motåtgärderna.

Även om goda skäl kunna anföras för skolutredningens båda förslag, är överstyrelsen icke beredd att omedelbart upptaga dem som sina egna. I ett föregående sammanhang har överstyrelsen pekat på behovet av en allsidig utredning av dessa frågor. Överstyrelsen vill även erinra om att läsårets nuvarande längd tillkom i samband med 1904 års riksdagsbeslut angående lönereglering för läroverkslärarna och fixerades såsom del av själva riksdagsbeslutet. Avgörande för överstyrelsen har emellertid varit, att ändringar i läsårets och lektionstidens längd icke kunna genomföras separat för realskolan. Intill dess en reduktion av timplanen är färdig att genomföras även för gymnasiet, lärar därför en förlängning av läsårets och lektionernas längd icke kunna ifrågakomma.

De enligt överstyrelsens förslag något högre timtalen i vissa klasser innebära på grund härav icke någon ökning av lärjungarnas totala årliga arbetstid i skolan i jämförelse med skolutredningens förslag. När skolutredningen för exempelvis klass 4⁵ föreslår 36 timmar och överstyrelsen 37, så ligger visserligen antalet lektioner per vecka omkring 3 % högre enligt överstyrelsens förslag, men i stället skulle enligt skolutredningens förslag den dagliga lektionstiden förlängas med 4 % och läsårets längd med nära 3 %.

Det säger sig självt, att överstyrelsen icke kan göra gällande, att den nuvarande kunskapsnivån i realexamen skulle kunna helt uppehållas efter reformen. Det är därvidlag tillräckligt att peka på franskans försämrade ställning, vilken icke kompenseras genom förbättringar för andra ämnen.

Antalet skriftliga arbeten.

I jämförelse med skolutredningens förslag och även i jämförelse med nuvarande förhållanden innebär överstyrelsens förslag en minskning av

antalet skriftliga arbeten. Medan skolutredningens kursplan upptager i modersmålet tillsammans 25, i engelska 21, i tyska 13 och i matematik 11 skrivningar, föreslår överstyrelsen för den femåriga linjen respektive 20, 17, 12 och 5 sådana och anger särskilt, att de tyska skrivningarna genomgående skola göras lätta. På den fyraåriga linjen bortfalla enligt överstyrelsens förslag ytterligare 4 skrivningar i engelska. Huvudsyftet med minskningen är att hindra, att en beskärning av timplanen ensidigt går ut över den muntliga undervisningen. Däremot kan överstyrelsen icke finna det lämpligt att helt ersätta hel- och halvdagsskrivningarna med korta skrivningar, förlagda till ämnets egna timmar. Sådana äro ofta just genom sin korthet mer enerverande för lärjungarna, och det är mycket svårt att i underbetygsstatistiken utläsa något stöd för den stundom framförda meningen, att ett ämne skulle bli lättare genom att skrivningarna pressas in på en kortare tid. Snarare torde det vara de skriftliga examensproven, som normera fordringarna i ett ämnens skriftliga del under åren före examen.

Kursplanen för historia med samhällslära.

Skolutredningens förslag till kursplan för historieämnet avviker avsevärt från den nuvarande. De mest karakteristiska dragen äro följande:

1. Lärogången för realskolans lägre klasser upplägges parallellt med kurserna för motsvarande klasser i folkskolan. Realskolans kurs börjar med nya tiden och bygger sålunda på folkskolans genomgång av forntiden och medeltiden. Kursen föres fram till nuvarande tid vid slutet av klasserna 3⁵ och 2⁴.

2. I klasserna 4⁵ och 3⁴ behandlas antikens historia med betonande av det för vår egen tid betydelsefulla. Undervisningen i allmän historia på gymnasiet anslutes direkt till det sålunda genomgångna. Därigenom vinnes på gymnasiet tid för andra ändamål.

3. Samhällsläran får en väsentligt förbättrad ställning. Den förlägges liksom nu till högsta klassen, men timtalet höjes från 2 till 4. Kursen omfattar nutidssamhällets historiska bakgrund, dess struktur och viktigaste institutioner samt grunddragen av samhällsekonomin.

4. Kurserna i kristendomskunskap och historia synkroniseras bättre än nu är fallet. Båda ämnena nå samtidigt fram till nuvarande tid. I högsta klassen belyses kristendomens betydelse för nutida kultur- och samhällsliv samtidigt med att de aktuella samhällsfrågorna studeras från andra synpunkter vid historieundervisningen.

Vägande invändningar ha knappast gjorts mot den koncentration till samhällsproblemen, som karakteriserar högsta klassens historiekurs. Samhällsstudierna sätta vissa krav på lärjungarnas mognad och livserfarenhet; arbetet ger utan tvivel större behållning och bär rikare frukt, om det i huvudsak förlägges till skolgångens sista år. Samhällsfrågorna rycka på detta stadium närmare jämväl inom geografikursen, där vårt lands befolkningsförhållanden och näringsliv samt den ekonomiska geografiens grundbegrepp belysas. Att kurserna i kristendomskunskap och geografi just i denna klass kunnat få en uppläggning, som kompletterar undervisningen i samhällslära, är otvivelaktigt en styrka för skolutredningens förslag. Samhällskunskapen får på så sätt realiter en bättre ställning, än som framgår av ämnets i och för sig avsevärda timtal.

Skolutredningens strävan att parallellisera historieundervisningen i folkskolan och realskolan är likaledes principiellt välgrundad. Så länge folkskolans undervisningsplan är oförändrad, vinnes dock icke detta mål genom att realskolan accepterar skolutredningens kursplaner. Det halva genomförandet av skolutredningens intentioner skulle icke göra koordineringen lättare. I fogarna, där kursplanerna möta varandra, skulle det oundvikligen glappa mer eller mindre.

I svensk historia bleve glapprummet visserligen icke stort. Enligt gällande undervisningsplan för folkskolan går historiekursen i fjärde klassen fram till unionsbrytningarnas tid och i sjätte klassen till nuvarande tid. Kursen för klass 1⁴ kan således i överensstämmelse med skolutredningens förslag börja med nya tiden, medan kursen för klass 1⁵ måste börja med Engelbrekts framträdande. Differensen är icke av större betydelse för lärogången i det hela.

Den allmänna historien inträder däremot för närvarande först i sjätte klassen av folkskolans A-form och omfattar i denna klass endast ett fåtal bilder från Österlandets, Greklands och Roms forntid samt några bilder ur folkvandringarnas historia. Denna kurs är så torftig, att en komplettering icke torde kunna undvaras. Accepterar man i stort sett skolutredningens uppläggning av kursen, skulle kompletteringen förläggas till näst högsta klassen. Kursen i allmän historia i denna klass skulle då utom antiken omfatta några drag av medeltidens och renässansens historia. Då timtalet för ämnet icke kan ökas, måste antikens historia tills vidare i motsvarande mån beskäras och kan sannolikt icke överskrida de 2 veckotimmar, som samma kursparti tilldelats i kommunala flickskolan.

Den allmänna historiens svagare ställning återverkar jämväl på undervisningen i klass 1⁴, där enligt skolutredningens förslag såväl i allmän som svensk historia tiden till omkring år 1789 skulle behandlas. Så länge nuvarande undervisningsplan för folkskolan gäller, måste läraren ägna mer tid åt den allmänna historien i denna klass, än skolutredningen från sina

utgångspunkter ansett erforderligt. Undervisningen i svensk historia måste då nödvändigtvis desto mer stödja på det i folkskolan genomgångna och kommer mer än hittills att skilja sig från undervisningen på den femåriga linjen. Att därigenom läraren ställes inför en svårare uppgift, torde icke kunna bestridas. Lärjungarna ha visserligen i klasserna 5 och 6 av folkskolan erhållit sammanlagt 5 veckotimmars undervisning i företrädesvis svensk historia mot de 2, som komma klass 1⁵ till del, men det torde icke desto mindre bliva svårt nog att genomföra den koncentration till viktigare företeelser inom den svenska historien, som nödvändiggöres av den begränsade tidsramen. En rätt avsevärd uttunning av lärogången på vissa punkter kan säkerligen icke undvikas.

I synnerhet har dock placeringen av antikens historia i näst högsta klassen väckt betänkligheter. En kursplan, som börjar med nya tiden utan att kunna bygga på någon fast grund från den lägre skolformen och för fram undervisningen till innevarande tid ungefär vid mitten av realskolan för att sedan gripa tillbaka på antiken, måste alltid framstå som mer eller mindre onaturlig. Jämväl utvecklingspsykologiska överväganden gå emot en sådan uppläggning av kursen. Det episka stoffet och i synnerhet antikens sagovärld passar psykologiskt bättre för ett tidigt åldersstadium, medan de allmänna kultursynpunkterna — arvet från antiken — förutsätta en mognad, som ofta uppnås först under gymnasieåren.

Ehuru skolutredningens kursplan vid vissa läroverk fått ett rätt välviligt mottagande, såsom närmare framgår av sammanfattningen i bil. 1¹⁾, har skolöverstyrelsen på grund av den framkomna kritiken funnit sig böra utarbeta ett alternativ med obruten studiegång. Utmärkande för denna kursplan är i övrigt, att realskolan bygger direkt på folkskolans undervisning rörande de äldre skedena av svensk — men däremot icke allmän — historia och att kursen vid övergången till högsta klassen förts fram till omkring år 1900. Den nuvarande repetitionen av 1800-talet i högsta klassen kan således bortfalla.

Nedan återgives parallellt dels skolutredningens förslag med de jämkningar, som bero på att kursen måste anslutas till den nuvarande folkskolan, och dels det inom överstyrelsen utarbetade alternativförslaget.

1. Femårig realskola.

Skolutredningen med erforderliga jämkningar.

Alternativförslaget.

Klass 1⁵ (2 tim.)

Berättelser och bilder ur vårt folks historia under medeltidens sista århundrade. Allmän och svensk historia från nya tidens början till omkring 1611.

Berättelser och bilder ur Österlandets, Greklands och Roms mytologi, saga och historia.

¹⁾ Ej tryckt.

	Skolutredningen med erforderliga jämkningar.	Alternativförslaget.
<u>Klass 2⁵</u> (3 tim.)	Allmän och svensk historia från omkring 1611 till omkring 1789.	Allmän historia: medeltiden samt nya tiden till omkring 1600. Svensk historia: från Engelbrekts framträdande till omkring 1600.
<u>Klass 3⁵</u> (3 tim.)	Allmän och svensk historia från omkring 1789 till nuvarande tid.	Allmän och svensk historia från omkring 1600 till omkring 1790.
<u>Klass 4⁵</u> (2,5 tim.)	Allmän historia: forntiden, med betonde av det för vår egen tid betydelsefulla; några drag av medeltidens och renässansens historia.	Allmän och svensk historia från omkring 1790 till omkring 1900.
<u>Klass 5⁵</u> (4 tim.)	Allmän och svensk historia: översikt av tiden efter 1815, med särskilt beaktande av den historiska utvecklingens huvuddrag.	Allmän och svensk historia från omkring 1900 till nuvarande tid.

Svensk samhällskunskap i anknytning till den genomgångna historiekursen: grunddragen av Sveriges statsförfattning, förvaltning och rättsväsen; elementär kännedom om det svenska samhällets sociala struktur och institutioner samt viktigare ekonomiska, sociala, ideella och politiska rörelser. Grunddragen av samhällsekonomin: elementär kännedom om de viktigaste institutionerna och företeelserna inom vår tids ekonomiska liv med särskild hänsyn till förhållandena i Sverige.

2. Fyraårig realskola.

<u>Klass 1⁴</u> (3 tim.)	Allmän historia: översikt av tiden från omkring 1500 till omkring 1789. Återblick på viktigare företeelser i den svenska historien under samma tid.	Forntidens historia såsom i klass 1 ⁵ . Medeltidens allmänna historia.
<u>Klass 2⁴</u> (3 tim.)	Lika med klass 3 ⁵ .	Allmän och svensk historia från ny tidens början till omkring 1790.
<u>Klass 3⁴</u> (2,5 tim.)	Lika med klass 4 ⁵ .	Lika med klass 4 ⁵ .
<u>Klass 4⁴</u> (4 tim.)	Lika med klass 5 ⁵ .	Lika med klass 5 ⁵ .

Alternativförslagets förtjänster framgå av den motivering, som i det föregående lämnats. En viss svaghet hos detta förslag är, att icke heller antikens placering i klass 1⁵ ter sig oomtvistligt naturligt. Den kommer in som en »parentes mellan saker som höra samman» och vållar ett mer än års-långt uppehåll mellan den tidigare unionstiden i svensk historia, som

läses i folkskolans klass 4, och den senare delen av samma period, som läses först i klass 2⁵. En annan svaghet är, att läraren i kristendomskunskap vid genomgången av de kyrkohistoriska tidsbilderna bleve berövad historieundervisningens stöd beträffande hela den nya tiden. Håller man sig vid frågans bedömning strikt inom historieämnets ram, torde dock alternativförslaget vara att föredraga.

Skolutredningens förslag medför åter lättnader vid planeringen av arbetet i det hela vid läroverken. Om man i stället för att behandla antikens historia på två skilda ställen i skolkursen, i början av realskolan och i början av gymnasiet, kan nöja sig med att genomgå kursavsnittet en gång, sparas arbete för lärjungarna, och den av departementschefen anbefallda beskärningen av timplanerna underlättas. Den svårarrangerade men nödvändiga reduktionen av timsummorna på de inbyggda praktiska linjerna underlättas likaledes. Man kan till och med säga, att skolutredningens lösning av detta problem står och faller med dess kursplan för historien. Om 1800-talets historia infördes på den plats i kursplanen, som skolutredningen tillämnat för antiken, måste i varje fall historiens timal på de inbyggda praktiska linjerna ökas, vilket icke är lätt med hänsyn till den kompakta ämnesträngseln på dessa linjer och nödvändigheten att behålla linjernas praktiska karaktär oförsvagad.

Dessa allmänt organisatoriska skäl äro uppenbarligen tungt vägande. Efter att ha grundligt diskuterat de båda kursplanernas inbördes företräden har överstyrelsen stannat för att förorda skolutredningens förslag med däri företagna nödvändiga jämkningar.

De praktiska linjerna.

Det har redan antytts, att konstruktionen av de inbyggda praktiska linjerna domineras av två problem: begränsningen av timsummorna och avvägningen mellan de teoretiska och de praktiska läroämnena.

Skolutredningen har ansett sig kunna låta timsummorna för de praktiska linjerna med ett par veckotimmar överstiga det maximum, som uppställts för åldersstadiet. Utredningen hänvisar till att det manuella arbetet, även om det i och för sig icke är mindre tröttande än det teoretiska, dock är rörligare och erbjuder en stimulerande omväxling samt kräver mindre hemarbete. Överstyrelsen anser motiveringen hållbar i vad avser de tekniska och husliga linjerna med deras icke obetydliga inslag av praktiskt arbete och finner den jämväl bestyrkt genom uttalanden i de införskaffade yttrandena. Däremot är skillnaden i arbetsmetoder och arbetskvantitet mellan handelslinjens och den allmänna linjens ämnen enligt överstyrelsens uppfattning icke så stor, att den kan motivera ett större veckoschema för handelslinjerna än för de allmänna linjerna. När överstyrelsen likväl

följer skolutredningen på denna punkt, beror detta icke blott på den förbättring, som skolutredningens förslag likväl innebär i förhållanden till de nuvarande timplanerna, utan främst på insikten om att det måste stöta på mycket betydande svårigheter att driva reduktionen längre.

Dragkampen mellan de teoretiska och de praktiska läroämnena avspeglas redan i de utredningar, som föregingo inrättandet av de praktiska linjerna. Skolutredningen betonar de praktiska läroämnenas betydelse och anser sig ha givit dem en stark position i undervisningsplanerna, men detta hindrar icke, att rektor vid *Göteborgs praktiska mellanskolor* tror sig kunna konstatera en tendens att tunna ut de praktiska läroämnena till förmån för de teoretiska. Centralstyrelsen för de *Praktiska mellanskolornas och Högre folkskolornas lärarförening* önskar åter stärka historiens ställning och bibehålla en kurs i franska, varvid som compensation undervisningen i inköps- och försäljningsteknik skulle utgå.

Kollegierna vid läroverk med inbyggda linjer ha icke framställt några väsentliga erinringar mot skolutredningens förslag. Under sådana omständigheter synes det riktigast att i stort sett acceptera skolutredningens förslag för de inbyggda linjerna. Detta innebär icke något avgörande för de praktiska mellanskolornas del. Då särskild undervisningsplan skall fastställas för envar av dessa skolor, kunna lokala önskemål tillmötesgå, vare sig de innebära ett något starkare betonde av de praktiska ämnena eller en förstärkning av det humanistiska inslaget i undervisningen.

Överstyrelsen hyser likväl tvekan om lämpligheten av att helt avlägsna franskan från handelslinjernas timplan. Det är sant, att ämnet icke tillväljes i större utsträckning på handelslinjerna, men man måste alltid räkna med att en och annan lärjunge ändrar framtidsplaner och efter avlagd realexamen söker inträde i treårigt gymnasium. Därvid är betyg i franska obligatoriskt. Övergången skulle underlättas, om frivillig franska tillhandahölls i högsta realskoleklassen. De franskläsande lärjungarna kunna kompenseras genom rätt att nedlägga de två entimmesämnena teckning samt inköps- och försäljningsteknik.

Den praktiska realexamen är för närvarande mera omfattande än den allmänna. Båda examenstyperna skola omfatta minst tre prov i teoretiska läroämnena, den praktiska realexamen därjämte två examensarbeten i praktiska läroämnena. Möjlighet att frivilligt medtaga ett fjärde prov i teoretiskt ämne finnes och utnyttjas av de flesta examinander i allmän realexamen och omkring en tredjedel av examinanderna i praktisk realexamen. Skolutredningen föreslår, att proven skola inskränkas till tre skrivningar och ett praktiskt examensarbete utan rätt att öka chanserna genom tillägg av någon frivillig skrivning. De praktiska examensarbeten, som skulle slopas, äro stenografiprovet på handelslinjen, provet i verkstadsarbete på den tekniska linjen och provet i sömnad på hushållslinjen.

I fråga om den fjärde skrivningen i allmän och praktisk realexamen följer skolutredningens förslag icke med nödvändighet av den föreslagna undervisningsplanen, och det är därför icke heller nödvändigt att i detta sammanhang taga ståndpunkt därtill. Däremot tillstyrker överstyrelsen på de av skolutredningen angivna skälen slopandet av proven i stenografi, verkstadsarbete och sömnad. Undervisningsplanerna för dessa ämnen ha utformats med hänsyn till det sålunda ändrade studiemålet.

Nya och utvidgade kursmoment.

Överstyrelsen bifogar förslag till nya timplaner för rikets allmänna läroverk [bil. 3¹)] jämte specialmotivering [bil. 4¹)] samt förslag till ändringar i undervisningsplanen [bil. 5¹)] jämte specialmotivering [bil. 6¹)]. Därav framgår i detalj varje ämnes ställning på schemat och kursutformningens enskildheter. Vid utarbetandet av de nya undervisningsplanerna har överstyrelsen så långt möjligt tillgodogjort sig skolutredningens arbete.

Revisionen av kursplanerna har icke blott åsyftat en minskning av kursens totalvolym utan även en modernisering. I vissa ämnen ha nya kursmoment införts eller redan förefintliga förstärkts och som kompensation andra delar av de nuvarande kurserna inknappats eller borttagits. Nedanstående tablå ger en översikt av de viktigaste ändringarna i kursplanen för realskolans allmänna linje.

Ämne.	Nya eller förstärkta kurspartier.	Uteslutna eller försvagade kurspartier.
Kristendomskunskap	Kristendomen i det nutida samhällslivet.	De kyrkohistoriska tids- och livsbilderna.
Modersmålet	Dramatisk framställning; danska och norska; bokkunskap.	Inknappningar inom övriga kursmoment enligt lärarens beprövande.
Historia med samhällslära	Samhällskunskap; samhällsekonomi (nytt).	Forntiden och den äldre medeltiden i svensk historia (uteslutna); vissa partier av den politiska historien.
Geografi	Jordens kulturgeografi och ekonomiska geografi samt de nordiska grannländerna i översiktlig framställning för högsta klassen (nytt).	Den regionala geografin.
Biologi med hälsolära	Dubblerad genomgång av människokroppen med hälsolära och sexualundervisning (nytt på lågstadiet); den svenska växt- och djurvärlden i dess naturliga samhällen; jordens växt- och djurgeografiska områden (nytt); ärftlighetslära (nytt); social hälsovård, hemsjukvård och barnvård (nytt).	Växt- och djursystematiken.

¹) Ej tryckt.

Ämne.	Nya eller förstärkta kurspartier.	Uteslutna eller försvagade kurspartier.
Teckning	Konsthistoria (nytt).	Modell- och krokiteckning.
Musik	Musikdemonstrationer; diktat (nytt); melodianalys; orkestrens instrument.	Inknappningar inom övriga kursmoment enligt lärarens beprövande.
Gymnastik med lek och idrott	Trafikundervisning; teoretisk undervisning.	Inknappningar inom övriga kursmoment enligt lärarens beprövande.
Kvinnlig slöjd	Materiallära (nytt).	Inknappningar inom övriga kursmoment enligt lärarens beprövande.
Hemkunskap och hushållsgöromål	Hemkunskap.	(Timalet ökat).

Även om plats för ovanstående kurspartier vanligen kunnat beredas på bekostnad av andra partier av samma ämne, kan det icke förnekas, att de många nya kursmomenten i viss mån motverka reformens syfte. Åtminstone för ämnena historia med samhällslära, geografi, biologi med hälso-lära samt hemkunskap och hushållsgöromål skulle lägre timtal kunna övervägas, om man finge bortse från de nya arbetsuppgifter, som tillkommit genom utvecklingens gång. Strävandena att lindra lärjungarnas arbetsbörda få dock naturligtvis icke tagas till intäkt för en allmän konservatism i fråga om kursinnehållet. Ständiga moderniseringar äro ofrånkomliga, om skolan skall fylla sin uppgift i samhället, och de böra vidtagas, även om utskiftningen av gammalt lärostoff icke i alla lärares händer går så snabbt och friktionsfritt som i och för sig vore önskvärt.

Den kommunala flickskolan.

Slutligen överlämnar överstyrelsen förslag till nya normalundervisningsplaner för den kommunala flickskolan [bil. 7¹]. Frågeställningarna äro delvis desamma som för realskolan. Redogörelser för viktigare nyheter i fråga om organisation och kursinnehåll lämnas i specialmotiveringen till den föreslagna kungörelsen [bil. 8¹].

¹) Ej tryckt.

SJUNDE KAPITLET

LÄRARNAS ARBETSBELASTNING

Lärarsammanslutningarna.

Tjänstgöringen i skolan binder icke läraren på samma sätt som tjänstgöringen i ett ämbetsverk binder förvaltningstjänstemannen till hans ämbetsrum. En stor del av lärarens åligganden utföras under friare former men äro icke fördenskull mindre tidskrävande. Förberedelser för lektioner och morgonandakt, skrivningsrättning och institutionsvård, uppdrag som klassföreståndare och huvudlärare, kontakten med målsmännen och på senare tid även den sociala omvårdnaden om lärjungarna lägga beslag på lärarens tid i en omfattning, som ofta är jämförlig med tiden för den egentliga undervisningen. Flera lärarorganisationer påyrka, att hänsyn härtill skall tagas, när timplanen reduceras. Sålunda anför *Allmänna adjunktsföreningen*:

»Om timantalet för ett ämne i en klass minskas utan ändring av gällande studiemål — — —, minskas inte lärarens hemarbete, utan det förblir oförändrat. På grund av timplansbeskränningen måste läraren emellertid åtaga sig tjänstgöring i ytterligare minst en undervisningsavdelning, varigenom hans hemarbete kommer att avsevärt ökas. Enda sättet att undgå en dylik ökning av lärarnas arbetsbörda är att minska deras tjänstgöringsskyldighet.»

Sveriges yngre läroverkslärares förening betonar särskilt, att en minskning av timantalet i skrivningsämnen bör åtföljas av en proportionell minskning av antalet skriftliga prov per läsår, så att icke lärarna i dessa ämnen utan kompensation få sin arbetsbörda ökad genom ökat antal skrivlag.

Läroverkslärares riksförbund bifogar en av lektorn Gösta Stenvinkel utarbetad promemoria rörande lärarnas arbetsbörda vid reducerad timplan. Stenvinkel utgår från en givetvis mycket osäker uppskattning av arbetsbelastningen, som för lärare på realskolestadiet framgår av nedanstående tablå:

schemabundna timmar	27 vtr
hemarbete härför	17 vtr
arbetsprestation per vecka	44 vtr.

Minskas timplanen med exempelvis en sjättedel, måste läraren taga ytter-

ligare någon klass. För att den totala arbetsbördan skall bli oförändrad, måste då undervisningsskyldigheten sänkas enligt följande tablå:

schemabundna timmar	25 vtr ¹⁾
hemarbete härför	19 vtr
arbetsprestation per vecka	44 vtr.

Riksförbundet hemställde, att skolöverstyrelsen måtte kalla förbundet till förhandlingar i frågan.

Förhandlingar med riksförbundet.

Såsom redan påpekats, innebär överstyrelsens förslag ingen ändring av timplanen för gymnasiet. Icke heller minskas i realskolans högsta klass det genomsnittliga antalet veckotimmar per läroämne. Lärarnas arbetsbörda på högstadiet påverkas alltså icke av den nu föreslagna partiella reformen.

I realskolans lägre klasser skulle timsummorna minskas med omkring 10 %. En beräkning av samma slag som den nyss återgivna ger till resultat, att lärarnas undervisningsskyldighet borde sänkas till 26 veckotimmar, (egentligen 25,9), om timplanereduktionen skulle genomföras utan ökning av lärarnas arbetsbörda. Ökningen motverkas dock i någon mån av en minskning i skrivlagens antal enligt de av överstyrelsen föreslagna kursplanerna och en minskning av antalet läroämnena i näst högsta klassen till följd av franskans sorti från schemat. Den skulle icke omedelbart göra sig gällande i full utsträckning utan inträda successivt, allteftersom timplane-reduktionen genomföres.

Förhandlingarna med riksförbundet ägde rum den 11 april 1949. Såsom framgår av närslutna protokoll¹⁾ framhöllo riksförbundets representanter, att lärarna borde erhålla compensation i en eller annan form för det ökade arbetet. Då en minskning av undervisningsskyldigheten icke kunde genomföras under rådande förhållanden, borde compensationen utgå lönevägen. Även av andra skäl, främst hänsynen till lärarrekruteringen, vore en snar lönereglering ofrånkomlig. Riksförbundet hemställde, att överstyrelsen i sin skrivelse ville understryka detta. Samma fråga berördes jämväl vid förhandlingar med Sveriges yngre läroverkslärares förening den 2 maj. Överstyrelsen hänvisar till protokollsavskrift, som här bifogas.²⁾

¹⁾ Enligt ekvationen $x + x \cdot \frac{6}{5} \cdot \frac{17}{27} = 44$ ∴ $x = 25,06$.

²⁾ Ej tryckt.

Överstyrelsen.

Läroverkslärarnas undervisningsskyldighet på lågstadiet utgjorde före 1937 års lönereglering genomsnittligt 26 veckotimmar. Den höjdes från och med läsåret 1938/39 med $\frac{1}{2}$ veckotimme och från och med läsåret 1940/41 med ytterligare $\frac{1}{2}$ veckotimme. Den senare höjningen, som från början motiverades med de rådande extraordinära tidsförhållandena har blivit bestående även efter världskrigets slut, i första hand till följd av lärarbristen. Det kan icke förnekas, att även den nu föreslagna beskärningen av timplanen är ägnad att i sin mån öka lärarnas totala arbetsbörda, ehuru de av riksförbundet åberopade beräkningarna givetvis icke äro avgörande. Mycket tyder för övrigt på att fordringarna på lärarnas arbete skola fortsätta att stiga. Den roll, 1946 års skolkommission i sitt principbetänkande tilldelar läraren i den blivande enhetsskolan, ställer metodiska krav, som icke torde kunna fyllas utan ett intensivt preparations- och studiearbete. På ett eller annat sätt böra lärarna vid lägligt tillfälle erhålla vederlag för de ökade arbetsprestationer, som begäras.

Därest den rådande lärarbristen kunde anses som en tillfällig företeelse, låge det närmast till hands att föreslå en sänkning av undervisningsskyldigheten, när tillgången på lärare åter förbättras. Allt tyder likväl på att lärarbristen kommer att få en så betydande varaktighet, att andra åtgärder måste övervägas.

Överstyrelsen kan icke bedöma, när det för tillfället nedlagda löneregleringsarbetet kan återupptagas. Om ej förr, torde en översyn av lärarnas avlöningsförhållanden bliva nödvändig efter de ändringar i lärarutbildningen, som bliva en följd av den planerade skolreformen. Överstyrelsen är ense med riksförbundet om att de successiva ändringarna i lärarnas arbetsvillkor vid ett sådant tillfälle böra summeras och tagas i betraktande för den nya lönesättningen.

Det är emellertid mycket möjligt, att den tilltagande lärarbristen långt dessförinnan kommer att framtvinga åtgärder för att förbättra lärarbanans lönsamhet. Den närmare diskussionen av vad som därvidlag är nödvändigt och möjligt faller emellertid utanför detta utlåtandes ram. Överstyrelsen hänvisar emellertid till vad av överstyrelsen i ärendet yttrats i skrivelse¹⁾ denna dag till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet angående fortsatt utredning rörande åtgärder för avhjälpan av lärarbristen.

¹⁾ Ej tryckt.

ÅTTONDE KAPITLET

ÖVERGÅNGSTIDEN

Införandet av de nya undervisningsplanerna.

När nya undervisningsplaner för realskolan senast infördes, meddelade Kungl. Maj:t först, den 17 mars 1933, beslut i fråga om timplanerna. Dessa skulle redan från och med läsåret 1933/34 tillämpas i alla klasser av realskolan utom den högsta. De nya kursplanerna, som fastställdes något senare, den 28 april 1933, försågos icke med några egentliga övergångsbestämmelser, men Kungl. Maj:t anbefallde skolöverstyrelsen att för läsåren 1933/34 och 1934/35 meddela vederbörande ämneskonferenser anvisningar angående de jämkningar i kursfördelningen, som kunde befinnas erforderliga för undervisningsarbetets ordnande och bedrivande i anslutning till undervisningsplanen. Överstyrelsen utsände den 21 augusti samma år ett omfattande cirkulär med anvisningar rörande kursernas innehåll och fördelning.

Ett så brådstörtat genomförande av en ny undervisningsplan är dock ur vissa synpunkter mindre tillfredsställande. Det nödgar lärarna att till en tid i stor utsträckning stödja undervisningen på läroböcker, som utarbetats under föråldrade förutsättningar. Ha nya kursmoment föreskrivits, bliva de helt visst vederbörligen genomgångna, om icke på annat sätt så genom lärarens muntliga föredragning, men det är icke lika säkert, att kurspartier, som skola inskränkas, bliva effektivt nedskurna, så länge de gamla upplagorna måste begagnas. Ett alltför hastigt genomförande av en ny undervisningsplan medför därför risker för en ovälkommen ökning av lärjungarnas hemarbete.

Det är på grund härav önskvärt, att de nya kursplanerna införas successivt, så att provisorier i minsta möjliga utsträckning behöva ifrågakomma. Överstyrelsen vill icke motsätta sig, att början göres höstterminen 1949 med klass 1⁵ vid de allmänna läroverken och klass 1⁷ vid de kommunala flickskolorna. Påföljande år, då klasserna 1⁴ och 1⁶ nås av omläggningen, böra omarbetade läroböcker för det lägsta stadiet kunna föreligga i de flesta ämnen.

Även vid ett sådant försiktigt genomförande av undervisningsplanen torde dock under de första åren vissa avvikelser bliva nödvändiga med hänsyn till läroboksbeståndets beskaffenhet. Kungl. Maj:t synes därför liksom år

1933 böra anbefalla överstyrelsen att giva ämneskonferenserna därav be-
tingade anvisningar och föreskrifter i fråga om kursernas innehåll och
uppläggning. Dock böra de nya undervisningsplanerna i deras helhet till-
lämpas i de klasser, som intagas läsåret 1950/51 och senare. Samtidigt
synes Kungl. Maj:t böra anbefalla överstyrelsen att företaga den över-
arbetning av de metodiska anvisningarna, som påkallas av ändringarna i
undervisningsplanen.

Frågor rörande övningsämnena.

1933 års undervisningsplan för musik har på grund av övergångsbestäm-
melser till timplanekungörelsen, nr 110/1933, aldrig trätt i kraft. Formellt
gäller alltså den av Kungl. Maj:t den 19 augusti 1895 utfärdade undervis-
ningsplanen för detta ämne. Även undervisningsplanen för manlig slöjd är
ofullständigt genomförd; den tillämpas i klasserna 1⁵ och 2⁵, medan ämnet
i högre klasser är frivilligt. Slutligen är undervisningen i hushållsgöromål
alltså beroende av de särskilda läroanstalternas initiativ. Om orsakerna
till dessa förseningar delvis varit av ekonomisk natur, ha dock sannolikt
även arbetshygieniska betänkligheter verkat återhållande. En ökning av
timsummorna betyder en ökning av lärjungarnas arbetsdag, även om det
är undervisning i övningsämnena, som kommer till.

När timsummorna nu överlag reduceras, anser överstyrelsen, att de nya
timplaner, som fastställas, också böra kunna genomföras. Överstyrelsen har
därför i sitt förslag till timplanekungörelse utgått från att timplanerna
successivt skola genomföras jämväl för ämnena musik, manlig slöjd samt
hemkunskap och hushållsgöromål, oaktat detta måste medföra en rätt avse-
värd ökning av det sammanlagda timantalet för dessa ämnen. Ökningen
av antalet lärare blir proportionsvis mindre, enär flertalet av de nu anställ-
da lärarna i berörda ämnen icke hava full tjänstgöring.

Under senare år ha gossarna vid vissa läroanstalter erhållit tillträde till
undervisningen i hushållsgöromål, så bland annat vid några av de kom-
munala mellanskolor, som nu stå under förstatligande. I proposition nr 55
till innevarande års riksdag begäres anslag för dylik undervisning åt gos-
sarna i klass 3⁴ vid Burgårdens samrealskola i Göteborg. Å andra sidan ha
på ett och annat håll flickor frivilligt deltagit i manlig slöjd. Tiden torde
nu vara inne att överväga, huruvida icke valet mellan dessa båda övnings-
ämnen kan göras fritt. Införandet av full valfrihet försvåras dock i någon
mån genom den omständigheten, att de båda ämnena ha olika timtal. Ur
schemateknisk synpunkt är det vidare önskvärt, att valfriheten icke leder
till alltför många varianter på schemat och att halva veckotimmar så
långt möjligt undvikas i timplanen. Överstyrelsen tänker sig, att lärjungar-

na i näst högsta klassen kunde få välja mellan två alternativ beträffande övningsämnena, nämligen

alt. 1: teckning 2 t, gymnastik med lek och idrott 4 t, manlig slöjd 2 t och hemkunskap 1 t, tillsammans 9 veckotimmar, samt

alt. 2: teckning 1 t, gymnastik med lek och idrott 3 t, hemkunskap och hushållsgöromål 5 t, tillsammans likaledes 9 veckotimmar.

Det första alternativet ansluter sig närmast till nu gällande undervisningsplan för gossar, det andra till undervisningsplanen för flickor. Längre fram torde lärjungarna böra erhålla ovillkorlig rätt att välja det alternativ, som mest tilltalar dem. Med hänsyn till lokalförhållandena vid vissa läroverk synes det dock lämpligast, att alt. 1 tills vidare avses i första hand för gossar och alt. 2 i första hand för flickor med rätt för rektor att medgiva en omkastning för lärjungar, som så önska.

Vid vissa läroverk saknas för närvarande möjligheter att överhuvudtaget anordna någon undervisning i manlig slöjd och hushållsgöromål eller i det ena av dessa ämnen. Skolöverstyrelsen bör därför bemyndigas att under en övergångstid — förslagsvis till och med läsåret 1954/55 — medgiva uppskov med anordnande av sådan undervisning, där acceptabla lokaler icke stå till förfogande. Är undervisning i hushållsgöromål icke anordnad, kunna flickorna tills vidare antingen erhålla ledighet under motsvarande antal timmar eller beredas tillfälle att, om de så önska, följa alt. 1. Liknande anordningar bliva under övergångstiden erforderliga för gossarna vid läroverk, där undervisning i manlig slöjd ej tillhandahålles.

Mera genomgripande omläggningar av undervisningen i de praktiska ämnena torde böra genomföras längre fram. Det kan sålunda vara goda skäl för att inlägga syslöjd i pojkarernas slöjdundervisning och låta flickorna få kontakt med vissa hemreparationer, som med nuvarande ämnesindelning skulle föras till den manliga slöjden. Skolkommissionen önskar som bekant låta »pojkar och flickor under viss tid obligatoriskt göra ett byte och pröva på varandras arbete». Försök med dylika anordningar torde komma att företagas i samband med den försöksverksamhet, som föreslagits i proposition nr 148 till årets riksdag. Resultaten böra om några år kunna nyttiggöras för den nuvarande realskoleorganisationen.

Flickskolestadgan.

I stadgan för de kommunala flickskolorna torde en ändring av formell natur böra vidtagas i samband med nyredigeringen av de bilagor, som innehålla tim- och kursplanerna. Den innebär endast, att en bestämmelse om språkföljden överflyttas från anm. 2 vid timplanerna till § 11 mom. 3 i stadgan. Överstyrelsen synes även böra erhålla bemyndigande att — jämväl

utan sådant förslag av skolstyrelsen, som avses i stadgan för kommunala flickskolor § 11 mom. 2 — besluta om provisoriska kursplaner, i den mån erforderliga läroböcker icke hunnit färdigställas. Slutligen bör överstyrelsen anbefallas att utfärda metodiska anvisningar jämväl till undervisningsplanen för de kommunala flickskolorna.

Av överstyrelsen beroende åtgärder.

Parallellt med de här berörda åtgärderna, som antingen förutsätta Kungl. Maj:ts beslut eller lämpligen anslutas till initiativ från Kungl. Maj:ts sida, böra genom överstyrelsens försorg kompletterande åtgärder vidtagas. Det är sålunda icke överflödigt att genom cirkulär inskräpa vikten av att ämneskonferenserna systematiskt utnyttja sin befogenhet att sovra lärostoffet i alltför brett upplagda läroböcker, särskilt på områden, där de nya undervisningsplanerna förutsätta inknappningar.

Önskvärt vore, att de åtgärder, som ankomma på överstyrelsen, kunde genomföras redan under instundande budgetår. Kostnaderna för utarbetandet av nya metodiska anvisningar bliva dock ej obetydliga, i synnerhet som särskilda metodiska anvisningar för de inbyggda linjerna och de kommunala flickskolorna hittills icke utarbetats i större utsträckning. I vissa ämnen måste säkerligen sakkunniga tillkallas, utsedda bland de aktiva lärarna i ämnet, och man måste räkna med att dessa kunna behöva tjänstledighet under någon tid för fullgörandet av sitt uppdrag. Enligt en approximativ uppskattning skulle kostnaderna uppgå till någonting av storleksordningen 10.000 kronor. Överstyrelsen anser sig därför böra hemställa om bemyndigande att under budgetåret 1949/50 överskrida sitt sakkunniganslag med nämnda belopp.

Beskränningar av timplanen utan samband med de nya undervisningsplanerna.

Om de nya undervisningsplanerna införs i det relativt långsamma tempo överstyrelsen föreslagit, uppstår frågan, huruvida icke i något fall en beskärning av timplanen kan genomföras utan ändring av kursplaner och läroböcker och ändock bliva till lättnad för lärjungarna. Såsom i ett föregående avsnitt nämnts, ha åtskilliga förslag i denna riktning framställts i yttrandena. Sålunda anför rektor och kollegium vid *Samrealskolan i Strömstad*:

»Möjligheterna att beskära timplanerna utan att samtidigt ändra målsättningen för undervisningen och gällande kursplaner torde vara rätt små, då någon ökning av lärjungarnas hemarbete givetvis ej bör ifrågakomma. Ur arbetshygienisk synpunkt synes det dock kollegiet angeläget, att timantalet i klass 2⁵, som år 1947 höjdes, — — — undergår viss reducering. Kollegiet vill därför föreslå, att timantalet i näm-

da klass reduceras med 2 timmar, varvid minskningen föreslås skola drabba modersmålet och historia med samhällslära med vardera 1 timme. Detta synes ej komma att medföra någon ökning av hemarbetet i dessa ämnen. Beträffande klass 4⁵ synes det kollegiet önskvärt, att någon lättnad i arbetsbördan beredes de lärjungar, som deltaga i undervisningen i franska. Utan att i detta sammanhang till prövning upptaga frågan om franskans framtida ställning i realskolan anser sig kollegiet kunna förorda, att antalet timmar i klass 4⁵ för franska minskas med 1 timme. — — — Hänsynen till lärarbristen synes närmast vara ägnad att påkalla en minskning av antalet timmar i matematik och naturvetenskapliga ämnen. Då det för dessa ämnen utmätta timantalet snarast är i knappaste laget, finner sig emellertid kollegiet ej kunna framställa något förslag i sådan riktning.»

Kollegiet har endast yttrat sig om den femåriga linjen, sannolikt emedan fyraårig linje icke finnes vid läroverket.

Överstyrelsen finner förslaget i huvudsak välgrundat. Endast i fråga om historien ställer sig överstyrelsen tveksam, så länge nuvarande läroböcker måste begagnas i oförändrat skick. De föreslagna inknappningarna i modersmålet och franska torde däremot kunna omedelbart genomföras utan alltför stora tekniska svårigheter och böra utsträckas till motsvarande klasser av den fyraåriga linjen, 1⁴ respektive 3⁴. I avseende på matematiken delar överstyrelsen visserligen kollegiets mening beträffande den femåriga linjen, där ämnet år 1933 beskars med icke mindre än 4,5 veckotimmar. På den fyraåriga linjen, där reduktionen stannade vid 2,5 veckotimmar, bör däremot 1 veckotimme kunna avvaras i klass 1⁴.

Överstyrelsen föreslår sålunda, att såsom ett provisorium i avvaktan på genomförandet av de nya undervisningsplanerna timantalet sänkes

i *modersmålet* i klasserna 2⁵ och 1⁴ från 7 till 6 vtr,

i *matematik* i klass 1⁴ från 5 till 4 vtr samt

i *franska* i klasserna 4⁵ och 3⁴ och i de inbyggda handelslinjernas första årskurs från 4 till 3 vtr. Föreskrift härom torde kunna meddelas genom kungligt brev.

Pågående försök.

De försök med reducerad timplan, som innevarande läsår påbörjats vid läroverken i Boden, Arboga, Arvika, Bollnäs, Filipstad, Nässjö, Söderhamn, Ulricehamn och Vetlanda, torde böra fullföljas. Överstyrelsen hemställer om bemyndigande att jämväl under läsåret 1949/50 anställa försök med beskuren timplan i de klasser vid nämnda läroverk, där de nya undervisningsplanerna icke tillämpas. Därvid förutsätter överstyrelsen, att den innevarande år tillämpade försöksplanen skall i huvudsak följas.

NIONDE KAPITLET

INVERKAN PÅ LÄRARBEHOV OCH KOSTNADER

Ekonomiska och personella besparingar.

Genomförandet av de förslag, överstyrelsen i det föregående framlagt, minskar behovet av ämneslärare men kommer på vissa punkter att öka behovet av övningslärare. Noggranna beräkningar äro icke möjliga för någon längre tid, bland annat emedan undervisningsplanen för de kommunala flickskolorna icke är ovillkorligt bindande utan har karaktär av en normalundervisningsplan, från vilken avvikelser kunna medgivas. En viss uppfattning om hithörande förhållanden ger dock nedanstående tablå, som gäller för de allmänna läroverken under förutsättning att organisationen har den omfattning överstyrelsen beräknat i anslagsäskandena för de allmänna läroverken för budgetåret 1949/50.

Ämne	Ökning eller minskning av			
	lärarbehovet i vtr.		kostnaden i kronor	
	Första året	Totalt	Första året	Totalt
Läroämnena	— 1,700	— 4,800	— 675,000	— 1,900,000
Teckning och välskrivning	— 200	— 200	— 60,000	— 60,000
Musik	+ 100	+ 900	+ 30,000	+ 270,000
Gymnastik med lek och idrott	—	—	—	—
Manlig slöjd	—	+ 2,800	—	+ 715,000
Kvinnlig slöjd	—	—	—	—
Hemkunskap och hushållsgöromål	—	+ 1,900	—	+ 485,000
		Summa	— 705,000	— 490,000

Uppskattningen av antalet veckotimmar i *teckning* och *välskrivning* är knappast mer än en gissning. I den förra ämnesgrenen är antalet lektioner i näst högsta klassen mindre för flickor än för gossar och i högsta klassen mindre för franskläande än för icke-franskläande; i den senare beror an-

talet deltagare av rektors prövning av förefintliga behov. Förlusterna kompenseras, om frivillig teckning anordnas i den utsträckning skolutredningen föreslagit. Den anslagsfråga, som därvid uppstår, måste emellertid prövas i annat sammanhang. Antalet veckotimmar i *musik* beror rätt avsevärt av instrumentalmusikens ställning. Skolutredningen har velat anslå en veckotimme per klassavdelning. Överstyrelsen har beräknat behovet något snävare men förutsätter, att frågan om förbättrad ställning för musiken skall återupptagas vid läglig tidpunkt. Undervisningen i *gymnastik med lek och idrott* och i *kvinnlig slöjd* påverkas ej av reformen. I båda ämnena finnes behov av frivillig undervisning, men de därav härflytande anslagsfrågorna torde böra prövas i samband med överstyrelsens årliga petita för de allmänna läroverken. Undervisningen i *manlig slöjd* samt i *hemkunskap och hushållsgör-mål* påverkas ej första året, men den slutliga ökningen blir desto större. Sannolikt kommer emellertid utvecklingen att ej obetydligt hämmas av lokalsvårigheter.

Sveriges yngre läroverkslärares förening har i sitt remissyttrande framhållit, att en reducering av timplanen ej bör företagas i ämnen, där lärarbristen endast är måttlig. Överstyrelsen är ense med föreningen om att beskärningen icke får genomföras på sådant sätt, att arbetslöshet uppstår inom vissa ämneskombinationer, de ogynnsamma erfarenheterna av det alltför snabba genomförandet av 1933 års timplaner äro övertygande argument för den varsamhet föreningen påyrkar. Risken för överskott på arbetskraft torde dock icke vara stor under de närmaste åren. Den för läs-året 1949/50 föreslagna indragningen av 1 timme modersmålet i klasserna 1⁴ och 2⁵, 1 timme franska i klasserna 3⁴ och 4⁵ samt 1 timme historia i klasserna 1⁵ och 1⁷ kommer visserligen att minska lärarbehovet med omkring 27 resp. 20 och 14 eller tillsammans 61 hela lärarkrafter, medan det totala lärarunderskottet i modersmålet, levande språk och historia enligt tabellen på sid. 43 innevarande läsår endast är 51. Enligt samma tabell befinnes sig emellertid lärarbristen i berörda ämnen i tillväxt och steg på ett år, från hösten 1947 till hösten 1948, med icke mindre än 19 hela lärarkrafter. Härtill kommer, att delning av klass vid nybörjarundervisning i tyska hösten 1949 åter skall företagas på den femåriga linjen, vilket ökar lärarbehovet i moderna språk med 7 heltidskrafter. Det är därför sannolikast, att hösten 1949 lärarbrist fortfarande kommer att råda även i dessa ämnen trots sänkningen av timtalen. Skulle mot all förmodan något nämnvärt överskott på lärare uppstå inom de närmaste åren, kan jämvikten inom den humanistiska ämnesgruppen sannolikt återställas genom att bestämmelsen om delning av nybörjarklass i modersmålet ånyo sättes i kraft. Det lärarbehov, som därigenom uppstår, kan uppskattas till något mer än 30 heltidstjänstgörande lärare.

Förhandlingar med SYL.

På begäran av Sveriges yngre läroverkslärares förening upptogs den 2 maj förhandlingar mellan föreningen och överstyrelsen, bl. a. i fråga om åtgärder vid ev. läraröverskott inom vissa ämneskombinationer. Överstyrelsen hänvisar till det vid förhandlingarna förda protokollet¹⁾.

¹⁾ Ej tryckt.

TIONDE KAPITLET

SAMMANFATTNING

Överstyrelsen föreslår nya tim- och kursplaner för realskolan och den kommunala flickskolan. Realskolans undervisningsplan är avsedd även för de kommunala mellanskolorna och vissa högre folkskolor. Förslaget omfattar jämväl undervisningsplan för de inbyggda praktiska linjerna.

Utgångspunkt för arbetet har varit 1940 års skolutrednings kursplaner. Överstyrelsen har dock icke ansett sig böra upptaga förslag, som förutsätta mera ingripande organisationsändringar, vilka böra prövas i samband med en blivande skolreform. Överstyrelsens förslag gäller sålunda den nuvarande fem- och fyraåriga realskolan och den nuvarande sjuåriga flickskolan med differentierat högstadium.

Ifråga om timsummorna för realskolans klasser överensstämmer skolutredningens och skolkommissionens förslag i det allra närmaste. Som kompensation för minskningen av lektionsantalet föreslås de en ökning av läsårets effektiva längd med en vecka; skolutredningen föreslår därjämte en förlängning av lektionstiden till genomgående 45 minuter.

Skolöverstyrelsen har för några realskoleklasser en lektion mer i veckan, men i stället ifrågasätter överstyrelsen ingen förlängning av lektionerna eller av läsåret. Den totala årliga arbetstiden i skolan kommer därigenom att understiga den som skolutredningen föreslagit och blir ungefär densamma som enligt skolkommissionens förslag. För de lägre klasserna till och med 4⁵ och 3⁴ minskas lektionstiden genomsnittligt med omkring 10 %.

Minskningen av lektionstiden går huvudsakligen ut över läroämnena. I musik, manlig slöjd och hushållsgöromål skulle undervisningens totala omfattning ökas. Hemkunskap blir obligatorisk för både pojkar och flickor. I näst högsta klassen få lärjungarna, i den mån de lokala förhållandena det medgiva, välja fritt mellan en ämneskombination med manlig slöjd och en med hushållsgöromål.

Vid moderniseringen av kursplanerna ha vissa kursmoment betonats starkare än förut. Detta gäller exempelvis i samhällsläran, där plats beretts även för samhällsekonomiska synpunkter, vidare den ekonomiska geografin och hälsoläran. Större utrymme har beretts för danska och norska och för våra nordiska grannländers geografi. I kursplanen för modersmålet nämnes nu dramatisk framställning och bokenkunskap sär-

skilt. I stället ha inknappningar företagits på andra punkter i huvudsaklig överensstämmelse med skolutredningens förslag. Bland annat uppskjutes franskan ett år i enlighet med förslag av såväl skolutredningen som skolkommissionen. I skrivämnena har antalet skriftliga arbeten minskats.

I många yttranden från kollegier och skolläkare framhålles risken för att en minskning av antalet lektioner i praktiken skall kompenseras genom ökat hemarbete. Invändningen är tungt vägande, så länge nuvarande läroböcker användas. Överstyrelsen har med ledning av de avgivna yttrandena sökt finna några punkter, där en minskning av lektionstiden kan väntas bli till gagn även utan omarbetning av läroböckerna, och föreslår, att redan instundande höst den sjunde modersmålstimmen i klasserna 1⁴ och 2⁵, den femte matematiktimmen i klass 1⁴ och den fjärde lektionen i franska i klasserna 3⁴ och 4⁵ slopas. I övrigt bör reformen genomföras successivt med början instundande höst i klass 1⁵ och nästa höst i klass 1⁴. Därigenom vinnes tid för de nödvändiga omarbetningarna av läroböckerna.

Beträffande gymnasiet framlägger överstyrelsen nu intet förslag. En mera genomgripande gymnasiereform, torde nämligen vara att motse redan i början av 1950-talet, och man kan knappast räkna med att för den korta mellantiden få till stånd en ny uppsättning av läroböcker, vilket är en oeftergivlig förutsättning för att reformen skall få gynnsamma verkningar.

ELFTE KAPITLET

HEMSTÄLLAN

Under hänvisning till vad som i det föregående anförts hemställer överstyrelsen, att Kungl. Maj:t ville

dels utfärda ny kungörelse angående timplaner för rikets allmänna läroverk enligt bifogade bil. 3¹),

dels föreskriva, att undervisningen i *modersmålet* i klasserna 1⁴ och 2⁵ under läsåret 1949/50 skall omfatta 6 veckotimmar och undervisningen i *matematik* i klass 1⁴ under samma läsår 4 veckotimmar samt att undervisningen i *franska* i klasserna 3⁴ och 4⁵ och i de inbyggda handelslinjernas första årskurs under läsåren 1949/52 skall omfatta 3 veckotimmar,

dels medgiva, att vid de allmänna läroverken i Boden, Arboga, Arvika, Bollnäs, Filipstad, Nässjö, Söderhamn, Ulricehamn och Vetlanda försök med reducerad timplan må under läsåret 1949/50 anställas i klasserna 1⁴—4⁴ och 2⁵—5⁵ i huvudsak enligt de grunder, som innevarande år tillämpats,

dels bemyndiga överstyrelsen att vid enkellinjiga realskolor anordna lämpliga pedagogiska försök (förstärkningsanordningar, grupparbeten, klassens timme), i den mån detta erfordras för att bereda tjänstgöring med genomsnittligt 27 veckotimmar åt — oavsett rektor — en ämneslärare för varje vid läroverket befintlig klassavdelning,

dels bemyndiga överstyrelsen att under enahanda förutsättningar medgiva ej mindre att dylika försök må anordnas vid enkellinjiga kommunala mellanskolor än även att statsbidrag må utgå till avlönande av lärare, som tilldelats av försöken föranledd tjänstgöring,

dels förordna om ändrad lydelse av undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk enligt bifogade bil. 5¹),

dels bemyndiga skolöverstyrelsen att för de klasser av femårig realskola, som intagas läsåret 1949/50, besluta om provisoriska kursplaner i de ämnen, där sådant befinnes erforderligt,

¹) Ej tryckt.

dels anbefalla överstyrelsen att vidtaga de ändringar i de metodiska anvisningarna, som påkallas av de fastställda ändringarna i undervisningsplanen,

dels utfärda kungörelse angående ändrad lydelse av § 11 mom. 3 stadgan den 24 september 1928 (nr 426) för kommunala flickskolor samt av de till stadgan fogade normalundervisningsplanerna enligt bifogade bil. 7¹⁾,

dels bemyndiga överstyrelsen att för de klasser av den kommunala flickskolans sjuåriga lärokurs, som intagas läsåret 1949/50, jämväl utan initiativ från vederbörande styrelse besluta om provisoriska kursplaner i de ämnen, där sådant befinnes erforderligt,

dels anbefalla skolöverstyrelsen att utarbeta metodiska anvisningar till den fastställda normalundervisningsplanen för de kommunala flickskolorna,

dels anbefalla skolöverstyrelsen att giva ämneskonferenserna vid samtliga berörda skolformer erforderliga anvisningar och föreskrifter rörande genomförandet av de nya kursplanerna,

dels ock medgiva, att den i överstyrelsens avlöningsstat uppförda anslagsposten »Arvoden och särskilda ersättningar till inspektörer och sakkunniga biträden m. m.» må under budgetåret 1949/50 överskridas med högst 10.000 kronor.

I den slutliga handläggningen av detta ärende ha deltagit generaldirektören Rosén, avdelningschefen undervisningsrådet Kärre, undervisningsråden Lundblad, föredragande, Quensel och Sjöstedt, skolöverläkaren Herlitz, undervisningsråden Källquist, Thorén och Henning samt lekmanrepresentanten Holmbäck.

Skiljaktiga meningar ha anmälts av undervisningsrådet Quensel och lekmanrepresentanten Holmbäck.

Stockholm den 10 maj 1949.

Underdånigst

NILS GUSTAV ROSÉN

RAGNAR LUNDBLAD

/ Leif Edling

¹⁾ Ej tryckt.

1. 12. 1954

BAGYAR LI NDULAD

MESEKESZAY ROSZ

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

1. 12. 1954

Utdrag av protokoll, hållet hos Kungl.
Skolöverstyrelsen (läroverksavdelningen)
den 10 maj 1949.

Närvarande: Generaldirektören *Rosén*,
Avdelningschefen undervisningsrådet *Kärre*,
Undervisningsrådet *Lundblad*, föredragande,
» *Quensel*,
» *Sjöstedt*,
Skolöverläkaren *Herlitz*,
Undervisningsrådet *Källquist*,
» *Thorén*,
» *Henning*,
Lekmannarepresentanten *Holmbäck*.

§ 1.

Genom departementsskrivelse den 14 maj 1948 har skolöverstyrelsen anbefallts att utreda frågan om eventuell beskärning av timplanerna vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga skolor.

Överstyrelsen upptog nu ärendet till handläggning och beslöt avgiva underdånigt utlåtande av den lydelse registraturet för denna dag utvisar.

Undervisningsrådet Quensels reservation:

»Det skulle väl strida icke blott mot skolreformens syften utan även mot hela skolväsendets idé, om samtidigt som tillgången till högre skolbildning göres allmän, själva frukten, bildningsresultatet, skulle taga skada — om den bildning, som tidigare var reserverad för ett fåtal, skulle befinnas utarmad, när den var ämnad att bli de mångas egendom. Man skulle därför vänta — och särskilt inför skolkommissionens uttalade sympatier för allsidighet — att den tendens *från* allmänbildningssträvan *till* speciell klätsterstege, som mer och mer förmärkts inom vårt skolväsen, skulle komma att brytas genom den nu planerade reformen. Här avser jag icke närmast förskjutningar i de olika kursmåttens kvantitet, som ju alltid kommer att diskuteras i förhållande till tidsutrymme och krav hos vidareutbildningsanstalter och yrkesliv. Det gäller istället värderingen av de olika ämnenas studium, eller rättare de olika ämnesgruppernas. Under 1900-talet har småningom en förskjutning i denna värdering ägt rum till nackdel för »de all-

mänbildande ämnena», som de tidigare benämndes, »orienteringsämnena», som de nu kallas, och till förmån för träningsämnena: de levande språken och matematiken. Den på schemat utsatta tiden är härvidlag icke den avgörande svårigheten för den förra ämnesgruppen, utom ifråga om de ämnen, som fått sig tillmätta ett minimum, två timmar eller ännu mindre. Visserligen kan konstateras, att ungefär tredjedelen av skoltiden är anslagen åt träningsämnena, bortsett från övningsämnena. Medräknas dessa, blir summan två tredjedelar. Men det avgörande är *skrivningarna som prov*. Redan dessas antal gör, att den schematid, som anslagits åt orienteringsämnena på schemat, är helt missvisande — den inkräktas av skrivämnena, som s. a. s. leva långt över sina egna tillgångar på de andras bekostnad. Ett tvåtimmarsämne beräknas förlora omkring 45 % av den nominella tiden — dock i denna förlust inberäknade även lov- och friluftsdagar. Den direkta tidsförlusten är ändå ej orienteringsämnenas svåraste handikap. Det ligger i skrivövningarnas karaktär av *prov* — vanligen betygsatta prov. Här ha vi just klätterstegen i skolan. Flyttning, kvarsittning eller avgång bero av det nästan matematiskt uträknade slutresultatet av dessa provbetyg under termin och läsår. Möjligheterna i livet för svenska barn med högre skolgång kunna med en viss tillspetsning sägas bero av hur de lyckas med matematiktal, grammatiska regler och glosor. Detta utgör, tyckes det, det viktiga och väsentliga i skol-»bildningen». Det andra följer med som mer eller mindre ringaktat lyxtillbehör. Denna uppfattning kan inte minst utläsas ur barnens och målsmännens inställning och tidsoffer. Vad är det, som vållar nervös spänning i hemmen, tragiska konflikter, extra utgifter, ferieläsning, om ej *skrivningarna* i tyska, engelska och matematik? Hur litet allt annat betyder härvidlag kan man väl avläsa i underbetygstatistiken. Efter årtal av inspektionserfarenhet reagerar man knappast, förrän underbetygssiffran i något av de nämnda ämnena i viss klass för viss termin överstiger 30 %, medan redan enstaka underbetyg i andra ämnen frappera.

Motsvarar nu detta *verkligen* det svenska folkets behov av bildning? Är det inte snarare en otrolig tids- och energiförlust? Inte ens speciella yrkesintressen kunna motivera ett sådant skriftligt provinstitut, som den svenska skolan nu faktiskt blivit. Allt mer efterlyses ju allmänbildning — i meningen allsidig orientering — även på speciella yrkesvägar som t. ex. de tekniska. Dessutom kan ifrågasättas — och har nyligen även från utländskt fackhåll ifrågasatts — om den svenska språkundervisningen ens bäst uppnår sina egna syften med det nuvarande systemet av ideliga kontrollprov. Skolkommissionen har också för språkundervisningen rekommenderat ordningen: förstå, tala, skriva.

När nu både skolutredningen och skolkommissionen förordat skrivningar som *övning* i stället för skrivningar som prov och skolkommissionen därtill

starkt betonat vikten av den enskilde lärarens frihet i undervisningen, borde väl också den verkligt radikala, verkligt genomgripande, verkligt givande reformen i svenskt skolväsen kunna motses, vilken innebär ett slopande av alla skrivningar i annan form än som övningar, ingående i den vanliga undervisningen, omväxlande med den muntliga, när vederbörande lärare så finner lämpligt och på ämnets egna veckotimmar. Varje skrivämne borde därför på schemat alltid ha två av sina veckotimmar placerade i rad, något som för övrigt redan nu är vanligt. För att göra reformen effektiv borde också föreskrivas, att inga betyg på övningsskrivningar finge förekomma. Resultaten av såväl muntliga som skriftliga övningar borde sammanfattas först i terminsbetyget. Samtidigt borde emellertid också lappskrivningsfrågan för andra ämnen regleras. Så skulle den onaturliga slagsidan från den ena ämnesgruppen till den andra äntligen balanseras. Så skulle utom all fråga den allra största delen av nu rådande bekymmer kring skolan i form av för hög arbetsbelastning, för små tidsutrymmen, målsmansoro och friktioner mellan hem och skola försvinna. Även språk- och matematikundervisningen skulle säkerligen bli »befriad» från band, som nu hindra en rationell undervisning med mera levande metoder än det ständiga kontrollerandet av elever, vilkas standard lärarna hellre borde lära känna genom undervisningen under vanliga lektioner. För språken liksom för matematiken gäller ju, att resultaten bero av lärarens egen förmåga, utövad just under dessa lektioner. Provskrivningarna åter ge ingenting åt eleverna utöver vad korta tillämpningsövningar kunna ge.

När nu en reducerad timplan för realskolan föreslås — och därvid ytterligare nedskärningar göras i orienteringsämnenas knappa utrymme — borde tiden vara inne för den ovan skisserade radikala reformen *att helt slopa skrivningarna i deras nuvarande form*, och jag vill för min del föreslå, att överstyrelsen ställer detta förslag nu. Naturligtvis bör reformen *icke* beröra modersmålets skrivningar. Dels gäller ej beträffande detta ämne vad ovan sagts om underbetygsfrekvensen, dels intager det ju en särställning ifråga om den skriftliga delens betydelse och dels råder mellan uppsatsskrivningen och övriga ämnen en växelverkan, som icke kan överskattas. Möjligen borde fasta skrivtider anslås åt uppsatser. Det bör också betonas, att en sådan reform ingalunda behöver medföra slopandet av skriftliga prov i realexamen. Sådana förekomma ju utomlands även i orienteringsämnen (SOU 1945: 61 s. 197). Men väl behövs en viss förändring av examensprovets beskaffenhet, kanske främst deras förkortning.

Endast under förutsättning av angivna reform kan jag biträda den reduktion i timplanen för vissa orienteringsämnen, som överstyrelsen nu föreslår. Denna reservation gäller såväl realskolan som flickskolan.

Beträffande språkundervisningen önskar jag för övrigt ifrågasätta, om icke *franska och tyska språken böra jämsställas*, så att de alternativt utgöra

andra språk. Ett läroverk borde med skolöverstyrelsens medgivande kunna välja ettdera. Vid läroverk med flera linjer borde rektor och kollegium ha rätt att inrätta en eller flera linjer med olika andra språk. Särskilt i större städer torde en sådan nyansering vara motiverad. Genom franska språkets tillbakaskjutande utarmas icke bara ytterligare den klassisk-europeiska kulturtraditionen, utan försvåras också förbindelsen med åtskilliga moderna fackområden, där fransk litteratur är ledande.

Ytterligare vill jag framhålla följande. I den reduktion, som nu föreslås av skolöverstyrelsen, ingår bland annat en minskning av historieämnets timantal med en halv timme i den femåriga realskolan. Det kan synas obetydligt, särskilt som reduktionen faller på lågstadiet och högsta realskoleklassen till och med fått ökat timantal. Men i realiteten innebär detta, att ett nytt och svällande kursmoment, samhällsläran och orienteringen i nutiden, upptager denna årskurs. Den äldre historien fram till 1815 får en reduktion av två och en halv timmar, ett verkligt kännbart ingrepp, som kommer att medföra en högst väsentlig kvalitetsförlust för detta ämne. Det måste bli ett katalogmässigt plugg av torra skelettkonturer, alldeles tvärt emot de moderna riktlinjerna för undervisningen. Det blir också omöjligt att skapa någon perspektivisk bakgrund för samhällsläran, några föreställningar om de stadier och den utveckling, som föregått och betingat den nuvarande historiska situationen. Redan nu påtala eftergranskarna av realexamensskrivningarna år efter år de bristfälliga kunskaper, som röjas särskilt i svensk historia. Som en orsak framhålles den knappt tillmätta tiden. Man skapar nu ännu sämre villkor. Därjämte drabbas historieämnet av en ur dess egen synpunkt olämplig omkastning av kursmomenten: antikens historia flyttas från första till fjärde klassen i femåriga realskolan. Orsaken är dels hänsynen till förmodade folkskolekurser, som likväl ännu icke genomförts, dels hänsynen till anpassningsmöjlighet till utgrenade linjer. Detta är ett exempel på hur det ändamålsenliga i lärogången offras för den yttre anordningens skull — kursernas beroende av linjers och stadiers inpassande i varandra inom systemet. Detta är icke nytt och kan aldrig helt undvikas. Men skolkommissionen syns ju ha önskat förebygga att själva systemet skulle verka alltför bindande på olika vägars frihet och därför tänkt sig möjligheten att »slussa» enskilda elever över genom särskilda anordningar i stället. Att redan nu, innan man fått se kommissionens förslag till uppbyggande av kurser inom enhetsskolan, innan man vet vad realskolestadiets kurser i historia få att bygga på, göra ett så starkt ingrepp i den nuvarande studiegången inom realskolan, varav sedan också gymnasiet kurser bli beroende, finner jag icke tillräckligt motiverat att de skäl, som åberopats. Jag tillstyrker sålunda det alternativ, som utformats av rektor Allan Jansson, nämligen:

Femårig realskola.

Klass 1 (2 timmar). Berättelser och bilder ur Österlandets, Greklands och Roms mytologi, saga och historia.

Klass 2 (3 timmar). Allmän historia: medeltiden samt nya tiden till omkring 1600. Svensk historia: från Engelbrekts framträdande till omkring 1600.

Klass 3 (3 timmar). Allmän och svensk historia från omkring 1600 till omkring 1790.

Klass 4 (2,5 timmar). Allmän och svensk historia från omkring 1790 till omkring 1900.

Klass 5 (4 timmar). Allmän och svensk historia från omkring 1900 till nuvarande tid. Samhällskunskap och grunddragen av samhällsekonomin i huvudsaklig överensstämmelse med skolutredningens förslag.

Fyraårig realskola.

Klass 1 (3 timmar). Forntidens historia såsom i klass 1⁵. Medeltidens allmänna historia.

Klass 2 (3 timmar). Allmän historia från nya tidens början till omkring 1790. Svensk historia från nya tidens början till omkring 1790 (eventuellt jämte en mycket kort återblick på de viktigaste händelserna i unionstidens historia).

Klass 3 (2,5 timmar). Lika med klass 4⁵.

Klass 4 (4 timmar). Lika med klass 5⁵.»

Lekmannarepresentanten Holmbäcks reservation:

»Statsrådet Weijnes förslag enligt departementsskrivelse den 14 maj 1948 att minska arbetsbördan för lärjungarna vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga skolformer genom att beskära timplanerna för dessa skolor hälsar jag med tacksamhet. Statsrådet yttrade: 'Denna fråga har länge varit aktuell. Ur hälsovårdssynpunkt anses det synnerligen angeläget, att lärjungarnas arbetsbörda minskas. Även pedagogiska kretsar torde numera allmänt anse, att en måttlig minskning av timtalen för de teoretiska ämnena är möjlig att genomföra.' — Härmed synes avsikten vara, att flera teoretiska ämnen skulle få vidkännas en måttlig reduktion. Men skolöverstyrelsen har föreslagit, att ett särskilt ämne helt skall skäras bort ur den näst högsta realskoleklassen, nämligen franska språket.

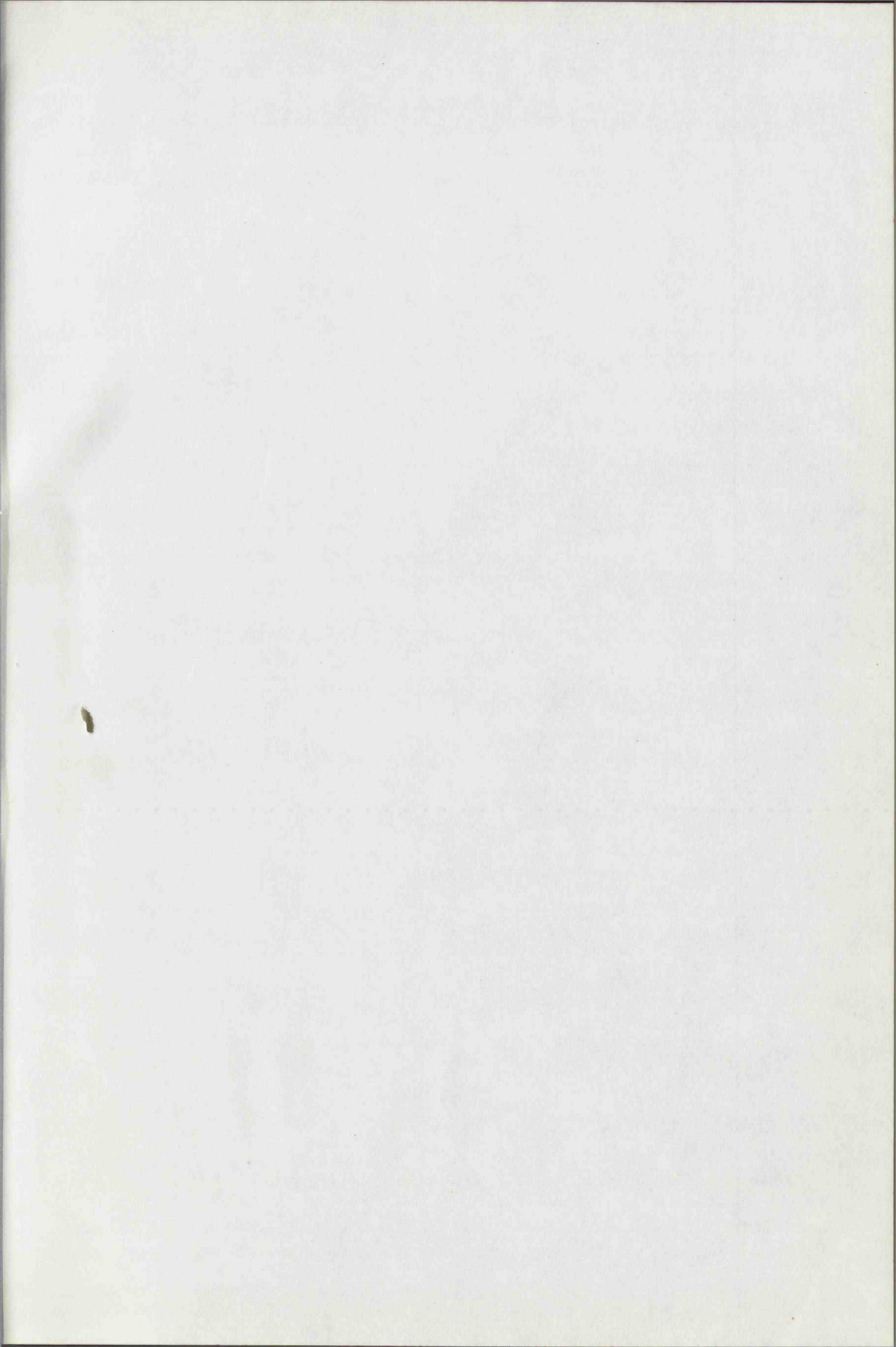
Till detta kan jag icke ansluta mig.

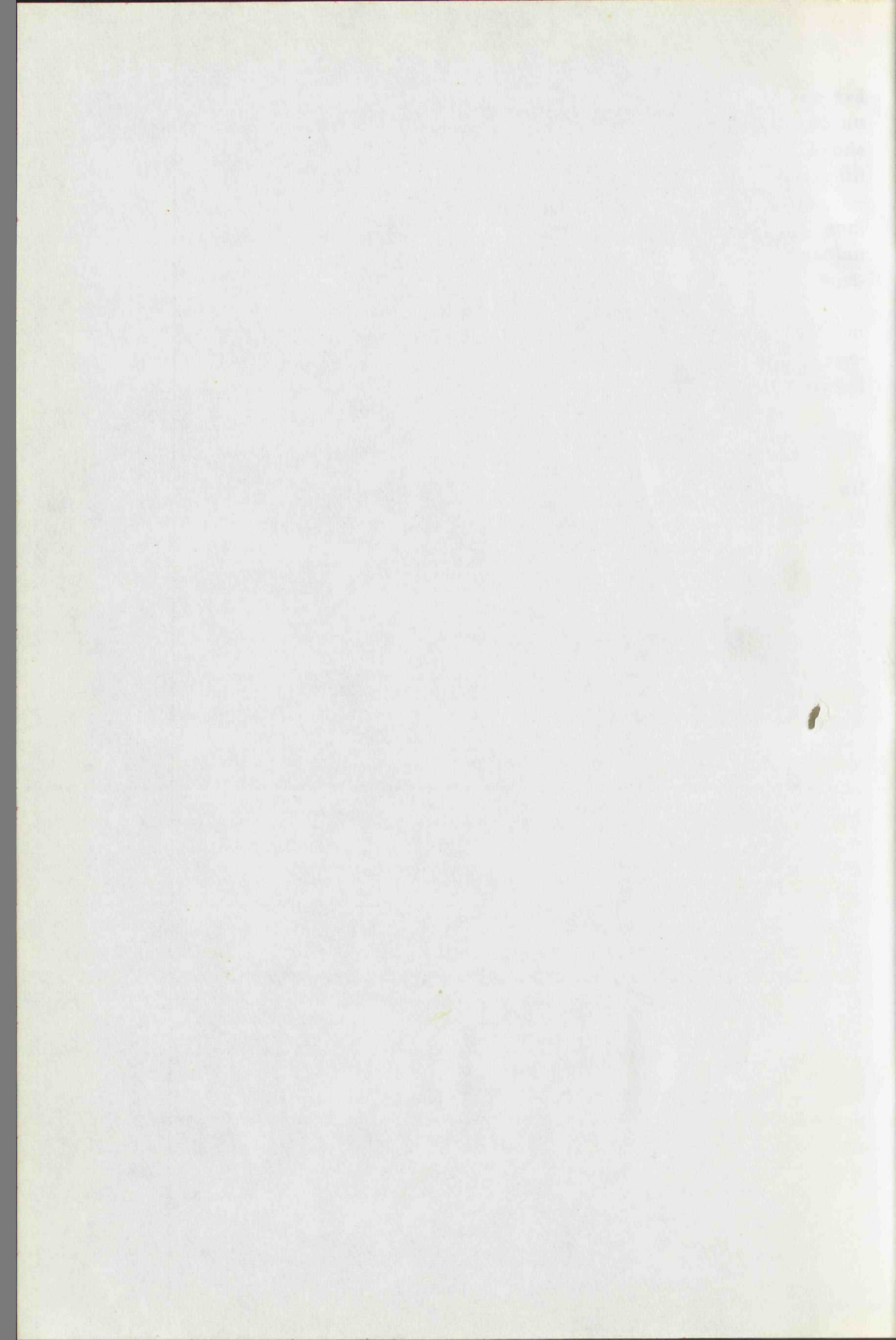
På reallinjen är undervisningen i franska nu obligatorisk under de två första åren respektive första året. De, som välja denna linje, få sålunda nu läsa franska under tre läsår, vilket är ett minimum för någon bestående kunskap i språket. Minskades tiden enligt skolöverstyrelsens förslag till ett år i realskolan, skulle franskan på reallinjen bli ganska värdelös. — Vad latinlinjen angår försämras naturligtvis grunden för franskan som skrivspråk genom bortfall av språket i näst sista klassen av realskolan och det stöd, som franskan utgör vid inlärandet av grunderna i latin, bortfaller.

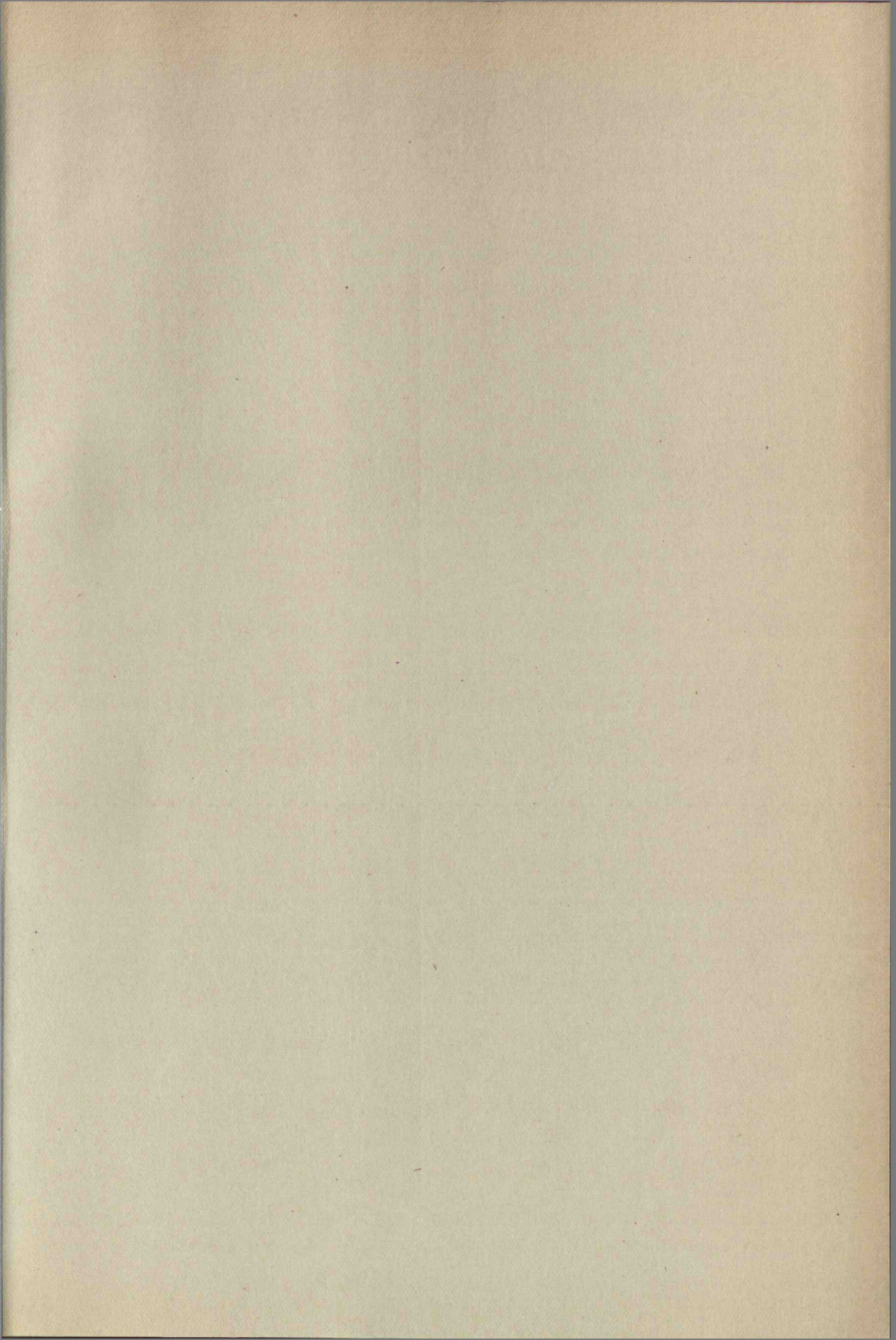
Alla de elever som efter realexamen lämna skolan för att söka plats som kontorister eller gå till kommunikationsverken, med eller utan vidare specialutbildning, förlora genom förslaget till reducering av franska språket i realskolan fördelen av en god grund i språket.

Frågan om det franska språkets ställning i realskolan är av den vikt, att en förändring icke bör ske annat än efter ytterligare övervägande.

En reducering av timplanerna kan man nå på en annan väg, genom att beskära franskan med en timme i näst sista klassen samt begränsning av kursfordringarna i kristendom, historia, geografi och biologi.» — — — —

Statens offentliga utredningar 1950

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Hälsö- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2:18. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Örebro län. [1].

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande angående tyskgrovorna och centralorgan för gruvärenden. [2].

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Betänkande med förslag angående folkskolans disciplinmedel m. m. [3].

Skolöverstyrelsens utlåtande angående beskärning av timplanerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter. [4].

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.